ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ

2023

№1 (27) 12+

ISSN 2518-7252
DOI: 10.52425/25187252

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ

«ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ» ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ»

SCIENTIFIC JOURNAL «THE BULLETIN OF ACADEMY OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES»

№1 (27) 2023

Қосшы 2023

«ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
2023 № 1 (27)

Құрылтайшы:
«Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы» ММ

2016 жылдан бастап шығады.

Жылына 4 рет шығарылады.

Жарияланымдар тілі – қазақ, орыс, ағылшын.

Ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін
ұсынылатын басылымдар тізбесіне енгізілген
(ҚР БҒМ БСБК 17.04.2019 ж. № 396 бұйрығы,
28.01.2021 ж. № 52 бұйрығы (ҚБПҮ),
«Ресейлік ғылыми дәйексөз индексі» (РҒДИ) Ресейлік
библиографиялық мәліметтер базасына,
Қазақстандық дәйексөз қорына (ҚазДҚ) енгізілген.

Журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің
Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген.
№ 16600-ЖБ тіркеу куәлігі 2017 жылдың 1 шілдесінде берілген.

Редакциялық кеңестің құрамы:
М.И. Сексембаев – з.ғ.к. (Қазақстан) – **Төраға;**
Е.Б. Абдрасулов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
С.В. Аракелян – з.ғ.д., профессор (Армения);
И.Ш. Борчашвили – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
М.М. Бринчук – з.ғ.д., профессор (Ресей);
В.А. Бублик – з.ғ.д., профессор (Ресей);
Ә.К. Бұрханов – саяси ғ.к., (Қазақстан);
Г.А. Василевич – з.ғ.д., профессор (Беларусь);
Т.Е. Қаудыров – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.П. Кирица – құқық докторы, доцент (Молдова);
Қ.С. Лақбаев – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.А. Малиновский – з.ғ.д., доцент (Қазақстан);
В.В. Марчук – з.ғ.к. (Беларусь);
Қ.Қ. Сейтенов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.Г. Татарян – з.ғ.д., профессор (Ресей);
С.Т. Тыныбеков – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
А. Трунк – құқық докторы, профессор (Германия);
Т.А. Ханов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.М. Хомич – з.ғ.д., профессор (Беларусь);
О.А. Ястребов – з.ғ.д., профессор (Ресей).

Редакциялық алқаның құрамы:
С.Ж. Бекішева – з.ғ.д., доцент – **Бас редактор;**
Е.Т. Әбеуов – з.ғ.к., доцент;
Ә.М. Әлібекова – з.ғ.к.;
Қ.Ж. Баетов – з.ғ.к.;
Е.Н. Бегалиев– Қырғыз Республикасының з.ғ.д., профессор;
Ұ.Қ. Жанатаева– саяси ғ.д.;
Б.А. Құлмұханбетова – з.ғ.к., доцент;
Д.Х. Найманова;
Р.Р. Нұғманов – з.ғ.к.;
Б.Ғ. Нұрмағамбетов – саяси ғ.к., доцент;
Н.Б. Рахимов – құқық магистрі;
Т.М. Садинов – з.ғ.к.;
Ж.С. Сейтаева – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор;
А.А. Секішев – Қазақстан Республикасы прокуратурасының құрметті қызметкері;
О.Б. Филипец – з.ғ.к.;
В.В. Хан – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

Редакцияның құрамы:
Б.Б. Буралкиева – халықаралық қатынастар магистрі;
З.Ж. Қалмұрзина – заң ғылымдарының магистрі;
Л.А. Ксеубаева – заң ғылымдарының магистрі;
К.А. Мұқанова;
Б.Ж. Сағымбеков – LL.M құқық магистрі.

Редакцияның мекенжайы:
010078, Ақмола облысы, Қосшы қ., Республика көшесі, 94-құрылыс.
Эл. пошта: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Қолжазбалар қайтарылмайды. Авторлардың пікірлері редакцияның көзқарасымен сәйкес келмеуі мүмкін. Материалдарды басқа басылымдарда қолдануға редакцияның жазбаша келісімінен кейін ғана рұқсат етіледі. Ұсынылған материалдардың шынайылығына автор жауапты. Журнал ақпараттарын пайдаланған кезде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

© Құқық қорғау органдары академиясы, 2023 ж.

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ»
№ 1 (27) 2023

Учредитель:
ГУ «Академия правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики Казахстан»

Издается с 2016 года.

Выпускается 4 раза в год.

Языки публикаций – казахский, русский, английский.

Включен в Перечень изданий, рекомендуемых для публикации
основных результатов научной деятельности
(приказ ККСОН МОН РК № 396 от 17.04.2019 г.,
приказ № 52 от 28.01.2021 г. (ДСП),
Российскую библиографическую базу данных «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ),
Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ).

Журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № 16600-СИ от 1 июля 2017 года.

Состав Редакционного совета:
Сексембаев М.И. – (Казахстан) – **Председатель**;
Абдрасулов Е.Б. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Аракелян С.В. – д.ю.н., профессор (Армения);
Борчашвили И.Ш. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Бринчук М.М. – д.ю.н., профессор (Россия);
Бублик В.А. – д.ю.н., профессор (Россия);
Бурханов А.К. – к.полит.н. (Казахстан);
Василевич Г.А. – д.ю.н., профессор (Беларусь);
Каудыров Т.Е. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Кирица В.П. – доктор права, доцент (Молдова);
Лакбаев К.С. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Малиновский В.А. – д.ю.н., доцент (Казахстан);
Марчук В.В. – к.ю.н. (Беларусь);
Сейтенов К.К. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Татарян В.Г. – д.ю.н., профессор (Россия);
Тыныбеков С.Т. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Трунк А. – доктор права, профессор (Германия);
Ханов Т.А. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Хомич В.М. – д.ю.н., профессор (Беларусь);
Ястребов О.А. – д.ю.н., профессор (Россия).

Состав Редакционной коллегии:
Бекишева С.Д. – д.ю.н., доцент – **Главный редактор**;
Абеуов Е.Т. – к.ю.н., доцент;
Алибекова А.М. – к.ю.н.;
Баетов К.Ж. – к.ю.н.;
Бегалиев Е.Н. – д.ю.н. Кыргызской Республики, профессор;
Жанатаева У.К. – д.полит.н.;
Кулмуханбетова Б.А. – к.ю.н.;
Найманова Д.Х.;
Нугманов Р.Р. – к.ю.н., доцент;
Нурмагамбетов Б.Г. – к.полит.н., доцент;
Рахимов Н.Б. – магистр права;
Садинов Т.М. – к.ю.н.;
Сейтаева Ж.С. – к.ю.н., ассоциированный профессор;
Секишев А.А. – почетный работник прокуратуры Республики Казахстан;
Филипец О.Б. – к.ю.н.;
Хан В.В. – к.ю.н., ассоциированный профессор.

Состав Редакции:
Буралкиева Б.Б. – магистр международных отношений;
Калмурзина З.Ж. – магистр юридических наук;
Ксеубаева Л.А. – магистр юридических наук;
Муканова К.А.;
Сагымбеков Б.Ж. – магистр права LL.M.

Адрес редакции:
010078, Акмолинская область, г. Косшы,
ул. Республики, строение 94.
Эл. почта: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Рукописи не возвращаются. Мнения авторов могут не совпадать с точкой зрения редакции. Использование материалов в других изданиях допускается только с письменного согласия редакции. За достоверность предоставленных материалов ответственность несет автор. Ссылка на журнал обязательна.

© Академия правоохранительных органов, 2023 г.

«BULLETIN OF THE ACADEMY OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES»
SCIENTIFIC JOURNAL
№ 1 (27) 2023

Founder:
GA «The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan»

Published since 2016.

Issued 4 times a year.

Publication languages – kazakh, russian, english.

Included to the List of publications recommended for publication of the main results of scientific activity.
(Order of the CCSM MES RK No. 396 of 17.07.2019,
No. 52 of 28.01.2021 (FOUO),
Russian bibliographic database «Russian science citation index» (RSCI),
Kazakhstan Citation Base (KazCB).

The journal is registered in the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry on Investments and Development of the Republic of Kazakhstan.
Registration Certificate № 16600-SI dated by July 1, 2017.

Members of the Editorial Council:
Seksembayev M.I. – Candidate of Law (Kazakhstan) – **Chairman;**
Abdrasulov E.B. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Arakelyan S.V. – Doctor of Law, Professor (Armenia);
Borchashvili I.Sh. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Brinchuk M.M. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Bublik V.A. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Burkhanov A.K. – Candidate of Political Sciences (Kazakhstan);
Vasilevich G.A. – Doctor of Law, Professor (Belarus);
Kaudyrov T.E. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Kiritsa V.P. – Doctor of Law, Associate Professor (Moldova);
Lakbayev K.S. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Malinovsky V.A. – Doctor of Law., Associate Professor (Kazakhstan);
Marchuk V.V. – Candidate of Law (Belarus);
Seitenov K.K. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Tataryan V.G. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Tynybekov S.T. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Trunk A. – Doctor of Law, Professor (Germany);
Khanov T.A. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Khomich V.M. – Doctor of Law, Professor (Belarus);
Yastrebov O.A. – Doctor of Law, Professor (Russia).

Members of the Editorial Board:
Bekisheva S.D. – Doctor of Law, Associate Professor – **Chief Editor**;
Abeuov E.T. – Candidate of Law, Associate Professor;
Alibekova A.M. – Candidate of Law;
Baetov K.ZH. – Candidate of Law;
Begaliyev Y. N. – Doctor of Law the Kyrgyz Republic, Professor;
Zhanatayeva U.K. – Doctor of Political Science;
Kulmukhanbetova B.A. – Candidate of Law, Associate Professor;
Naimanova D.Kh.;
Nugmanov R.N. – Candidate of Law;
Nurmagambetov B.G. – Candidate of Political Sciences, Associate Professor;
Rakhimov N.B. – Master of Laws;
Sadinov T.M. – Candidate of Law;
Seitayeva Zh.S. – Candidate of Law, Associate Professor;
Sekishev A.A. – Honorary Prosecutor of the Republic of Kazakhstan;
Filipets O.B. – Candidate of Law;
Khan V.V. – Candidate of Law, Associate Professor.

Editors:
Buralkiyeva B.B. – Master of International Relations;
Kalmurzina Z.Zh. – Master of Law;
Kseubayeva L.A. – Master of Law;
Mukanova K.A.;
Sagymbekov B.Zh. – Master of Law, LL.M.

Editorial address:
010078, Akmola region, Kosshy c., Republic st., building 94.
E-mail: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Manuscripts are not returned. Opinions of the authors may not be the same with editors view. The use of materials in other journals is allowed only with the written consent of the publisher. The author is responsible for the accuracy of the materials provided. A link to the journal is required.

© Law Enforcement Academy, 2023.

МАЗМҰНЫ

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ

Н.Е. Есенжолов, Д.Ә. Жампейісов, М.Б. Бақтыбеков. ӘКІМШІЛІК СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ СОТТЫҢ БЕЛСЕНДІ РӨЛІ ҚАҒИДАСЫНЫҢ МӘНІ МЕН ОНЫ ІСКЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ..8

АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ-ПРОЦЕСТІК ҚҰҚЫҚ

Ф.Г. Ибрагимова, Е.М. Айтқазин, Н.О. Байжұманов. «МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУ ТУРАЛЫ» ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢЫНА ЕНГІЗІЛГЕН ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ТОЛЫҚТЫРУЛАРДЫ ІС ЖҮЗІНДЕ ІСКЕ АСЫРУ ТИІМДІЛІГІНІҢ МӘСЕЛЕСІ.....18

ОТБАСЫ ҚҰҚЫҒЫ

Д.Б. Алшымбек, И.Ю. Остапович. ӘКЕ БОЛУДЫ ДАУЛАУ: ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАР СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....26

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ

Е.Н. Байгундинов. ЖАҢА ТУҒАН БАЛАНЫҢ АНАСЫ ТАРАПЫНАН ӨЛТІРІЛУІНЕ ҚАТЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ДАМУ ТАРИХЫ.....36

А.Қ. Қанатов, Ж.С. Сейтаева, Х.А. Әбішева. «ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АДАМ САУДАСЫНА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ТУРАЛЫ» ЗАҢ ЖОБАСЫНА ҚАТЫСТЫ (КРИМИНО-ВИКТИМОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТ).....46

Г.С. Кузекова. БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУҒА СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ПАЙДАЛЫ БАЙЛАНЫСТАРЫН САҚТАУ ЖӘНЕ ҚОЛДАУ ЖҮЙЕСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ ЖОЛДАРЫ (ПЕНИТЕНЦИАРЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ПРОБЛЕМАСЫН ҚОЮ).....55

С.Н. Нұридин. ЖАЗАНЫ ӨТЕУДЕН ШАРТТЫ ТҮРДЕ МЕРЗІМІНЕН БҰРЫН БОСАТУДЫҢ КҮШІН ЖОЮҒА БАЙЛАНЫСТЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР.....64

О.Б. Филипец. МӘЖБҮРЛІ ТӨЛЕМ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖӘБІРЛЕНУШІНІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАН ҚОРҒАУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....73

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СОТ-САРАПТАМА ҚЫЗМЕТІ

А.Б. Орақбаев. ВИРТУАЛДАНДЫРУ ЖҮЙЕЛЕРІН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, АДАМ ӨЛТІРУДІ ТЕРГЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ.....81

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ БАСҚА МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР ҚЫЗМЕТІ

Ж.Б. Балтабаева. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ІРІКТЕУ ТӘРТІБІНЕ КӨЗҚАРАСТАРДЫ ӨЗГЕРТУ ТУРАЛЫ 91

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТАНУ

А.Н. Ергалимова, Е.М. Абайдельдинов. БҰҰ-НЫҢ «МҮГЕДЕКТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ ТУРАЛЫ» КОНВЕНЦИЯСЫНА СӘЙКЕС ҚАЗАҚСТАНДА МҮГЕДЕК БАЛАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....99

АВТОРЛАР ҮШІН АҚПАРАТ 109

СОДЕРЖАНИЕ

КОНСТИТУЦИОННОЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Н.Е. Есенжолов, Д.А. Жампеисов, М.Б. Бактыбеков. ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПА АКТИВНОЙ РОЛИ СУДА В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО РЕАЛИЗАЦИИ 8

ГРАЖДАНСКОЕ И ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Ф.Г. Ибрагимова, Е.М. Айтказин, Н.О. Байжуманов. К ВОПРОСУ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ИЗМЕНЕНИЙ И ДОПОЛНЕНИЙ В ЗАКОНЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН «О ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПКАХ» 18

СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

Д.Б. Алшымбек, И.Ю. Остапович. ОСПАРИВАНИЕ ОТЦОВСТВА: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ СУБЪЕКТОВ СЕМЕЙНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ 26

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Е.Н. Байгундинов. ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА УБИЙСТВО МАТЕРЬЮ НОВОРОЖДЕННОГО РЕБЕНКА 36

А.К. Канатов, Ж.С. Сейтаева, Х.А. Абишева. К ПРОЕКТУ ЗАКОНА «О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН» (КРИМИНО-ВИКТИМОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ) 46

Г.С. Кузекова. ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ СИСТЕМЫ СОХРАНЕНИЯ И ПОДДЕРЖАНИЯ СОЦИАЛЬНО ПОЛЕЗНЫХ СВЯЗЕЙ ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ) 55

С.Н. Нұридин. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С ОТМЕНОЙ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ НАКАЗАНИЯ 64

О.Б. Филипец. ПРИНУДИТЕЛЬНЫЙ ПЛАТЕЖ КАК ИНСТРУМЕНТ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТЕРПЕВШЕГО ОТ УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН 73

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

А.Б. Оракбаев. О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ РАССЛЕДОВАНИЯ УБИЙСТВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СИСТЕМ ВИРТУАЛИЗАЦИИ 81

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ И ИНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ

Ж.Б. Балтабаева. ОБ ИЗМЕНЕНИИ ПОДХОДОВ К ПРОЦЕДУРЕ ОТБОРА КАДРОВ СОТРУДНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 91

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ

А.Н. Ергалимова, Е.М. Абайдельдинов. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ ДЕТЕЙ-ИНВАЛИДОВ В КАЗАХСТАНЕ СОГЛАСНО КОНВЕНЦИИ ООН «О ПРАВАХ ИНВАЛИДОВ» 99

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ 111

CONTENTS

CONSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE LAW

N.E. Yessenzholov, D.A. Zhampeisov, M.B. Baktybekov. THE SIGNIFICANCE OF THE PRINCIPLE OF THE ACTIVE ROLE OF THE COURT IN ADMINISTRATIVE LEGAL PROCEEDINGS AND THE FEATURES OF ITS IMPLEMENTATION 8

CIVIL AND CIVIL PROCEDURE LAW

F.G. Ibragimova, Y.M. Aytkazin, N.O. Baizhumanov. ON THE ISSUE OF THE EFFECTIVENESS OF THE PRACTICAL IMPLEMENTATION OF AMENDMENTS AND ADDITIONS TO THE LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN «ON PUBLIC PROCUREMENT» 18

FAMILY LAW

D.B. Alshymbek, I.Y. Ostapovich. CHALLENGING PATERNITY: PROBLEMS OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF SUBJECTS OF FAMILY RELATIONSHIPS 26

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY, PENAL LAW

Y.N. Baigundinov. THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR THE MURDER OF A NEWBORN CHILD BY A MOTHER 36

A.K. Kanatov, Zh.S. Seitayeva, Kh.A. Abysheva. TO THE DRAFT LAW «ON COMBATING HUMAN TRAFFICKING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN» (CRIMINAL AND VICTIMOLOGICAL ASPECT) 46

G.S. Kuzekova. WAYS TO OPTIMIZE THE SYSTEM OF PRESERVATION AND MAINTENANCE OF SOCIALLY USEFUL CONNECTIONS OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT (STATEMENT OF THE PROBLEM OF SOCIAL WORK IN PENITENTIARY INSTITUTIONS) 55

S.N. Nuridin. TOPICAL ISSUES RELATED TO THE ABOLITION OF CONDITIONAL EARLY RELEASE FROM PUNISHMENT 64

O.B. Filipets. FORCED PAYMENT AS A TOOL PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE VICTIM OF A CRIMINAL OFFENSE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN 73

CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS, FORENSIC EXPERTISE

A.B. Orakbayev. ABOUT SOME ISSUES OF INVESTIGATION OF MURDERS USING VIRTUALIZATION SYSTEMS 81

THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AND OTHER GOVERNMENT AGENCIES

Z.B. Baltabayeva. ON CHANGING APPROACHES TO THE SELECTION PROCEDURE FOR LAW ENFORCEMENT OFFICERS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN 91

INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW

A.N. Yergalimova, Y.M. Abaideldinov. SOME ISSUES OF REALIZATION OF THE RIGHTS OF DISABLED CHILDREN IN KAZAKHSTAN ACCORDING TO THE UN CONVENTION ON «THE RIGHTS OF DISABLED PEOPLE» 99

INFORMATION FOR AUTHORS 113

ӘОЖ 342.924
МҒТАР 10.17.31

Н.Е. Есенжолов, Д.Ә. Жампейісов, М.Б. Бақтыбеков
Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

ӘКІМШІЛІК СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ СОТТЫҢ БЕЛСЕНДІ РӨЛІ ҚАҒИДАСЫНЫҢ МӘНІ МЕН ОНЫ ІСКЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақала Қазақстандағы әкімшілік сот ісін жүргізуде соттың белсенділігі қағидасына арналған. Бүгінгі күнде әкімшілік сот ісін жүргізудің міндет-мақсаттарына жетуде, әкімшілік құқықтық даулардың (істердің) тиімді, жан-жақты, ашық, нәтижелі қаралуы қажет. Зерттеу барысында құқық үстемдігі мен құқықтық мемлекетті құрудағы қазіргі әкімшілік юстицияның жалпы міндеттері анықталады. Әкімшілік – жария дауларды соттың диспозитивтілік, тең құқықтылық және белсенді рөлі қағидаттарын сақтай отырып қарау шарттары талданады.

Нәтижесінде соттар сот ісін жүргізуде бейтарап қалмай, өзінің белсенділігімен істі жете зерттеп, маңызды мән-жайларды анықтап, кәсіби тұрғыда таным процесіне қатысып, әкімшілік органдар мен азаматтардың арасындағы теңсіздікті жоятыны талданды.

Зерттеу арқылы соттың белсенді рөлі қағидасы әкімшілік әділеттің мәніне жетуде маңызды құрал болатыны, қазіргі жағдайда атқару билігіне соттық бақылауды қамтамасыз етуде аталған қағида әділдікке жетудің тиімді механизмі болатыны анықталып отыр.

Түйінді сөздер: әкімшілік әділет; соттың белсенді рөлі; сот ісін жүргізу; әділдік; диспозитивтілік; қағида; сот; зерттеу; құқықтар; талап.

Н.Е. Есенжолов, Д.А. Жампеисов, М.Б. Бактыбеков
Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПА АКТИВНОЙ РОЛИ СУДА В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО РЕАЛИЗАЦИИ

Аннотация. Статья посвящена принципу активной роли суда в административном судопроизводстве Казахстана. Сегодня для достижения целей и задач административного судопроизводства необходимо рассматривать административно-правовые споры (дела) оперативно, всесторонне, прозрачно и результативно. В ходе исследования определяются общие задачи современной административной юстиции в создании верховенства права и правового государства. Анализируются условия рассмотрения административно-публичных споров с соблюдением принципов диспозитивности, равноправия и активной роли суда.

В результате проанализировано, что суды не остаются нейтральными в судопроизводстве, а активно рассматривают административные дела, устанавливают важные факты, участвуют в процессе познания с профессиональной точки зрения, устраняют неравенство между административными органами и гражданами.

Путем исследования выявлено, что принцип активной роли суда является важным инструментом в достижении сущности административной юстиции, а в сложившейся ситуации также наиболее действенным механизмом обеспечения судебного контроля над исполнительной властью и достижения справедливости с помощью суда.

Ключевые слова: административная юстиция; активная роль суда; судопроизводство; справедливость; диспозитивность; принцип; суд; исследование; права; иск.

N.E. Yessenzholov, D.A. Zhampeisov, M.B. Baktybekov
Alikhan Bokeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan

THE SIGNIFICANCE OF THE PRINCIPLE OF THE ACTIVE ROLE OF THE COURT IN ADMINISTRATIVE LEGAL PROCEEDINGS AND THE FEATURES OF ITS IMPLEMENTATION

Abstract. The article is devoted to the principle of the active role of the court in administrative proceedings in Kazakhstan. Today, in order to achieve the goals of administrative proceedings, it is necessary to comprehensively and effectively consider administrative disputes. The conditions for consideration of administrative disputes are analyzed in compliance with the principles of discretion, equality and the active role of the court.

As a result, it is analyzed that the courts do not remain neutral in court proceedings, but actively investigate the case, establish important facts, participate in the learning process from a professional point of view, eliminate the inequality between administrative bodies and citizens.

The study determined that the principle of the active role of the court is an important tool in achieving the essence of administrative justice, and in the current situation, an effective mechanism for ensuring judicial control over the executive branch and achieving justice through the search for a court.

Keywords: administrative justice; active role of the court; legal proceedings; justice; discretion; legal principles; court; research; human rights; lawsuit.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_8

Кіріспе. Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет ретінде дамуының басты ұстанымы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын заманауи талаптарға сай тану мен қорғау. Сонымен қатар әділдік мен құқық үстемдігін қамтамасыз ететін сот төрелігін қалыптастыру. Анықталған міндеттерге қолжеткізуде әкімшілік заңнамалардың дұрыс қолданылуы, әкімшілік басқарудың тиімді болуы, әкімшілік құқықтық даулардың әділ қаралуы маңызды. «Жүргізілген әкімшілік реформалар адам құқықтары мен бостандықтарын қорғап, мемлекеттік қызметшілердің әрекеттеріндегі негативті элементтерді жойып, атқару органдарына бақылауды күшейтеді. Заманауи әкімшілік құқық қоғамдық мүддені ескеруге, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруға, қоғамдық игілікке қолжеткізуге бағытталады» [1, 9 б.].

Елімізде құрылып отырған әкімшілік әділет институты әкімшілік басқару саласында дауларды арнайы процедурада тиімді қарауды көрсетеді. Әкімшілік сот ісін жүргізудің негізінде туындаған дауларды арнайы процесуалдық нысанда қарау азаматтардың құқықтарын қорғап, әділдік пен ақиқатқа жету мақсатын көздейді. Қазақстан Республикасының (бұдан әрі – ҚР) Президенті Қ-Ж.К. Тоқаевтың «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» жолдауымен әкімшілік әділеттің қажеттілігі анықталып, мемлекеттік басқару саласында заңдылықты арттыру мен биліктік қатынаста азаматтардың құқықтарын қорғау көзделді. «Заманауи құқықты дамыту мен конституционализмді қалыптастыруда, қоғам ісіне азаматтардың белсенді араласуы мен құқықтарын қорғауда, мемлекет пен азамат арасындағы байланысты конституциялық құқықтық жетілдіруде әкімшілік юстиция тиімді құқықтық механизм.», – делінген [2, 15-16 бб.].

Әкімшілік сот өндірісі қазіргі құқықтық мемлекет стандарттарына сай бұқаралық басқаруда заңдылықты қамтамасыз етіп, заңи қателерді түзетпек, «судьялармен нақты жағдайда (істе) құқықтық нормалардың мәні мен мазмұнын ұғынып, оны түсіндіріп; қажет болған жағдайда доктринаны қолданып, құқықтың әрпі мен рухының (сыртқы нысаны мен мазмұнының) сәйкестігін қамтамасыз етіп; позитивті құқықтағы олқылықтар толықтырылып, құқық нормаларындағы қайшылықтар жойылады.» [3, 13 б.].

Әкімшілік сот өндірісіндегі соттың

белсенділігі теориясын ашу мен өзге қағидалармен байланысын және өндірістегі мәнін анықтап, қазіргі тәжірибедегі қолданылу деңгейін көрсету маңызды. Себебі жаңа сипат алған өндіріс нысаны әлі де сот билігінің тәуелсіздігі мен шығармашылық ізденісіндегі кең өкілеттігін қажет етеді. Осы арқылы аталған қағиданың процестік нормалар мен құқықтық тетіктердегі жағдайы дамиды. Әсіресе қағиданың толық мүмкіндігін ашуға кедергі болатын жағдайлар мен жеткіліксіз тұстары теориялық-практикалық негізделуі керек. Доктрина арқылы әкімшілік юстициядағы соттардың белсенділігі қағидасы теориялық және концепциялық тұрғыдан дұрыс қойылу мен пайымдық бағыттарды қажет етсе, практикалық мәселесі ҚР Жоғарғы Сотының бастамасымен әкімшілік коллегияның ұйымдастыруымен кеңінен талқыланып, нормативті қаулысымен ортақ сот прецеденті жақсы қалыптасуда.

Қазіргі күнде әкімшілік сот өндірісі азаматтық сот өндірісінен бөлініп, өзіндік маңызды нысанға айналып отыр. Әкімшілік сот өндірісінің мақсат-міндеті және әкімшілік даулардың құқықтық табиғатына байланысты оны ерекшелендіретін қағидалар мен нормаларды ұстануы маңызды. Солардың ішінде тараптардың жарыспалығымен бірге (азаматтық өндірісте басым қолданылады) әкімшілік дауда ақиқатқа жетуде соттың белсенділігі ерекше. Соттың белсенділігі дауды зерттеуде кәсіби маманның (соттың) білімі мен біліктілігін және мүмкіндігін (билігін) қолдану арқылы мемлекеттік аппарат пен азаматтың (ұйымның) арасындағы дауды жеткілікті қарауға мүмкіндік береді. 2020 жылы 29 маусымда ҚР Әкімшілік рәсімдік процестік кодексін (бұдан әрі – ӘРПК) қабылдаумен Қазақстанда бұқаралық құқықтық дауларды қараудың жаңа процесуалдық формасы анықталды.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында ғылымның индукция және дедукция, анализ және синтез әдістерімен талдаулар жасалып, философиялық диалектика әдістерімен қарама-қайшылықтар сипатталды. Сонымен бірге формальды-заңи әдіспен ортақ түсініктер анықталып; салыстырмалы-құқықтық және тарихи-құқықтық әдіспен объектілердің ерекшеліктері анықталды. Зерттеу негіздері ретінде доктриналдық пікірлер мен эмпирикалық мәліметтер қолданылды.

Талқылау. Әкімшілік сот ісін жүргізудегі «соттардың белсенді рөлі» қағидасы бұқаралық биліктік қатынастар бойынша дауда тараптардың теңсіздігін жою мен фактілерді толық зерттеп, істің ақиқатына жетудегі заңдық әдістердің бірі. ҚР ӘРПК 16-баптың 1-тармағы «әкімшілік сот ісін жүргізу соттың белсенді рөлі негізінде жүзеге асырылады» деп анықтайды, сонымен бірге 2-тармақпен «сот әкімшілік процеске қатысушылардың түсініктемелерімен, арыздарымен, өтінішхаттарымен, олар ұсынған дәлелдермен, дәлелдемелермен және әкімшілік істің өзге де материалдарымен шектеліп қана қоймай, әкімшілік істі дұрыс шешу үшін маңызы бар барлық нақты мән-жайды жан-жақты, толық және объективті түрде зерттейді» деп, судьяның белсенділігінің мазмұнын ашады. Теорияда бұл «инквизациялық», «тергеушілік» қағида ретінде көбіне қылмыстық өндіріске тән. Принциптің негізгі мақсаты әкімшілік процесте азаматтардың құқықтарын қорғаудың тиімді тетігін енгізу. Себебі әкімшілік өндірісте, биліктік қатынаста мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалар кең мүмкіндіктерге ие және сот процесінде тараптардың тең емес жағдайы қалыптасады.

Практикада сот өндірісіндегі диспозитивтілік нысанына нұқсан келетіні туралы ішінара көрсетіледі. Диспозитивтілік – тараптардың өзара жарысы мен еркіндігі арқылы ақиқатқа жетудегі жағдайын көрсеткенімен, шынайы жағдайда азаматтар (ұйымдар) мемлекеттік аппаратқа қарағанда әлсіз. Қазіргі уақытта мемлекет пен азаматтардың арасында теңдікті қамтамасыз етуде диспозитивтілік қағидасының мүмкіндігі шектеулі. Сондықтан соттың белсенділігі тараптардың тең мүмкіндіктері мен еркіндігін бұзбайды, керісінше, ақиқатқа жетудегі ізденістерге жол ашып, үшінші бейтарап тараппен (сотпен) психологиялық-эмоциялық, кәсіби жағдайда зерттеу артады. «Жарыспалық

және диспозитивтілік қағидалары әкімшілік өндірісте ерекше сипат алып, соттың белсенділігіндегі тергеушілік (зерттеушілік) бастаудың негіздеріне сүйенеді. Тараптардың теңдігін қамтамасыз етуде «дәлелдеу міндетін» әкімшілік органға жүктейді, заң мен сот алдындағы шынайы теңдікті қамтамасыз етеді. Ол азаматтардың процестік құқықтарын жүзеге асыруға, дәлелдемелерді толық зерттеуге, фактілерді бекітуге, заңнамаларды дұрыс қолдануға қолдау көрсетеді» [4, 93-96 бб.]

ҚР ӘРПК 6-бабының 2-3 тармақтарына сай әкімшілік сот ісін жүргізудің негіздері ретінде өзге де құқықтың қағидалары және азаматтық іс жүргізу қағидалары қолданылады. Соттың белсенділігі қағидасы тек әкімшілік сот өндірісінің арнайы ерекшелігін анықтаса, диспозитивтілік (немесе жарыспалық) жалпы сот өндірісіндегі ортақ қағида. Бұл жерде екі қағиданы дұрыс үйлестіре білу маңызды, бірі диспозитивтілік бойынша тараптардың іс жүргізушілік құқықтарын еркін пайдалану (талап қою, талаптың пәнін анықтау, бітімге келуі т.б.); екіншісі, осы жалпы жағдайда соттың белсенділігімен даудың терең зерттелуі. Нәтижесінде қағидалар бір-біріне қайшы емес, керісінше өзара толықтырушы, жүйелеуші.

Басқару органдарына сот тарапынан тиімді бақылауды орнатып, сот процесінде тараптардың теңсіздігін жойып, азаматтардың негізгі конституциялық құқықтарын қорғайды. «Дәлелдеу ақиқатты бекіту мен ашуға бағытталған өкілетті органдардың таным процесі. Осы арқылы әкімшілік қатынастың негізгі фактілері анықталып, іс үшін қажетті ақпараттар алынады» [5, 61 б.]. Мысалы: салықтық хабарламаны заңсыз деп тану туралы №1546-22-00-4/1 іс бойынша қозғалмайтын мүліктің тіркелуі және сатылуында сот іске қатысты фактілер шегінде анықтау жүргізіп, ҚР Азаматтық кодексінің 118-бабы 2-тармағымен «қозғалмайтын мүлікке құқық мемлекеттік тіркеуден кейін, егер заңдарда өзгеше көзделмесе, басталатындығын» анықтайды. Осыған сүйене отырып сот салық органдарының қозғалмайтын мүліктің сатылуына байланысты мерзімдер мен әрекеттерді анықтауын негізді деп танып отыр. Азаматтың бұрынғы салынған ғимараты кейіннен тіркелген. Ол бойынша салық төлеу міндеттемесінің туындауы заңды деп анықтады. Бұл жағдайда соттың белсенділігі материалдық заңның мазмұнынан шықпай отыр (нақтырақ Азаматтық кодекстің), бұндай жағдайларда судья дәлелдемелерді барынша іздестіру арқылы, материалдық заң нормасының мазмұнына ғана сүйенбей, дәлелдемелерге (фактілерге) сүйену арқылы шешімдер шығаруы қажет. Материалдық нормалар соттың ізденісінің шегі болмау керек, соттар іс бойынша фактілер мен дәлелдемелерге баса назар аудару қажет. Бұндай ұстаным әкімшілік қатынастарда азаматтардың құқықтарын қорғауға жаңа серпін бермек.

Сонымен бірге атқару өндірісін тоқтату туралы жеке сот орындаушысының қаулысының күшін жою және заңсыз деп тану туралы №7594-22-00-4/554 істе, сот тараптардың ұсынған дәлелдемелері мен келтірген уәждерінен бөлек, өздерінің іс бойынша ықпалды зерттеуінің негізінде жеке сот орындаушылардың әрекеттеріне талдау жасалып, қосымша фактілер бойынша зерттеулер жүргізіп, сот шешімдерінің заңдылығымен қатар негізділігін қамтамасыз етті. «Сол сияқты азамат жеке меншік жер участігіне үй салу туралы жергілікті қала құрылысы және архитектура бөліміне жүгінген, ол жерде өзге құрылыс объектісінің жоспарланғанын негізге ала отырып, бөлім азаматтың өтінішін қанағаттандырмады. Сот белсенділігінің арқасында мәселе бойынша толық зерттеу жүргізіліп, дұрыс талдаудың негізінде азаматтың құқығы қамтамасыз етілді.» [6, 54 б.].

Аталған мәселелерге байланысты соттар істің шынайы жағдайларын өзінің бастамасымен тергеп, тараптардың өтімідерімен дәлелдемелерді қабылдап, дұрыс дәлелдемелер ұсынуға кеңестерін беріп, әкімшілік өндірістің ақиқатына жетуде белсенді. Сонымен қатар «әкімшілік басқару органдарына қарағанда тәуелсіз құрылым ретінде билік органдары мен азаматтардың арасындағы дауды бейтарап

қарап, олардың теңсіздігін жояды» [7, 126 б.]. Бұқаралық дауларды қарауда сот билігі мен соттардың бейтараптығы, тәуелсіздігі де әлі маңыздылығын жойған жоқ. Өндірісте соттардың белсенділігі әкімшілік бұқаралық дауларды қарауда кедергілерге ұшырамауы қажет. Заңдардың орындалуы құқықтық тәртіп аясында жүзеге асып, ешқандай саяси өзгерістерге байланыссыз дәлме-дәл сақталу қажет. «Егер бұл жағдай сақталмаса, құқық қолдану саласында субъективизм мен саяси амбицияларға жол беріліп, құқық қолдануда заңсыз мүдделер ескерілуі мүмкін» [8, 23 б.]. Сондықтан соттардың заңдылық пен негізділік және мақсаттылық (тиімділік, қажеттілік) тұрғысынан дұрыс бағалай отырып құқықтық нормаларды қолдануы дауды қараудағы ізденістерімен толық байланысты. Аталған элементтердің бірлігін сақтау құқықтық нормалардың дұрыс қолданылуын қамтамасыз етеді. Сондықтан соттар өндіріс барысында белсенділігі кезінде, құқықтық негіздерден бөлек өзге факторларды (әсіресе саяси, әкімшілік) жоғары қоймауы керек. Жоғары мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың ықпалынан тыс болуы қажет. Бұл қазіргі күндегі әкімшілік юстиция саласының қажеттілігі мен объективтілікті қамтамасыз ету міндеті болып отыр. Қазақстандағы көп жылдан бері қалыптасқан атқару билігі тармағының өзге тармақтардан басым болуы, сот төрелігі саласына да айтарлықтай әсер етті. Әсіресе тәуелсіз сот төрелігін қалыптастыруда саяси қажеттілік тұрғысынан шешімдер қабылдау орын алды. Сондықтан әкімшілік әділет жүйесін күшейту мен атқару билігі тармағының ықпалын азайту, соттардың белсенділігі мен тәуелсіздігін арттыру үшін өзге құрылымдық институттар мен тетіктерді жетілдіру керек.

Қағиданы қарастыру кезінде соттың өкілеттігінің (белсенділігінің) *шегі* қандай болады? деген сұрақ туындайды. Соттың құзыретінен шығып кетуі әділдікке жетудегі жарыспалық пен теңдік сияқты негізгі қағидаларына нұқсан келтірмеуі керек. Сот ашық және бейтарап түрде іс үшін толық анықтауды жүргізеді, тараптардың дәлелдемелер мен айғақтарды ұсынуын бағыттап, билік органдарымен істің мән-жағдайын анықтаудағы кемшіліктерді жояды.

Қазіргі уақытта абсолютті билікті шектеу мен басқару саласында адам құқықтарын барынша қамтамасыз етуге байланысты «сот қоғамдық мүдде мен азаматтардың құқықтарының теңгерімін жасап, әділдікке кепілдік беруде шынайы жағдайларды ескеріп, әділ қорытынды жасауды қамтамасыз етеді; ол теориялық қағидалар мен абстрактілік идеяларға ғана сүйенбей, өзінің кәсіби түйсігімен проблеманы шешудің ең тиімді жолдарын қарастырады. Бұл ерекшелік сот жүйесінің тиімділігін арттырып, өркениетінің кепілі болады.» [9, 765 б.] немесе атқару билігінде бюрократия мен азаматтардың сұрақтарын үстірт қарауды, мемлекеттің қасақана экономдау саясатын болдырмайды [10]. «Судья заңмен (заңдылықпен) бірге әділдікті басшылыққа алу керек және осы процесте судьяның жеке бас, қызметтік, кәсібилік қабілеттері маңызды» [11, 93 б.], бірақ соттың бұл құқығы, объективті қажеттілік болмаса, әр жағдайларды зерттей беретіндігін көрсетпейді. Сот бұл құқығын, тек істің маңызды жағдайларын зерттеу қажет болғанда ғана пайдаланады, өз бастамасымен дәлелдемелерді жинап, қажетті құжаттарды алдырады.

Істің мән-жағдайын *зерттеу көлемі* даудың нысанасымен, талаптың материалдық құқықтық алғышарттарымен, сот өндірісінің кезеңдерімен байланысты. Даудың нысанасы талапта көрсетілген жағдайлар және оның негіздеріне ұсынылған мән-жайлар болады. Сот істің мән-жайын заңнамаға сәйкес шешім қабылдау мүмкіндігіне дейін зерттейді. Аталған қағида шешім қабылдауға қажетті маңызды фактілер алынғандығы туралы судьяның толық сенімі қалыптасқанша зерттеу (тергеу) жүргізуді көрсетеді. «Маңызды фактілер» ретінде талап бойынша шешім шығаруда даулы фактілерді бекіте алатын (дәлелдейтін) жағдайлар болады, ал соттың «толық сенімділігі» дегеніміз соттың қажетті сенімділік үшін істің жағдайларын анықтаудағы өзге мүмкіндіктерінің жойылуы. Осы логикалық құрылымдардың негізінде

жеткілікті (шынайы) фактілерді анықтаумен сот ақиқатқа жетеді, әрекет етеді.

Аталған қағида *посткеңестік* елдердің заңнамаларында біршама толықтыруларға ие. Ресей Федерациясында Әкімшілік сот ісін жүргізу кодексінің (бұдан әрі – Кодекс) 178-бабымен «айтылған талаптардан (талаптың нысанасы мен тараптардың ұсынған негіздерінен) шыға алатыны»; Кодекстің 62-бабы бойынша «іс үшін маңызды жағдайлар, материалдық құқық нормаларына сай процеске қатысушылардың талаптары мен қарсылықтары негізінде сотпен анықталатыны» көрсетіледі. Соттар атқару өндірісі бойынша дауларды қарау кезінде сот орындаушыларының қаулыларына дау айтуда, оның негіздерімен байланысты болмайтын мәселелерді шешуі мүмкін. Мысалы, сот талапта айтылмаса да істі толық зерттеу барысында атқару бойынша алымның мөлшерін азайтып, өндіруден босатуы мәселелері.

Қырғызстан Республикасының Әкімшілік процесуалдық кодексінің (бұдан әрі – ҚР ӘПК) 173-бабының 3-тармағы бойынша соттар, тек заңдарда көзделген негіздерде, талаптардың шегінен шығу мүмкіндігін қарастырады. ҚР ӘПК соттардың белсенді рөлін кеңейтуде өз бастамасымен талапты қамтамасыз ету шараларын қабылдайтынын бекітеді.

Қазақстанда әкімшілік іс бойынша соттың қалауы талаптың шегімен анықталған. ҚР ӘРПК 116-бабы бойынша сот айтылған талаптың негіздерімен байланысты болмайды, бірақ талаптың шегінен шығуға құқылы емес деп көрсетілген.

Бұл жерде ресейлік ғалым Г.Л. Осокина «талаптың шегін» анықтауда екі мәселеде «шегінен шығу» болатынын көрсетеді, бірі – талапкермен қойылмаған, бірақ талаппен тығыз байланысты жағдайлар, екінші – талаптың өзгеруі. Бірінші жағдайда, мысалы, ажырасуда балалардың құқықтарын сақтау үшін соттың алимент мәселелерін де қоса шешуі немесе баланың кіммен қалу мәселесі. Сол сияқты ауыртпалық тудыратын актілердің күшін жойғанда, сот талапкер бұл туралы сұрамаса да әкімшілік органдарды белгілі бір әрекеттерді жасауды, қалпына келтіруді талап етеді. Ал талаптың өзгеруі соттың талаптың нысанасын, талаптың негіздерін және талаптың субъектілік құрамдарын нақтыландырумен жүзеге асуын анықтайды. Біздің әкімшілік сот практикасында соттармен талапкерге талаптың нысанасын өзгертуге ұсыныстар беріледі, дұрыс бағытын көрсетеді немесе тиісті субъектілерді сот іске тартады. Шетелдік тәжірибеде талап (ондағы сұралған негіздер) басты анықтаушы логикалық өлшем болады. Бірақ істердің ерекшеліктеріне байланысты іспен тығыз байланысты сұрақтар анықталғанда соттар оларды да қамтып өтеді.

Жалпы іс бойынша соттың тиянақты талдауы (зерттеуі) әділдік қағидасының кепілі болмақ. «Әкімшілік сот өндірісінде әділдік қағидасын барынша қамтамасыз етуде соттар заңдармен бірге құндылықтық-этикалық қағидаларды сақтайды. Бұл қағидамен судья тараптардың процестегі жарыспалығына сүйене отырып, пассивті жағдайда қалмай, істің әділдігіне жету үшін өзі де зерттеулер жүргізеді.» [12, 88 б.]. Әділдік қағидасы судья қызметінің негізі, құқықтың құндылықтық (аксиологиялық) негізін арттырып, дауда әділдікті іздеуде соттың маңызды рөлін көрсетеді. Қалыптасқан заңдық база соттың «әділдікті» жасаушы мәртебесін бекітеді. Сондықтан сот төрелігінде әділдікті анықтауда соттың: рухани құндылықтық ой-санасы, құқықтық идеясы, сот төрелігінің мүддесі, өзіндік көзқарасы мен сенімі, құқықтық нормалардың әділдігі мен әділетсіздігін бағалауы, құқықтық нормалардың қоғамдық қатынастармен байланысына жеке қатынасы маңызды.

Судья жиналған дәлелдемелердің негізінде ішкі түйсігімен, ой-санасымен, адами құндылықтарымен, ар-намысымен, болжамымен шешім қабылдайды. Азаматтық іс жүргізуге қарағанда әкімшілік өндірісте сот объективті ақиқатты анықтау міндетінен босатылмайды, ол істің мән-жайларын анықтау үшін толық зерттеу жүргізеді, белгілі бір процестің заңдылығын қадағайлайды [13, 107 б.], бекітілген барлық шараларды қабылдайды, «судья арбитор ғана емес, процестегі байланысты қамтамасыз етіп,

жарыспалық қағидасын сақтай отырып, іс бойынша әділ шешім шығарудағы барлық жағдайларды зерттеуі қажет» [14, 13 б.]. Әділдік қағидасының негізінде дауларды қарауда тек тараптардың ұсынған негіздерімен ғана шектелмей, керісінше, істің барлық мән-жайларын жан-жақты бекітуге белсенді қатысады. Әкімшілік сот ісін жүргізуде таным процесі объективті ақиқатқа жетудің кепілі, соттың жетекшілігіне мүмкіндік берумен оның өкілеттігін ұлғайтып, мән-жайларды толық зерттеп, тараптардың бұқаралық құқықтық дауларды қараудағы теңдігін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар «билік тармағында шынайы түрде сот билігінің қызметін арттырады, атқару билігінің әрекеттері мен актілерін соттар жан-жақты, ашық қарау арқылы адам құқықтары мен бостандықтарының сақталуын, тиімді соттық бақылаудың болуын, атқару билігінің ашықтығы мен негізділігін» [15, 946 б.] қамтамасыз етеді.

Қорытынды. Бүгінгі күнде «соттың белсенді рөлі» қағидасын енгізу өте тиімді құқықтық құрал болып отыр. Осының арқасында әкімшілік процесс нысаны ерекше сипат алып, әкімшілік басқаруда азаматтардың құқықтарын қорғаудың жақсы сот практикасы қалыптасуда. Мемлекеттік органдармен дауларда азаматтардың мүдделері кеңінен қорғалмақ.

Сот белсенділігінің шегін анықтауда талаптың нысанасы, тараптардың өтінімдері мен белсенділігі сияқты жағдайлармен қатар, әкімшілік талаптардың түрлеріне (мазмұндарына) байланысты соттың кәсіби логикалық пайымдары мен ізденістері қажет. Осының арқасында қазіргі әкімшілік юстиция институтының алдына қойылып отырған міндеттері шешіліп, бюрократиялық және коррупциялық элементтер жойылады.

Дегенмен, аталған қағиданың қолданылуында тиімділікті арттыру үшін:

1. Соттардың әкімшілік және саяси ықпалдан тыс болуын қамтамасыз ету қажет. Ол үшін соттардың процестік нормалар мен құқықтық тетіктерге тығыз байланысын белгілеу керек. Әсіресе соттың ізденушілік белсенділігін арттыратын жеке тұлғалық (моральдық) мінез-құлқы мен саяси тәуелсіздігі.

2. Әкімшілік сот өндірісінің негізі болатын қағидалардың теориялық үйлесімін келтіру. Осы арқылы әкімшілік әділет жүйесінің негізгі бағыттарын анықтау. Өз кезегінде тараптардың процестің иесі болумен қатар, соттың танымдық ізденісін ашатын нормаларды анықтап отыру. Нақты процестік нормалар жеткіліксіз болғанда соттың таным процесін жалпы қағидалар (құқықтық бастаулар) тұрғысынан әрекет етуіне мүмкіндік беру.

3. Өндірістегі талап, оның нысанасы, дәлелдеу нысанасы мен негіздері, т.с.с. құқықтық әдістер мен құралдар ақылға қисынды жағдайда тараптардың өкілеттігінен кейін субсидиярлы түрде соттардың құзыреттерімен жалғасуы керек.

4. Өндіріс кезінде соттар тек материалдық нормаларды негізге ғана алмай, қосымша фактілерді зерттеуге басымдық беріп, шешімдердің заңдылығымен бірге негізділігін (дәлелдігін) ескеріп шешім қабылдауы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Общее административное право: учебник: в 2 ч. [Электронный ресурс] / под ред. Ю.Н. Старилова; Воронежский государственный университет. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – Воронеж: Издательский дом ВГУ, 2016. – 760 с. – Режим доступа: http://www.law.vsu.ru/structure/admlaw/books/adm_pravo_2016-part1.pdf (дата обращения: 20.10.2022).
2. Sarpekov, R.K. Prospects for the constitutionalization of administrative justice in the EEU member states / R.K. Sarpekov // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2022. – №1(68). – С. 13-22.
3. Баймолдина, З. Доктрина и судебная практика в Казахстане / З. Баймолдина // Заңгер. – 2021. – №11. – С. 10-15.
4. Нурболатов, А.Н. Административный процесс: понятие, сущность и виды. Общая часть: учебное пособие / А.Н. Нурболатов. – Алматы: Қазақ Университеті, 2014. – 122 с.

5. Правовые основы административного процесса в РК: учебное пособие / под ред. д.ю.н. Б.А. Жетписбаева. – Алматы: Қазақ Университеті. – 2017. – 264 с.

6. Конурбаева, М. Реализация на практике активной роли суда – одного из принципов административного судопроизводства / М. Конурбаева // Заңгер. – 2022. – №1(246). – С. 53-57.

7. Turłukowski, J. Administrative justice in Poland [Electronic resource] / J. Turłukowski // BRICS Law Journal. – 2016. – №3(2). – pp. 124-152. – Access mode: https://www.bricslawjournal.com/jour/article/view/46/47 (Access data: 10.11.2022).

8. Алимбеков, М. Законность, обоснованность и целесобразность в применении гражданско-правовых норм / М. Алимбеков // Заңгер. – 2022. – №1(246). – С. 22-28.

9. Fahed Abul-Ethem. The Role of the Judiciary in the Protection of Human Rights and Development: A Middle Eastern Perspective [Electronic resource] / Fahed Abul-Ethem // Fordham International Law Journal. – 2002. – №3(26). – pp. 761-770. – Access mode: https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1883&context=ilj (Access data: 10.11.2022).

10. Thomas, R. A Different Tale of Judicial Power: Administrative Review as a Problematic Response to the Judicialisation of Tribunals [Electronic resource] / R. Thomas, J. Tomlinson // Public Law. – 2019. – 0. – pp. 537-562. – Access mode: https://research.manchester.ac.uk/en/publications/a-different-tale-of-judicial-power-administrative-review-as-a-pro (Access data: 10.11.2022).

11. Аграрова, Е.А. Исследовательская компетентность в структуре профессиональной деятельности федеральных судей [Электронный ресурс] / Е.А. Аграрова // Прикладная юридическая психология. – 2009. – №2. – С. 92-96. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/issledovatelskaya-kompetentnost-v-strukture-professionalnoy-deyatelnosti-federalnyh-sudey (дата обрщения: 10.11.2022).

12. Балашов, А.Н. Активная роль суда как гарантия соблюдения принципа справедливости в административном судопроизводстве / А.Н. Балашов // Актуальные проблемы государства и права. Процессуальное право. – 2017. – Т-1, №2. – С. 86-97. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/aktivnaya-rol-suda-kak-garantiya-soblyudeniya-printsipa-spravedlivosti-v-administrativnom-sudoproizvodstve/viewer (дата обрщения: 07.12.2022).

13. Bazelon, D.L. The Impact of the Courts on Public Administration [Electronic resource] / D.L. Bazelon // Indiana Law Journal. – 1976. – №1(52). – pp. 101-110. – Access mode: https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=3220&context=ilj (Access data: 07.12.2022).

14. Akhmetov, E.B. Analysis of the application of the principle of the active role of the court in administrative procedure of the Republic of Kazakhstan and in foreign countries / E.B. Akhmetov // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2022. – №3(25). – С. 8-15.

15. Ahdout, Z.P. Enforcement Lawmaking and Judicial Review [Electronic resource] / Z.P. Ahdout // Harvard Law Review. – 2022. – №4(135). – pp. 946-948. – Access mode: https://harvardlawreview.org/2022/02/enforcement-lawmaking-and-judicial-review/ (Access data: 11.12.2022).

References:

1. Obshhee administrativnoe pravo: uchebnik: v 2 ch. [Jelektronnyj resurs] / pod red. Ju.N. Starilova; Voronezhskij gosudarstvennyj universitet. – 2-e izd., peresmotr. i dop. – Voronezh: Izdatel'skij dom VGU, 2016. – 760 s. – Rezhim dostupa: http://www.law.vsu.ru/structure/admlaw/books/adm_pravo_2016-part1.pdf (data obrashhenija: 20.10.2022).

2. Sarpekov, R.K. Prospects for the constitutionalization of administrative justice in the EEU member states / R.K. Sarpekov // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan. – 2022. – №1(68). – S. 13-22.

3. Bajmoldina, Z. Doktrina i sudebnaja praktika v Kazahstane / Z. Bajmoldina // Zaңger. – 2021. – №11. – S. 10-15.

4. Nurbolatov, A.N. Administrativnyj process: ponjatie, sushhnost' i vidy. Obshhaja chast': uchebnoe posobie / A.N. Nurbolatov. – Almaty: Қazaқ Universiteti, 2014. – 122 s.

5. Pravovye osnovy administrativnogo processa v RK: uchebnoe posobie / pod red. d.ju.n. B.A. Zhetpisbaeva. – Almaty: Қazaқ Universiteti. – 2017. – 264 s.
6. Konurbaeva, M. Realizacija na praktike aktivnoj roli suda – odnogo iz principov administrativnogo sudoproizvodstva / M. Konurbaeva // Zaңger. – 2022. – №1(246). – C. 53-57.
7. Turłukowski, J. Administrative justice in Poland [Electronic resource] / J. Turłukowski // BRICS Law Journal. – 2016. – №3(2). – pp. 124-152. – Access mode: https://www.bricslawjournal.com/jour/article/view/46/47 (Access data: 10.11.2022).
8. Alimbekov, M. Zakonnost', obosnovannost' i celesobraznost' v primenenii grazhdansko-pravovyh norm / M. Alimbekov // Zaңger. – 2022. – №1(246). – S. 22-28.
9. Fahed Abul-Ethem. The Role of the Judiciary in the Protection of Human Rights and Development: A Middle Eastern Perspective [Electronic resource] / Fahed Abul-Ethem // Fordham International Law Journal. – 2002. – №3(26). – pp. 761-770. – Access mode: https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1883&context=ilj (Access data: 10.11.2022).
10. Thomas, R. A Different Tale of Judicial Power: Administrative Review as a Problematic Response to the Judicialisation of Tribunals [Electronic resource] / R. Thomas, J. Tomlinson // Public Law. – 2019. – 0. – pp. 537-562. – Access mode: https://research.manchester.ac.uk/en/publications/a-different-tale-of-judicial-power-administrative-review-as-a-pro (Access data: 10.11.2022).
11. Agrarova, E.A. Issledovatel'skaja kompetentnost' v strukture professional'noj dejatel'nosti federal'nyh sudej [Jelektronnyj resurs] / E.A. Agrarova // Prikladnaja juridicheskaja psihologija. – 2009. – №2. – S. 92-96. – Rezhim dostupa: https://cyberleninka.ru/article/n/issledovatelskaya-kompetentnost-v-strukture-professionalnoy-deyatelnosti-federalnyh-sudey (data obrshhenija: 10.11.2022).
12. Balashov, A.N. Aktivnaja rol' suda kak garantija sobljudenija principa spravedlivosti v administrativnom sudoproizvodstve / A.N. Balashov // Aktual'nye problemy gosudarstva i prava. Processual'noe pravo. – 2017. – T-1, №2. – S. 86-97. – Rezhim dostupa: https://cyberleninka.ru/article/n/aktivnaya-rol-suda-kak-garantiya-soblyudeniya-printsipa-spravedlivosti-v-administrativnom-sudoproizvodstve/viewer (data obrshhenija: 07.12.2022).
13. Bazelon, D.L. The Impact of the Courts on Public Administration [Electronic resource] / D.L. Bazelon // Indiana Law Journal. – 1976. – №1(52). – pp. 101-110. – Access mode: https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=3220&context=ilj (Access data: 07.12.2022).
14. Akhmetov, E.B. Analysis of the application of the principle of the active role of the court in administrative procedure of the Republic of Kazakhstan and in foreign countries / E.B. Akhmetov // Құқық қорғау organdary akademijasynyң zharshysy. – 2022. – №3(25). – S. 8-15.
15. Ahdout, Z.P. Enforcement Lawmaking and Judicial Review [Electronic resource] / Z.P. Ahdout // Harvard Law Review. – 2022. – №4(135). – pp. 946-948. – Access mode: https://harvardlawreview.org/2022/02/enforcement-lawmaking-and-judicial-review/ (Access data: 11.12.2022).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Нұролла Ерғалиұлы Есенжолов – Alikhan Bokeikhan University докторанты, құқық магистрі, e-mail: nauka-8080@mail.ru.

Есенжолов Нуролла Ергалиевич – докторант Alikhan Bokeikhan University, магистр права, e-mail: nauka-8080@mail.ru.

Yessenzholov Nurolla Ergalievich – Doctoral student of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, e-mail: nauka-8080@mail.ru.

Думан Әбілтайұлы Жампейісов – Alikhan Bokeikhan University мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушы, философия докторы (PhD), e-mail: duman_d@mail.ru.

Жампеисов Думан Абильтаевич – старший преподаватель кафедры государственно-

правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD), e-mail: duman_d @mail.ru.

Zhampeisov Duman Abiltaevich – Senior Lecturer of the Department of State and Legal Disciplines Alikhan Bokeikhan University, Doctor of Philosophy (PhD), e-mail: duman_d@mail.ru.

Мұхтар Бақтыбекұлы Бақтыбеков – Alikhan Bokeikhan University мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқықтану магистрі, e-mail: mukhtar-79@mail.ru.

Бактыбеков Мухтар Бактыбекулы – старший преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, магистр юриспруденции, e-mail: mukhtar-79 @mail.ru.

Baktybekov Mukhtar Baktybekuly – Senior Lecturer of the Department of State and Legal Subjects Alikhan Bokeikhan University, master of jurisprudence, e-mail: mukhtar-79@mail.ru.

ӘОЖ 347.13
МҒТАР 10.27.41

Ф.Г. Ибрагимова[1], Е.М. Айтқазин[1], Н.О. Байжұманов[2]
[1]Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы
[2]«Семей орманы» мемлекеттік орман табиғи резерваты, Семей қ., Қазақстан Республикасы

«МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУ ТУРАЛЫ» ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢЫНА ЕНГІЗІЛГЕН ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ТОЛЫҚТЫРУЛАРДЫ ІС ЖҮЗІНДЕ ІСКЕ АСЫРУ ТИІМДІЛІГІНІҢ МӘСЕЛЕСІ

Аннотация. Ұсынылған ғылыми мақала «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 4 желтоқсандағы Заңына 2021 жылдың 15 қарашасында енгізілген өзгерістер мен толықтырулардың тәжірибеде іске асыру тақырыбын зерделеудің жалғасы болып табылады.

Авторлармен жаңашылдықты іс жүзінде жүзеге асыру мәселелеріне терең талдау жасалынған, кейбіреуі бойынша нақты ұсыныстар беріледі. Атап айтқанда, мемлекеттік сатып алуда негіздемелік келісімдерді, рейтингтік-балдық жүйені пайдалана отырып, конкурстық сатып алудың жаңа тәсілдерін енгізу, электрондық дүкен арқылы сатып алу әдісін қолданысқа енгізудің артықшылықтары мен қолданысқа енгізуде туындап отырған мәселелері қарастырылады.

Мақаланың мақсаты мемлекеттік сатып алу жүйесін реттейтін заң нормалары арасындағы қарама-қайшылықтарды жою, сондай-ақ қабылданған жаңа жүйенің іске қосылуына тәжірибелік талдау жасау арқылы жемқорлыққа қарсы төтеп бере алатын, ашықтықты қамтамасыз етуі тиіс жүйе қалыптастыру мақсатында жүргізіліп жатқан заңдарды өзгерту тәжірибесінің тиімділігін зерттеу болып табылады.

Түйінді сөздер: мемлекеттік сатып алу; тапсырыс беруші; өнім беруші; негіздемелік келісім; конкурс; портал; рейтингтік-балдық жүйе; электрондық дүкен.

Ф.Г. Ибрагимова[1], Е.М. Айтказин[1], Н.О. Байжуманов[2]
[1]Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан
[2]Государственный лесной природный резерват «Семей орманы», г. Семей, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ИЗМЕНЕНИЙ И ДОПОЛНЕНИЙ В ЗАКОНЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН «О ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПКАХ»

Аннотация. Представленная научная статья является продолжением изучения темы практической реализации изменений и дополнений, внесенных 15 ноября 2021 года в Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2015 года «О государственных закупках».

Авторами проводится глубокий анализ вопросов практической реализации нововведений, а также по некоторым из них даются конкретные рекомендации. В частности в статье рассматриваются вопросы внедрения новых способов конкурсных закупок с использованием рамочных соглашений, рейтингово-балльной системы, преимущества введения в действие и проблемы внедрения метода закупок через электронный магазин.

Целью статьи является проведение комплексного исследования эффективности проводимых на практике изменений в законодательстве с целью внесения предложений по устранению имеющихся противоречий между нормами закона, регулирующего систему государственных закупок, а также формирования норм, способных противостоять проявлению коррупции, которая в свою очередь должна обеспечивать прозрачность путем практического анализа внедрения нововведений.

Ключевые слова: государственные закупки; заказчик; поставщик; рамочное соглашение; конкурс; портал; рейтингово-балльная система; электронный магазин.

F.G. Ibragimova[1], Y.M. Aytkazin[1], N.O. Baizhumanov[2]
[1]Alikhan Bokeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan
[2]The state natural reserve «Semey ormany», Semey c., the Republic of Kazakhstan

ON THE ISSUE OF THE EFFECTIVENESS OF THE PRACTICAL IMPLEMENTATION OF AMENDMENTS AND ADDITIONS TO THE LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN «ON PUBLIC PROCUREMENT»

Abstract. The presented scientific article is the second prepared by this author's composition on the topic of practical implementation of amendments and additions made on November 15, 2021 to the Law of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2015 «On Public Procurement».

The authors conduct an in-depth analysis of the issues of practical implementation of innovations, as well as specific recommendations on some of them. In particular, the article discusses the introduction of new methods of competitive procurement using framework agreements, rating-point system, the advantages of putting into effect and the problems of implementing the procurement method through an electronic store.

The purpose of the article is to conduct a comprehensive study of the effectiveness of changes in legislation carried out in practice in order to make proposals to eliminate existing contradictions between the norms of the law regulating the public procurement system, as well as the formation of norms capable of resisting the manifestation of corruption, which in turn should ensure transparency through practical analysis of the introduction of new technologies.

Keywords: public procurement; customer; supplier; framework agreement; competition; portal; rating and point system; electronic store.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_18

Кіріспе. Соңғы жылдары елімізде мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы жетілдіруге байланысты белсенді жұмыс жүргізіліп жатқаны белгілі. Осы мақсатта «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының заңына соңғы өзгерістер мен толықтырулар «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік сатып алу, жер қойнауын пайдаланушылар мен табиғи монополиялар субъектілерінің сатып алуы, байланыс, автомобиль көлігі, қорғаныс және ғылымды қаржыландыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2021 жылғы 15 қарашадағы Қазақстан Республикасының заңымен енгізілгені белгілі.

Осы мақала авторлары құрамымен аталған өзгертулерді зерттеу барысында бір мақала жарияланып, «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының заңына енгізілген өзгерістердің іс жүзінде жүзеге асырылуының кейбір мәселелері қарастырылған болатын [1].

Қарастырылып отырған өзгерістердің күрделілігіне, ұзағырақ мерзімге бақылауды қажет етуіне және кейбірінің күшіне ену уақыттары заң қабылдану уақытынан кейінірек қарастырылуына байланысты өзгерістердің іс жүзінде іске асырылуына әрі қарай талдау жасау осы зерттеу аясында мүмкін болды.

Заңнамаға енгізіліп отырған жаңартулардың тәжірибеде іске асуы барысында нормалардың бір-біріне қарама-қайшы келуі анықталуда және кейбір механизмдерді жетілдіру қажеттілігі туындап, біраз қиындықтар тудыруда, тиісінше жан-жақты зерттеуді қажет етеді. Сондықтан зерттеу тақырыбы өзекті және мақала барысында қойылған мақсат енгізілген жаңашылдықтар мен өзгерістердің іс жүзінде іске асырылуына зерттеу жүргізуді жалғастыру, анықталған олқылықтар мен кедергілерді шешу мүмкіндіктерін қарастыру, тиісті ұсыныстар жасау.

Әдістер мен материалдар. Ғылыми мақаланы жазу барысында құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, құрылымдық, логикалық және құқықтық актілердің нормаларын түсіндіру әдістері қолданылды.

«Мемлекеттік сатып алу туралы» ҚР

заңына 2021 жылғы 15 қарашада енгізілген өзгерістер мен толықтырулардың мәні мен мазмұны логикалық, салыстырмалы құқықтық, нормаларды түсіндіру әдістерін қолдану арқылы зерттелді.

Негізгі бөлім. «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының заңына 2021 жылдың 15 қарашасында енгізілген өзгертулердің біразы бірден күшіне енсе, кейбірі 2022 жылдың 1 шілдесінен бастап қолданысқа енгізілген болатын. Өзгерістер жүйені оңтайландыруға байланысты мүмкіндіктерді, оның толық әлеуетін іске асыруға және сатып алу бюджетін тиімдірек пайдалануды қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен қатар осы өзгерістер мемлекеттік сатып алу жүйесінің жемқорлыққа қарсы төтеп бере алатын, неғұрлым ашықтықты қамтамасыз етуге қол жеткізетін жүйе қалыптастыруды көздейді.

Жалпы, енгізілген өзгерістерге осыған дейінгі зерттеуде шолу жасалынған болатын, оның ішінде жекелеген жаңашылдықтардың тәжірибеде қолданылуы сол зерттеуде қарастырылды [1].

Алайда, жоғарыда атап өткендей, өзгерістердің күрделілігіне, ұзақ мерзім бақылауды қажет етуіне және кейбірінің күшіне ену уақыттары заң қабылдану уақытынан кейінірек қарастырылуына байланысты өзгерістерді зерттеу әрі қарай жалғастырылып, келесідей тәжірибеде жүзеге асырудың өзекті болып отырған мәселелері талқыланды:

1. Негіздемелік келісімдерді пайдалана отырып, конкурсты сатып алудың жаңа тәсілі енгізілді. Бұл әдісті қарастыру үшін негіздемелік келісім ұғымын анықтау қажет. «Мемлекеттік сатып алу туралы» заңның 2-бабының 22-1 тармағына сәйкес негіздемелік келісім – тапсырыс беруші мен негіздемелік келісімге қатысушы арасында кейіннен мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасу мақсатында орталықтандырылған мемлекеттік сатып алуды өткізу нәтижелері бойынша әлеуетті өнім берушілермен мемлекеттік сатып алуды бірыңғай ұйымдастырушы және (немесе) мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушы арасында жасалатын келісім[1].

Сатып алудың бұл түрі үлгілік техникалық ерекшеліктерді пайдалана отырып, белгілі бір, стандартталған, жиі сатып алынатын тауарлар бойынша ғана қолданылады.

Мәселен, «Негіздемелік келісім пайдаланылатын конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2022 жылғы 17 қаңтардағы №44 бұйрығына сәйкес сатып алудың бұл әдісі келесі сатып алулар үшін қолданылады:

а) бекітілген телефондық байланыс, ұялы байланыс және Интернетке қол жеткізу бойынша қызметтер көрсету;

ә) жанармай (АИ-92, АИ-95, АИ-98), дизельдік жанармай (жазғы, қысқы, арктикалық) сатып алу кезінде[2].

Көрсетілген тәртіпке сәйкес сатып алуды облыс ауданының, облыстық маңызы бар қаланың, облыстық маңызы бар қаладағы ауданның, республикалық маңызы бар қаланың және астананың Бірыңғай мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушысы жүргізуі тиіс.

Алайда, іс жүзінде мұндай бірыңғай мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушы болмаған жағдайлар жиі кездеседі. Қаржы министрлігі мемлекеттік сатып алуды бірыңғай ұйымдастырушының болмауы және оны айқындау мәселесі бойынша қойылған сұрауларға мұндай ұйымдастырушының тиісті әкімшілік-аумақтық бірлікте болуға тиіс деген жауаптар беруде. Бұдан басқа, тапсырыс берушінің мұндай ұйымдастырушы болмаған кезде мемлекеттік сатып алу рәсімін басқа тәсілмен жүргізуге құқығы бар екендігі көрсетілген жауаптар да болған. Сұрақ тек өңірлер төңірегінде болып отыр, ал республикалық деңгейде қазіргі уақытта

[1] Мемлекеттік сатып алу туралы: Қазақстан Республикасының 2015 ж. 4 желтоқсандағы №434-V Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000434 (жүгінген күні: 15.12.2022).

[2] Негіздемелік келісім пайдаланылатын конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің тізбесін бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2022 ж. 17 қаңтардағы №44 бұйрығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200026525 (жүгінген күні: 17.12.2022).

Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің Қазынашылық комитеті мемлекеттік сатып алудың бірыңғай ұйымдастырушысы болып табылады.

Енгізілген өзгерістерді тәжірибеде қолдану барысында анықталған тағы бір мәселе – мемлекеттік сатып алу порталында мемлекеттік сатып алу жоспарын орналастыру және сатып алуды өткізу тәсілін таңдау кезінде негіздемелік келісімдерді пайдалана отырып өткізуге болатын конкурс түрінің жоқтығы. Яғни, ондай конкурс түрін таңдау мүмкіндігі порталда қарастырылмаған.

Жалпы алғанда негіздемелік келісімдерді пайдалана отырып, конкурсты сатып алудың тәсілі ыңғайлы тәсіл болуы тиіс және әлемдік тәжірибеде де жиі қолданылуда. Ондай келісім түрі құрамына 28 мемлекет кіретін Еуропалық Одақтың мемлекеттік сатып алу заңнамасында да қарастырылған[3] және кеңінен қолданылады.

Әрине, бұл елдердегі негіздемелік келісімдерді пайдалана отырып конкурс өткізу тәсілінің кемшіліктерінің бар екендігін алға тартушылар да жоқ емес, әсіресе конкурстың ашықтығына байланысты сын бар [2].

Ал елімізде нақты мұндай мәселенің әлі көтеріле қоймағаны белгілі, оған себеп еліміздегі сатып алудың бұл әдісі сатып алудың санаулы түрлерінде ғана қолданылуы болуы мүмкін. Еуропа мемлекеттерінен қарағанда елімізде сатып алудың бұл әдісі сатып алудың бірнеше түрлерінде, нақтырақ айтсақ тек байланыс орнату бойынша қызметтер мен жанармай сатып алу кезінде ғана қолданылады.

Жалпы заң шығарушымен негіздемелік келісім пайдаланылатын конкурс немесе рейтингтік-балдық жүйені пайдалануды мемлекеттік сатып алуда қолдануды енгізу себептері түсінікті. Бірінші кезекте аталған өзгерістер сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетуге бағытталған, екіншіден жүйенің ыңғайлы болуы үшін енгізіліп отыр. Алайда, аталған өзгерістер тәжірибеде қолдану барысында қолданушыларға жоғарыда аталған қиындықтарды тудыруда.

Ұсыныс. Тәжірибе көрсеткендей, қазіргі уақытта негіздемелік келісімдерді қолданатын конкурс түрі толығымен аяқталмаған және жетілдіруді қажет етеді. Уәкілетті мемлекеттік органға бар кемшіліктерді жою жөніндегі іс-шаралар алгоритмін әзірлеуді, атап айтқанда, елдің облыстарында оның нақты функциялары мен міндеттерін айқындай отырып, мемлекеттік сатып алудың бірыңғай ұйымдастырушыларын құруды, сонымен қатар мемлекеттік сатып алу порталына негіздемелік келісімдерді таңдауға мүмкіндік беретін пәрменді тетікті енгізуді ұсынамыз.

2. Рейтингтік-балдық жүйені пайдалана отырып, конкурс түрінде сатып алудың жаңа тәсілі енгізілді. Сатып алудың бұл тәсілі өнім берушіні айқындау кезінде конкурстық комиссияның қатысуын толығымен жояды. «Рейтингтік-балдық жүйе пайдаланылатын конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2022 жылғы 18 қаңтардағы №46 бұйрығына[4] сәйкес сатып алудың бұл тәсілі келесі сатып алулар үшін қолданылады:

а) құрылыс-монтаждау жұмыстары;

ә) жобалау жұмыстары.

Осы тәсілмен сатып алуды өткізу кезінде конкурс жеңімпазы тиісті балдар негізінде мемлекеттік сатып алу веб-порталымен автоматты түрде айқындалатын болады. Мысалы, өнім берушінің балдарын айқындау үшін конкурстың тиісті пәні бойынша жұмыс тәжірибесі, қаржылық тұрақтылықтың жоғары көрсеткіші, әлеуетті өнім беруші ұсынған кепілдіктің ұзағырақ мерзімі, өнім берушінің бұрын мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылар тізілімінде болуы, шарттар бойынша мерзімі өткен және тұрақсыздық айыбы және тағы басқа деректер ескерілетін болады. Мемлекеттік органдардың ақпараттық базаларына интеграцияланған өнім берушінің деректері өлшемді

[3] Directive 2014/24/EU of the European parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC [Electronic resource] – Access mode: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014L0024-20200101 (Access data: 20.12.2022).

[4] Рейтингтік-балдық жүйе пайдаланылатын конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің тізбесін бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2022 ж. 18 қаңтардағы №46 бұйрығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200026605 (жүгінген күні: 18.12.2022).

анықтаудағы негізгі құрал болып табылады.

Мемлекеттік сатып алу рәсімдерінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендету шеңберінде енгізіліп отырған бұл рейтингтік-балдық жүйе нәтижелі болуы тиіс деп санаймыз. Бұл жүйе адамның мемлекеттік сатып алу процесіне қатысуын толығымен жою үшін енгізілді және солай атқарылуда. Электрондық сатып алулардың барлық жерде интеграциялануының арқасында веб-портал әлеуетті өнім берушілерге автоматты түрде тиісті рейтингтер беруі шын мәнінде жемқорлық тәуекелдерін төмендетуде. Бұл баға мен сапа критерийлерін біріктіре отырып, жеткізушіні автоматты түрде таңдауға көшуге мүмкіндік беруі тиіс.

3. Осы мақала барысында назар аударғымыз келіп отырған тағы бір мәселе – 2022 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілген электрондық дүкен арқылы сатып алу әдісі.

«Мемлекеттік сатып алу туралы» заңда берілген анықтамаға сүйенсек электрондық дүкен – мемлекеттік сатып алу саласындағы бірыңғай оператор айқындаған, мемлекеттік сатып алу веб-порталымен интеграцияланған, уәкілетті орган айқындайтын талаптарға сәйкес келетін әлеуетті өнім берушілер тауарлар мен олардың бағалары туралы ақпаратты орналастыратын бірыңғай ақпараттық жүйе[5].

Сатып алудың бұл әдісі тапсырыс берушіге белгілі бір сипаттамалары бар қажетті өнімді өз бетінше таңдауға құқық береді. Сонымен қатар сатып алудың бұл әдісі уақыт үнемдеу жағынан ыңғайлы, әлеуетті өнім беруші тапсырыс беруші хабарлама жіберген сәттен бастап үш сағат ішінде өзінің келісімін береді, содан кейін мемлекеттік сатып алу веб-порталында тауарларды мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасалады.

Мемлекеттің цифрландыру саясатын ескере отырып, сондай-ақ электрондық коммерцияның дамуы жағдайында бұл әдістің енгізілуі өте өзекті және уақытылы деп санаймыз. Электрондық дүкенді енгізудің артықшылығы онлайн-режимде сауда жасау мүмкіндігімен қоса:

- коммерциялық ұсыныстарды ұсыну қажеттілігін жояды, себебі бағалар электрондық дүкенде кез келген уақытта тіркеледі;
- жеткізушіні таңдау процесін едәуір жеделдетеді: тапсырысты ресімдеу және растау бір күн ішінде онлайн режимінде жүзеге асырылады;
- бір көздің көлемін азайтады, нарықта ашық бәсекелестік қалыптасу есебінен бюджет қаражатын үнемдеуге мүмкіндік береді;
- жеткізу жылдамдығын арттыруы болып табылады.

Алайда, тәжірибеде бұл әдістің бір үлкен кемшілігі бар, атап айтқанда электрондық дүкендегі ұсынылатын тауарлардың аздығы. Тауарлар тізімінің тым аздығы дүкенді толыққанды іске қосуға мүмкіндік бермей отыр.

Тағы бір айта кетуіміз қажет нәрсе – 2021 жылғы 15 қарашадағы өзгеріске дейін заңның 38-бабының 2-тармағы 4) тармақшасына сәйкес тапсырыс беруші орналастырылатын ақпаратта тауар белгілерін, қызмет көрсету белгілерін, фирмалық атауларын, патенттер, пайдалы модельдер, өнеркәсіптік үлгілер, тауардың шығарылған жерінің атауы және өндірушінің атауы, сондай-ақ сатып алынатын тауардың, жұмыстың, көрсетілетін қызметтің жекелеген әлеуетті өнім берушіге тиесілігін айқындайтын өзге де сипаттамаларын көрсетуге құқылы болатын. Қазіргі редакцияда ондай құқық жоқ, тармақша алынып тасталды.

Бұл өзгеріс сапасыз тауарларды сатып алу қаупін жоғарылатқан болатын, ол туралы алдыңғы зерттеулерде жазған болатынбыз [1]. Ал электронды дүкен арқылы сатып алу әдісі бұл мәселені ішінара шешті деуге болады. Ішінара ғана мәселені шешу себебі «Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 11 желтоқсандағы №648 бұйрығында бекітілгендей электронды дүкен арқылы

[5] Мемлекеттік сатып алу туралы: Қазақстан Республикасының 2015 ж. 4 желтоқсандағы №434-V Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000434 (жүгінген күні: 20.12.2022).

мемлекеттік сатып алу құны республикалық бюджет туралы заңда тиісті қаржы жылына белгіленген айлық есептік көрсеткіштің төрт мың еселенген мөлшерінен аспайтын тауарлар бойынша ғана жүзеге асырылуында болып отыр[6].

Ұсыныс. Осы мәселені шешу үшін уәкілетті орган жеткізушілердің өз тауарларын электронды дүкен каталогына енгізу мақсатында кәсіпкерлер палатасымен бірлесіп жоспарлы жұмыс жүргізіп, механизмі жетілдірілуі қажет.

Жоғарыда аталған мәселелер негізінде Қазақстан Республикасы заңының тиімділігіне арналған зерттеулерінде мемлекеттік сатып алу саласындағы уәкілетті орган заң шығару процесіне мұқият қарау, заңнамаға ұсынылатын өзгерістерді толыққанды дәлелдеу, жеткілікті негіздемелер келтіру қажет деген қорытынды жасауға болады. Ондай мәселелердің және өзге де заңнамалық қарама-қайшылықтардың бар екендігін осы саланы зерттеп жүрген отандық ғалымдар да атап келеді [3].

Осындай қорытындыны «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 4 желтоқсандағы Заңының тиімділігіне талдау жүргізген Қазақстан Республикасы заңнама және құқықтық ақпарат институтының сарапшылар құрамы да жасаған. Мақала авторлары заңнамадағы кемшіліктермен қатар енгізілген жаңа нормалардың тым аз уақыт ішінде қайта өзгертуге ұшырауы жиі кездесетіні және ол жағымсыз процесс екенін атап өтеді. Авторлардың пікірінше енгізілген нормалар өз мақсатына жетпей қайта өзгеріске ұшырайды, сол себепті тиімділік нәтижесі төмен болуы мүмкін деген қорытынды жасалынған [4].

Отандық экономист ғалымдар қазіргі интеграциялық үдерістер жағдайында Еуразиялық экономикалық кеңістік (ЕЭК) шеңберінде жаңа нарықтарды игеру, отандық жеткізушілердің бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату, жемқорлық көріністердің орын алуын төмендету мақсатында мемлекеттік сатып алу аясындағы нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру бойынша жүйелі түрде жұмыстар жүргізіліп, бейіндік заңға сәйкес өзгерістер мен толықтырулар енгізіліп жатқанын атай келе, жүйенің кем тұстары бар екендігін атап келеді. Ғалымдардың пікірінше мәселелердің нақты себептерін анықтап, шешу жолдарын ұсынуға, заңнамалық негіздерін жетілдіруге, «әлсіз» тұстардың болуына жол бермеу қажет. Мемлекеттік сатып алу жүйесінің жетілмеуі бюджеттік қаражаттарды пайдалану тиімділігін және мемлекеттік басқару механизмінің нәтижелілігін төмендетудегі басты себептердің бірі болып табылады [5].

Сонымен қатар мемлекеттік сатып алуды шектен тыс бюрократияландыру, шенеуніктерді үнемдеуге және оларды «бюрократиялық қауіпсіздікті» қалауына итермелеу Мемлекеттік сатып алудың тиімділігіне қолжеткізудегі негізгі кедергілердің бірі болып табылады [6].

Қорытынды. Мемлекеттік сатып алу жүйесінің жемқорлыққа қарсы төтеп бере алатын, қолданыста ыңғайлы, неғұрлым ашықтықты қамтамасыз етуге қолжеткізетін жүйе қалыптастыру мақсатында жүргізіліп жатқан заңдарды өзгерту тәжірибесінің тиімділігін зерттеу осы мақала барысында жалғасын тапты.

Өзгерістердің күрделілігіне, ұзақтау мерзімге бақылауды қажет етуіне және кейбірінің күшіне ену уақыттары заң қабылдану уақытынан кейінірек қарастырылуына байланысты өзгерістерді зерттеу әрі қарай жалғастырылып, тәжірибеде жүзеге асырудың өзекті болып отырған сұрақтарын талқылау мақала барысында мүмкін болды. Нақтырақ айтсақ, мемлекеттік сатып алуда негіздемелік келісімдерді, рейтингтік-балдық жүйені пайдалана отырып конкурсты сатып алудың жаңа тәсілдерін енгізу, электрондық дүкен арқылы сатып алу әдісін қолданысқа енгізудің артықшылықтары мен қолданысқа енгізуде туындап отырған мәселелер қарастырылды.

Тәжірибе көрсеткендей, қазіргі уақытта негіздемелік келісімдерді қолданатын конкурс түрі толығымен аяқталмаған және жетілдіруді қажет етеді. Ал, электрондық

[6] Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 ж. 11 желтоқсандағы №648 бұйрығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012590 (жүгінген күні: 20.12.2022).

дүкендегі ұсынылатын тауарлардың аздығы оны толыққанды іске қосуға мүмкіндік бермей отыр. Мәселені шешу үшін уәкілетті орган жеткізушілердің өз тауарларын электронды дүкен каталогына енгізу мақсатында кәсіпкерлер палатасымен бірлесіп жоспарлы жұмыс жүргізіп, механизм жетілдірілуі қажет.

Мақалада берілген ұсыныстардың тәжірибеде ескерілуі, көтерілген мәселелердің шешімін табуы мемлекеттік сатып алу процесін жүргізуде оң нәтиже беруі тиіс, ол жүйенің мүмкіндіктерін, оның толық әлеуетін іске асыруға және сатып алу бюджетін тиімдірек пайдалануды қамтамасыз етуге көмегін тигізетініне сенеміміз мол.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ибрагимова, Ф.Г. 2021 жылдың 15 қарашасында «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының заңына енгізілген өзгерістердің іс жүзінде жүзеге асырылуының кейбір сұрақтары / Ф.Г. Ибрагимова, Е.М. Айтқазин, Н.О. Байжуманов // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2022. – №2(24). – 75-83 бб.
2. Andrecka, M. Dealing with legal loopholes and uncertainties within EU public procurement law regarding framework agreements / M. Andrecka // Journal of public procurement. – 2016. – №16(4). – pp. 505-527.
3. Кысыкова, Г.Б. Некоторые вопросы реализации законодательства участниками государственных закупок / Г.Б. Кысыкова, К.Г. Бауржанова // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2016. – №4(45). – С. 180-187.
4. Киязова, А.Ж. К вопросу об эффективности закона Республики Казахстан «О государственных закупках» (результат альтернативного мониторинга НПА) / А.Ж. Киязова, А.Г. Казбаева // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2022. – №1(23). – С. 72-82.
5. Елшібаев, Р.Қ. Казақстан Республикасының мемлекеттік сатып алу нарығының тиімділігін арттыру жолдары / Р.Қ. Елшібаев, С.А. Кожабаева, Б.Т. Бейсенгалиев // Central Asian Economic Review. – 2021. – №3. – 77-89 бб.
6. Nemec, J. Over-bureaucratisation in public procurement: purposes and results? / J. Nemec, M. Grega, M. Orviska // Public Sector Economics. – 2020. – №2. – pp. 44.

References:

1. Ibragimova, F.G. 2021 zhyldyң 15 қarashasynda «Memlekettik satyp alu turaly» Қazaқstan Respublikasynyң zaңyna engizilgen өzgeristerdiң is zhүzinde zhүzege asyryluynyң kejbir sұraқtary / F.G. Ibragimova, E.M. Ajtқazin, N.O. Bajzhumanov // Құқық қorғau organdary akademijasynyң zharshysy. – 2022. – №2(24). – 75-83 bb.
2. Andrecka, M. Dealing with legal loopholes and uncertainties within EU public procurement law regarding framework agreements / M. Andrecka // Journal of public procurement. – 2016. – №16(4). – pp. 505-527.
3. Kysykova, G.B. Nekotorye voprosy realizacii zakonodatel'stva uchastnikami gosudarstvennyh zakupok / G.B. Kysykova, K.G. Baurzhanova // Vestnik Instituta zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan. – 2016. – №4(45). – S. 180-187.
4. Kijazova, A.Zh. K voprosu ob jeffektivnosti zakona Respubliki Kazahstan «O gosudarstvennyh zakupkah» (rezul'tat al'ternativnogo monitoringa NPA) / A.Zh. Kijazova, A.G. Kazbaeva // Құқық қorғau organdary akademijasynyң zharshysy. – 2022. – №1(23). – S. 72-82.
5. Elshibaev, R.Қ. Kazaқstan Respublikasynyң memlekettik satyp alu naryғynyң tiimdiligin arttyru zholdary / R.Қ. Elshibaev, S.A. Kozhabaeva, B.T. Bejsengaliev // Central Asian Economic Review. – 2021. – №3. – 77-89 bb.
6. Nemec, J. Over-bureaucratisation in public procurement: purposes and results? / J. Nemec, M. Grega, M. Orviska // Public Sector Economics. – 2020. – №2. – pp. 44.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Флюра Галимовна Ибрагимова – Alikhan Bokeikhan University азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: flura.77@mail.ru.

Ибрагимова Флюра Галимовна – заведующая кафедрой гражданско-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, кандидат юридических наук, e-mail: flura.77@mail.ru.

Ibragimova Flura Galimovna – Head of the Department of Civil Law Disciplines of Alikhan Bokeikhan University, Candidate of Law, e-mail: flura.77@mail.ru.

Ерлан Майданұлы Айтқазин – Alikhan Bokeikhan University азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, e-mail: aytkazin1805@mail.ru.

Айтказин Ерлан Майданулы – старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, магистр права, e-mail: aytkazin1805@mail.ru.

Aytkazin Yerlan Maydanuly – Senior Lecturer of the Department of Civil Law Disciplines of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, e-mail: aytkazin1805@mail.ru.

Нұрлан Оразбекұлы Байжұманов – «Семей орманы» мемлекеттік орман табиғи резерватының заң кеңесшісі, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: baizhumanov_nur@mail.ru.

Байжуманов Нурлан Оразбекович – юрисконсульт государственного лесного природного резервата «Семей орманы», магистр юридических наук, e-mail: baizhumanov_nur@mail.ru.

Baizhumanov Nurlan Orazbekovich – Legal Adviser «Semey Ormany» State Forest Nature Reserve, Master of Law, e-mail: baizhumanov_nur@mail.ru.

УДК 347.61/.64
МРНТИ 10.47.41

Д.Б. Алшымбек[1], И.Ю. Остапович[2]
[1]Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан
[2]Уральский государственный юридический университет имени В.Ф. Яковлева, г. Екатеринбург, Российская Федерация

ОСПАРИВАНИЕ ОТЦОВСТВА: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ СУБЪЕКТОВ СЕМЕЙНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Аннотация. В статье проводится исследование теоретических и практических вопросов оспаривания отцовства.

Авторами высказывается сомнение о целесообразности применения презумпции отцовства к отношениям, регулируемым пунктом 3 статьи 47 кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье».

В ходе исследования проводится взаимосвязь между нарушением прав ребенка и ограничением возможности оспаривания отцовства в соответствие с пунктом 1 статьи 51 вышеупомянутого кодекса.

На основании изучения действующего законодательства, судебной практики формулируется мнение о неприменимости процедуры медиации к делам об оспаривании отцовства.

Авторы затрагивают проблему вовлеченного отцовства в семейных отношениях, ставят вопрос о необходимости корректировки действующего законодательства об усилении работы по пропаганде семейных ценностей и осознанности социальной роли родителя.

Ключевые слова: оспаривание отцовства; признание отцовства; презумпция отцовства; вовлеченное отцовство; вынужденное отцовство; медиация; происхождение ребенка; семья; родитель; суд.

Д.Б. Алшымбек[1], И.Ю. Остапович[2]
[1]Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы
[2]В.Ф. Яковлев атындағы Орал мемлекеттік заң университеті Екатеринбург қ., Ресей Федерациясы

ӘКЕ БОЛУДЫ ДАУЛАУ: ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАР СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақалада әке болуды даулаудың теориялық және практикалық мәселелері зерттелген.

Авторлар «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің 47-бабы 3-тармағымен реттелетін қатынастарға әке болу презумпциясын қолданудың орындылығына күмән келтіріледі.

Зерттеу барысында жоғарыда аталған Кодекстің 51-бабының 1-тармағына сәйкес бала құқықтарының бұзылуы мен әке болуға дауласу мүмкіндігін шектеу арасындағы өзара байланыс жүргізіледі.

Қолданыстағы заңнаманы, сот практикасын зерделеу негізінде медиация рәсімінің әке болуды даулау туралы істерге қолданылмайтындығы туралы пікір тұжырымдалады.

Авторлар отбасылық қатынастардағы әке болудың өзекті мәселесін, қолданыстағы заңнаманы түзету қажеттілігі туралы, отбасылық құндылықтарды насихаттау және ата-ананың әлеуметтік рөлін арттыруға қатысты мәселелерді қозғайды.

Түйінді сөздер: әке болуды даулау; әке болуды тану; әке болу презумпциясы; қатысқан әке болу; мәжбүрлі әке болу; медиация; баланың шығу тегі; отбасы; ата-ана; сот.

D.B. Alshymbek[1], I.Y. Ostapovich[2]
[1]Alikhan Bokeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan
[2]Ural State Law University named after V.F. Yakovlev, Yekaterinburg c., the Russian Federation

CHALLENGING PATERNITY: PROBLEMS OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF SUBJECTS OF FAMILY RELATIONSHIPS

Abstract. The article investigates theoretical and practical issues of challenging paternity.

The authors expresses doubts about the application of the presumption of paternity to relations regulated by clause 3 of article 47 of the Code of the Republic of Kazakhstan «On marriage (matrimony) and family».

The authors draws a relationship between the violation of the rights of the child and the limitation of the possibility of challenging paternity under paragraph 1 of Article 51 of the Code of the Republic of Kazakhstan «On marriage (matrimony) and the family».

The article formulates an opinion on the inapplicability of the mediation procedure to contest paternity.

The authors touches upon the problem of involved fatherhood, strengthening the work to promote family values and awareness of the social role of the parent.

Keywords: contesting paternity; acknowledging paternity; presumption of paternity; involved paternity; forced paternity; mediation; the origin of the child; family; parent; court.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_26

Введение. Правовой механизм оспаривания отцовства обладает бесспорной значимостью в современных условиях общества и обусловлен особой социальной ролью института отцовства как составного элемента диалога поколений [1, 25 стр.].

Указанной теме в отечественной науке не уделяется достаточного внимания. Как правило, глубокому анализу подвергаются имущественные, алиментные правоотношения, вопросы заключения и прекращения брака, усыновления и т.д.

Вместе с тем, несомненную важность представляют проблемы реализации прав родителями, особенно в тех отношениях, где неравенство субъектов носит ярко выраженный характер и предопределяется физиологическими особенностями мужчины и женщины.

По мнению авторов настоящего исследования, правовые положения оспаривания отцовства, впрочем, как и его установления, имеют множество проблем научного и практического характера, что как закономерность, влечет серьезные нарушения интересов детей и родителей, посягают в целом на благополучие семейных правоотношений.

Материалы и методология. Основу исследования составляют нормы действующего законодательства Республики Казахстан (далее – РК), научные труды казахстанских и зарубежных ученых.

Базовым методом исследования выступил *метод правового анализа.* С его помощью выявлены сущность и тенденции развития правовой системы РК, критерии её эффективности.

Метод правового анализа послужил исходной позицией для *метода прогнозирования,* позволившего на основе анализа ретроспективных исходных данных, сформулировать суждения определенной достоверности относительно будущего развития семейно-правовых отношений через призму института оспаривания отцовства.

Обозначенный метод стал основой для *правового моделирования,* с помощью которого авторами получена возможность спроектировать желаемую модель механизма разрешения споров по делам об оспаривании отцовства, которая позволит обеспечить защиту интересов всех членов семьи.

Результаты и их обсуждение. Правовая связь между родителями и детьми основывается на удостоверенном факте происхождения детей, под которым понимается обстоятельство рождения ребенка у конкретных матери и отца.

В силу физиологических особенностей человека, факт материнства, по сути, не вызывает особых проблем, в отличие от отцовства, которое изначально выступает лишь предположением, в связи с чем нередки случаи, когда произведенная запись об отце отличается от фактического происхождения ребенка. В связи с этим у мужчины возникает потребность оспорить данный факт, с целью прекращения либо установления правовой связи между родителем и ребенком.

В соответствии с пунктом 1 статьи 51 Кодекса РК от 26 декабря 2011 года №518-IV «О браке (супружестве) и семье» (далее – КоБ(с)С РК) запись родителей в книге записей актов о рождении может быть оспорена только в судебном порядке по требованию лица, записанного в качестве отца или матери ребенка, лица, фактически являющегося отцом или матерью ребенка, самого ребенка по достижении им совершеннолетия, опекуна или попечителя ребенка, опекуна родителя, признанного судом недееспособным[1].

Несомненно, что закрепление судебного порядка процедуры оспаривания отцовства выступает гарантом защиты семьи, материнства, отцовства и детства, провозглашенным в пункте 1 статьи 27 Конституции РК[2]. Однако в обыденной жизни в этой сфере возникают многочисленные трудности, порождающие правовые проблемы и коллизии.

Проблемные вопросы оспаривания отцовства, установленного на основании презумпции отцовства. Презумпция отцовства содержится в пункте 2 статьи 47 КоБ(с)С РК и закрепляет, что происхождение ребенка от лиц, состоящих в браке (супружестве) между собой, подтверждается свидетельством о заключении брака (супружества) родителей[3]. Иными словами, отцом ребенка признается супруг матери ребенка.

А.Г. Диденко рассматривает презумпцию с наиболее распространенного в науке взгляда, как на предположение, основанное на вероятности. По мнению ученого «высокая вероятность существования (или отсутствия) того или иного факта – наиболее надежный ориентир для законодателя, стремящегося определить своими правилами лучшие пути к поиску и установлению истины. Для большинства презумпций такой взгляд соответствует действительности. Но у законодателя могут быть и иные веские мотивы для установления какой-либо презумпции. Это могут быть соображения, связанные с определенными законодательными удобствами, экономической разумности и др.» [2].

Таким образом, презумпция представляет собой предположение, не подлежащее доказыванию в силу типичности ситуации. Такое предположение считается истинным, поскольку (пока) не доказана его ложность.

Ученые усматривают в презумпции отцовства очевидно положительный принцип семейного права, благодаря которому не требуется дополнительной процедуры установления отцовства при регистрации ребенка [3, 81 стр.].

Презумпция отцовства выполняет следующие задачи:

1) охрану интересов матери ребенка, поскольку факт того, что на момент рождения ребенка родители состоят в законном браке, является достаточным для установления отцовства в отношении супруга матери ребенка;

2) защиту интересов ребенка путем упрощения процедуры регистрации его рождения.

Обращаясь к истории, отметим, что презумпция отцовства уходит своими корнями в римское частное право, когда отцовская власть устанавливалась над детьми, рожденными в законном римском браке. Именно поэтому, названная презумпция была сформулирована римскими юристами в виде формулы «pate

[1] О браке (супружестве) и семье: кодекс Республики Казахстан от 26 дек. 2011 г. №518-IV (с изм. и доп. по сост. на 14.07.2022 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748&pos=787;-26#pos=787;-26 (дата обращения: 25.01.2023).

[2] Конституция Республики Казахстан: принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изм. и доп. по сост. на 19.09.2022 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029&pos=264;-3#pos=264;-3 (дата обращения: 25.01.2023).

[3] О браке (супружестве) и семье: кодекс Республики Казахстан от 26 дек. 2011 г. №518-IV (с изм. и доп. по сост. на 14.07.2022 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748&pos=787;-26#pos=787;-26 (дата обращения: 25.01.2023).

rest guem nupitae demonstrant», что означает: «тот отец, на кого указывает брак». Мужчине только оставалось требовать от жены супружеской верности, чтобы его социальное отцовство совпало с биологическим [4].

Исторически сложившаяся позиция сохранена в действующем законодательстве многих государств, в том числе и Казахстана. Помимо этого, данная презумпция получила пролонгацию в норме пункта 3 статьи 47 КоБ(с)С РК, предусматривающей, что в случае рождения ребенка в течение двухсот восьмидесяти дней с момента расторжения брака (супружества), признания его недействительным или с момента смерти супруга матери ребенка, отцом ребенка может быть признан бывший супруг матери, если не доказано иное[4].

Указанная норма также предназначена для защиты интересов матери и ребенка, однако вопрос обеспечения интересов бывшего супруга является дискуссионным. Авторы считают ошибочным признавать фактом с высокой степенью вероятности рождение ребенка от бывшего супруга матери ребенка, если роды произошли в течение двухсот восьмидесяти дней с момента официального прекращения брачных отношений по указанным в пункте 3 статьи 47 КоБ(с)С РК основаниям. Данная вероятность еще больше теряет свою типичность в силу имеющихся судебных решений, посредством которых даже нахождение лиц в зарегистрированном браке, не выступает гарантом зачатия ребенка матерью от своего супруга.

К примеру, гр. Қ. и гр. Ш. состояли в зарегистрированном браке с 2013 года и по ноябрь 2016 года проживали совместно. Брачные отношения супруги фактически прекратили с ноября 2016 года и с этого времени проживали раздельно. В этот период у Қ. родился ребенок Р., о чем отделом регистрации актов гражданского состояния совершена актовая запись от 20 марта 2018 года.

В связи с тем, что на момент совершения данной записи стороны состояли в зарегистрированном браке, гр. Ш. был указан в качестве отца ребенка, не являясь его биологическим родителем.

Это обстоятельство подтверждается тем, что с ноября 2016 года между гр. Қ. и гр. Ш. прекращена семейная и супружеская жизнь. Брак между ними расторгнут 04 ноября 2020 года. Гр. Ш. обратился в суд с просьбой исключить сведения об отце из актовой записи о рождении ребенка[5].

В судебном решении Костанайского городского суда Костанайской области от 01 ноября 2022 года, установлено, что гр. М., будучи в браке с гр. П. родила сына, биологическим отцом которого является гр. А. При оформлении свидетельства о рождении сына, т.к. на тот момент ее брачные отношения с гр. П. не были расторгнуты, отцом ребенка был указан супруг[6].

Такие случаи являются весьма распространенными в жизни. Ребенок, рожденный в период действия презумпции отцовства, может быть зачат посредством измены либо беспорядочных половых связей, а также в период раздельного проживания. Для обозначения подобных казусов в теории права сформулирован термин «вынужденное юридическое отцовство» [5, 431 стр.].

Считаем, что необходимо переосмыслить многие исторически устоявшиеся традиции, учесть современный взгляд на привычные ценности, возросший уровень сексуальной раскрепощённости в обществе, популярность свободных отношений и т.д.

Проявляя убежденность в том, что максимальную защиту интересов членов семьи в силах обеспечить лишь условие, при котором юридически установленные семейные правоотношения соответствуют фактическим, авторы считают, что целесообразнее отказаться от пределов

[4] О браке (супружестве) и семье: кодекс Республики Казахстан от 26 дек. 2011 г. №518-IV (с изм. и доп. по сост. на 14.07.2022 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748&pos=787;-26#pos=787;-26 (дата обращения: 25.01.2023).

[5] Решение Районного суда №2 Акжаикского района Западно-Казахстанской области по делу №2733-21-00-2/76 от 03 февраля 2022 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://office.sud.kz/courtActs/document.xhtml?ysclid=le8iamp41c107923292 (дата обращения: 25.01.2023).

[6] Решение Костанайского городского суда Костанайской области по делу №3910-22-00-2/4178 от 01 ноября 2022 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://office.sud.kz/courtActs/document.xhtml?ysclid=le8i7h80x4145975899 (дата обращения: 27.01.2023).

действия презумпции отцовства и применять к данным казусам правила пункта 5 статьи 47, статьи 48, статьи 49 КоБ(с)С РК[7].

Проблемные вопросы ограничения оспаривания отцовства. Согласно пункта 1 статьи 51 КоБ(с)С РК заявление об оспаривании отцовства вправе подать лицо, записанное в качестве отца. При этом требование лица, записанного отцом ребенка на основании совместного заявления отца и матери, по заявлению отца ребенка или согласно решению суда об отмене отцовства, не может быть удовлетворено, если в момент записи этому лицу было известно, что оно фактически не является отцом ребенка (п. 2 ст. 51 КоБ(с)С РК)[8].

В то же время, пункт 15 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 29 ноября 2018 года №16 «О применении судами законодательства при рассмотрении дел, связанных с установлением происхождения ребенка» (далее – Нормативное постановление), уточняет, что лицо, записанное в качестве отца ребенка, вправе предоставить доказательства, что в момент производства записи об отцовстве он находился под влиянием угроз, насилия либо в состоянии, когда отсутствовала возможность понимать значение своих действий или руководить ими. В таком случае он вправе оспорить произведенную запись по мотивам нарушения волеизъявления[9].

На первый взгляд, норма пункта 2 статьи 51 КоБ(с)С РК призвана защитить интересы ребенка, в отношении которого устанавливалось отцовство. С другой стороны, данное положение устанавливает преимущество формального (юридического) родства над кровным (биологическим), что не совсем верно.

Прежде всего, родство выступает юридически значимым фактом для целого ряда правоотношений. Так, к примеру статья 11 КоБ(с)С РК устанавливает запрет на заключение брака между близкими родственниками; статья 26, пункт 2 статьи 66 КоБ(с)С РК регламентирует право родителей распоряжаться доходами, причитающимися ребенку[10]; статья 1061 Гражданского кодекса РК включает родителей и детей в первую очередь наследников по закону[11]; статья 31 Трудового кодекса РК обязует родителей подписывать трудовой договор наряду с несовершеннолетним ребенком[12] и т.д. Значительным объемом правомочий обладает родитель в рамках предоставления различных согласий на участие детей в правовых отношениях.

Следует иметь в виду, что правам родителей корреспондируют соответствующие обязанности, неисполнение которых порождает для обладателя прав определенные неблагоприятные правовые последствия [6].

В связи с этим, авторами ставится под сомнение верность позиции законодателя в ограничении возможности мужчины оспаривать свое отцовство в соответствии с пунктом 2 статьи 51 КоБ(с)С РК.

Помимо этого, выскажем уверенность о невозможности поддерживать гармоничные отношения в случаях, когда отец ребенка, не являясь биологическим родителем, проявляет нежелание им считаться в дальнейшем. Вынужденное отцовство, вполне вероятно, отразится губительно на отношениях между родителем и ребенком, что опасно возможностью возникновения безразличия, агрессии либо противоправных действий в семье.

Следует понимать, что установленное

[7] О браке (супружестве) и семье: кодекс Республики Казахстан от 26 дек. 2011 г. №518-IV (с изм. и доп. по сост. на 14.07.2022 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748&pos=787;-26#pos=787;-26 (дата обращения: 25.01.2023).

[8] Там же.

[9] О применении судами законодательства при рассмотрении дел, связанных с установлением происхождения ребенка: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 нояб. 2018 г. №16 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P180000016S (дата обращения: 25.01.2023).

[10] О браке (супружестве) и семье: кодекс Республики Казахстан от 26 дек. 2011 г. №518-IV (с изм. и доп. по сост. на 14.07.2022 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748&pos=787;-26#pos=787;-26 (дата обращения: 25.01.2023).

[11] Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть): от 1 июля 1999 г. №409-I (с изм. и доп. по сост. на 12.01.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1013880 (дата обращения: 25.01.2023).

[12] Трудовой кодекс Республики Казахстан: от 23 нояб. 2015 г. №414-V (с изм. и доп. по сост. на 18.11.2022 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38910832&pos=16;-51#pos=16;-51 (дата обращения: 25.01.2023).

родство представляет и для ребенка существенное моральное обязательство, так как основной из заповедей, адресованных человеку как социальному существу, выступает то, что каждый ребенок должен с уважением и благодарностью относиться к своим родителям, в силу подаренной жизни [7].

Считаем, что оспаривание отцовства относится к юрисдикционной форме защиты семейных прав, направленной на прекращение правоотношения [8, 54 стр.]. В связи с этим судам надлежит допускать подобные заявления к судебному разбирательству, при этом в каждом конкретном случае следует выяснять причины, послужившие основанием для признания такого отцовства. Если в основе признания отцовства лежат обстоятельства, выступающие основанием для возникновения каких-либо иных правоотношений, необходимо ставить вопрос об их недействительности. К примеру, если лицо заявило о признании отцовства в целях получения жилищных льгот, социальных пособий, снижения размера алиментов и т.д., суд должен инициировать признание таких благ незаконными. В связи с этим, авторы рекомендуют внести соответствующее изменение в статье 51 КоБ(с)С РК, а также дополнить содержание нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 29 ноября 2018 года №16.

В рамках рассматриваемой проблематики исследовательский интерес вызывает категория «вовлеченного отцовства». Несомненно, что укрепление института отцовства в современном обществе выступает не менее приоритетной задачей в соотношении с институтом материнства, в силу того, что для всестороннего обеспечения интересов ребенка важно участие в его воспитании обоих родителей. В то же время гармоничные отношения возможно выстроить лишь при осознанном подходе к родительству и установки на вовлеченное отцовство, что способствует укреплению позитивных эмоциональных связей в семье и усилению роли отца [9, 181 стр.].

Считаем весьма важным условием для вовлеченного отцовства, когда мужчина принимает участие в планировании семьи, поддерживает супругу в период беременности и во время родов. В этом направлении необходимо осознавать, что принятие решения о рождении ребенка должно зависеть не только от желания женщины, но и готовности мужчины стать отцом ребенка конкретной женщины. Однако законодательством данный фактор не принимается во внимание. При рассмотрении споров об оспаривании отцовства, впрочем, так же как и при его установлении, психологическая неготовность фактического отца к рождению ребенка не признается юридически значимым обстоятельством. Не имеет значения также отсутствие намерения создать семью с матерью ребенка, нахождение отца в нерасторгнутом браке, случайность интимной связи, поведение матери ребенка, ее образ жизни и моральный облик. Иными словами – единственным фактом, имеющим значение, выступает установленное родство между ребенком и отцом.

Вносит определенную неоднозначность в данный казус позиция пункта 1 статьи 79 Кодекса РК от 7 июля 2020 года №360-VI «О здоровье народа и системе здравоохранения» (далее – Кодекс), регламентирующая право граждан РК на свободный репродуктивный выбор и защиту своих репродуктивных прав.

В подпункте 12 указанной нормы предусматривается, что граждане свободны в принятии решения относительно количества детей и времени их рождения в браке или вне брака, интервалов между рождениями, необходимых для сохранения здоровья матери и ребенка[13].

По мнению казахстанских ученых, данное положение защищает интересы всех граждан РК, независимо от пола [10, 53 стр.].

В то же время российским ученым Ю.В. Павловым высказывается мнение о том, что право на свободный репродуктивный выбор должно принадлежать женщине, так как именно она является членом общества,

[13] О здоровье народа и системе здравоохранения: кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 г. №360-VI (с изм. и доп. по сост. на 12.01.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34464437 (дата обращения: 25.01.2023).

страдающим от неблагоприятных последствий и осложнений беременности, которые представляют риск для ее здоровья и даже жизни [11].

Ясность в данный вопрос можно внести конкретизированием действующей нормы Кодекса путем ориентирования её относительно интересов женщины – матери ребенка. В связи с чем, представляется необходимым вывести подпункт 12 из пункта 1 статьи 79 Кодекса и изложить право женщины на свободное принятие решения относительно рождения детей отдельной статьей. Разумеется, что особое значение в данном направлении приобретает и разработка эффективных мер по усилению культуры планирования семьи, развитию вовлеченного отцовства, снижению числа монородительских семей.

Вопросы применения медиации по делам об оспаривании отцовства. Нет никаких сомнений в том, что в будущем посредничество будет играть центральную роль в семейных спорах. В качестве одного из преимуществ посредничества выделяют возможность сторонам найти оптимальное решение в конкретном споре, не имеющего однозначного ответа [12]. Однако данное суждение не применимо к делам об оспаривании отцовства.

Согласно пункта 17 Нормативного постановления по делам об оспаривании отцовства, где субъектом отношений является несовершеннолетний ребенок, утверждение судом мирового соглашения, соглашения об урегулировании спора в порядке медиации, соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры недопустимо[14].

В то же время, изучив судебную практику можно сделать вывод об игнорировании некоторыми судами данной нормы. К примеру, согласно решению Районного суда №2 Акжаикского района Западно-Казахстанской области по иску гр. Г. об оспаривании отцовства и исключении сведений об отце ребенка из записи акта о рождении ребенка, сторонам было разъяснено право окончить дело мировым соглашением либо соглашением об урегулировании спора в порядке медиации, однако стороны не воспользовались данным правом и требовали разбирательства дела по существу[15].

С одной стороны, пункт 1 статьи 25 Закона РК от 28 января 2011 года №401-IV «О медиации» предусматривает, что посредством медиации могут разрешаться разногласия между супругами относительно продолжения брака, осуществления родительских прав, установления места жительства детей, вклада родителей в содержание детей, а также любые другие разногласия, возникающие в семейных отношениях[16]. С другой стороны, пункт 17 Нормативного постановления, выступая специальной нормой, запрещает применение медиации в таких спорах.

Считаем закрепленный в законодательстве подход вполне оправданным, прежде всего, с точки зрения целесообразности процедуры медиации её целям.

Учитывая, что в отличие от судебного разбирательства в медиации решение конфликта остается за сторонами, а медиатор как посредник лишь помогает им самим найти решение посредством соглашения, высока вероятность злоупотребления родителями своими правами и принятия ложного решения, противоречащего интересам ребенка в отношении права знать своих родителей[17]. Соответственно, для правильного разрешения спора и установления истины по делу, все обстоятельства должны исследоваться только судом, так как именно судебная власть призвана обеспечивать прямое действие прав и свобод граждан и

[14] О применении судами законодательства при рассмотрении дел, связанных с установлением происхождения ребенка: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 нояб. 2018 г. №16 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P180000016S (дата обращения: 25.01.2023).

[15] Решение Районного суда №2 Акжаикского района Западно-Казахстанской области по делу №2733-21-00-2/76 от 03 февраля 2022 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://office.sud.kz/courtActs/document.xhtml?ysclid=le8iamp41c107923292 (дата обращения: 25.01.2023).

[16] О медиации: закон Республики Казахстан от 28 янв. 2011 г. №401-IV (с изм. и доп. по сост. на 20.12.2021 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30927376&pos=368;-30#pos=368;-30 (дата обращения: 27.01.2023).

[17] О правах ребенка в Республике Казахстан: закон Республики Казахстан от 8 авг. 2002 г. №345 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345_ (дата обращения: 27.01.2023).

соблюдение всех других конституционных гарантий в демократическом и социально ориентированном государстве [13].

Таким образом, считаем, что медиация по делам об оспаривании отцовства не применима, соответственно, суды, предоставляя возможность сторонам воспользоваться процедурой медиации, допускают грубое нарушение действующего законодательства, посягают на интересы несовершеннолетних детей.

Заключение. Сохранение культурных ценностей, традиций, духовности, воспитание подрастающего поколения и укрепление статуса семьи выступает приоритетной государственной задачей[18]. В связи с этим, институт отцовства заслуживает обеспечения такими же юридическими гарантиями, как материнство. Однако, несмотря на формальное закрепление равенства мужчины и женщины, правовой статус отца в семейном законодательстве имеет достаточно уязвимый характер.

Результаты проведенного исследования позволяют сформулировать выводы об имеющихся пробелах в регулировании механизма оспаривания отцовства.

Авторами критически оценивается пролонгация презумпции отцовства, установленная в пункте 3 статьи 47 КоБ(с)С РК. На основании анализа судебной практики, считаем, что исторически сложившийся подход должен быть переосмыслен с точки зрения жизненных реалий, вследствие этого рекомендуем применять к данным казусам правила пункта 5 статьи 47, статьи 48, статьи 49 КоБ(с)С РК.

Сделан вывод о высокой вероятности нарушения прав ребенка при существующем подходе законодателя к ограничению возможности оспаривания отцовства в соответствие с пунктом 1 статьи 51 КоБ(с)С РК.

В рамках проблемы вовлеченного отцовства, авторами предлагается вывести подпункт 12 из пункта 1 статьи 79 Кодекса и изложить право женщины на свободное принятие решения относительно рождения детей отдельной статьей.

Авторы считают оправданным подход законодателя о неприменимости медиации по делам об оспаривании отцовства и необходимости исследования обстоятельств дела исключительно судом.

Список использованной литературы:

1. Гусев, М.А. Институт отцовства в Республике Казахстан: проблемы правового обеспечения: дисс. … д-ра философии (PhD) [Электронный ресурс] / М.А. Гусев. – Алматы: 2022. – 146 с. – Режим доступа: https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder17928/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%93%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%B2.pdf (дата обращения: 20.03.2023).
2. Диденко, А.Г. Фикции и презумпции в гражданском праве [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30071299&pos=4;-70#pos=4;-70 (дата обращения: 25.01.2023).
3. Кулакова, А.А. Проблемы вынужденного отцовства / А.А. Кулакова, А.Н. Ломакина, Ю.А. Павлова // Вестник Владимирского юридического института. – 2021. – №2(59). – С. 81-83.
4. Покровский, И.А. История римского права [Электронный ресурс] / И.А. Покровский. – Режим доступа: https://civil.consultant.ru/elib/books/25/page_53.html?ysclid=lcm802mb9i789622730 (дата обращения: 25.01.2023).
5. Краснова, Т.В. Отцы и дети: проблемы приобретения родительских прав мужчинами (на примере законодательства России) / Т.В. Краснова, Е.В. Алексеева // Вестник Пермского университета. Юридические науки. – 2016. – №4. – С. 426-439.
6. Мархгейм, М.В. Институт отцовства в России: проблемы конституционно-правовой теории и практики: монография [Электронный ресурс] / М.В. Мархгейм, П.А. Деревянко. – Ростов н/Д:

[18] Об утверждении Концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года: указ Президента Республики Казахстан от 6 дек. 2016 г. №384 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000384 (дата обращения: 27.01.2023).

РостИздат, 2012. – 150 с. – Режим доступа: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/5698/1/Marhgeim_Insitut_Otzov.pdf (дата обращения: 20.03.2023).

7. Wise, K. Caring for Our Parents in an Aging World: Sharing Public and Private Responsibility for the Elderly [Electronic resource] / K. Wise // Legislation and public policy. – 2022. – №2(5). – pp. 563-598. – Access mode: https://nyujlpp.org/wp-content/uploads/2012/11/Katie-Wise-Caring-for-our-Parents-in-an-Aging-World-Sharing-Responsibility-for-the-Elderly.pdf (Access data: 25.01.2023).

8. Яфизова, Э.Н. Частноправовая защита семейных прав по законодательству Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук [Электронный ресурс] / Э.Н. Яфизова. – Ульяновск: 2020. – 214 с. – Режим доступа: https://www.ulsu.ru/media/uploads/hairutdinova%40ulsu.ru/2020/03/17/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%AF%D1%84%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%AD%D0%9D.pdf (дата обращения: 20.03.2023).

9. «Қазақстандық отбасылар – 2022» ұлттық баяндамасы / Авторлар ұжымы. – Астана: 2022. – 300 б.

10. Жаскайрат, М. Руководство для мужчин. Как быть осознанным отцом и мужем / М. Жаскайрат и др. – Нур-Султан, 2020. – 98 с.

11. Павлова, Ю.В. Конституционно-правовое обеспечение свободы репродуктивного выбора как одной из форм реализации права человека на жизнь [Электронный ресурс] / Ю.В. Павлова // Пробелы в российском законодательстве. – 2008. – №1. – С. 39-40. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionno-pravovoe-obespechenie-svobody-reproduktivnogo-vybora-kak-odnoy-iz-form-realizatsii-prava-cheloveka-na-zhizn (дата обращения: 15.02.2023).

12. Herring, J. Family Law: A Very Short Introduction [Electronic resource] – Access mode: https://global.oup.com/academic/product/family-law-a-very-short-introduction-9780199668526?lang=en&cc=us# (Access data: 21.02.2023).

13. Skuratov, Y.I. Judiciary and Civil Society in Provision of Constitutional Rule of Law in the Russian Federation [Electronic resource] / Y.I. Skuratov, A.I. Yastrebova, R.M. Dzhavakhyan // Kutafin Law Review. – 2022. – №4(9). – pp. 641-663. – Access mode: https://kulawr.msal.ru/jour/article/view/184 (Access data: 25.01.2023).

References:

1. Gusev, M.A. Institut otcovstva v Respublike Kazahstan: problemy pravovogo obespechenija: diss. … d-ra filosofii (PhD) [Jelektronnyj resurs] / M.A. Gusev. – Almaty: 2022. – 146 s. – Rezhim dostupa: https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder17928/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%93%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%B2.pdf (data obrashhenija: 20.03.2023).

2. Didenko, A.G. Fikcii i prezumpcii v grazhdanskom prave [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30071299&pos=4;-70#pos=4;-70 (data obrashhenija: 25.01.2023).

3. Kulakova, A.A. Problemy vynuzhdennogo otcovstva / A.A. Kulakova, A.N. Lomakina, Ju.A. Pavlova // Vestnik Vladimirskogo juridicheskogo instituta. – 2021. – №2(59). – S. 81-83.

4. Pokrovskij, I.A. Istorija rimskogo prava [Jelektronnyj resurs] / I.A. Pokrovskij – Rezhim dostupa: https://civil.consultant.ru/elib/books/25/page_53.html?ysclid=lcm802mb9i789622730 (data obrashhenija: 25.01.2023).

5. Krasnova, T.V. Otcy i deti: problemy priobretenija roditel'skih prav muzhchinami (na primere zakonodatel'stva Rossii) / T.V. Krasnova, E.V. Alekseeva // Vestnik Permskogo universiteta. Juridicheskie nauki. – 2016. – №4. – S. 426-439.

6. Marhgejm, M.V. Institut otcovstva v Rossii: problemy konstitucionno-pravovoj teorii i praktiki: monografija [Jelektronnyj resurs] / M.V. Marhgejm, P.A. Derevjanko. – Rostov n/D: RostIzdat, 2012. – 150 s. – Rezhim dostupa: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/5698/1/Marhgeim_Insitut_Otzov.pdf (data obrashhenija: 20.03.2023).

7. Wise, K. Caring for Our Parents in an Aging World: Sharing Public and Private Responsibility for the Elderly [Electronic resource] / K. Wise // Legislation and public policy. – 2022. – №2(5). – pp. 563-598. – Access mode: https://nyujlpp.org/wp-content/uploads/2012/11/Katie-Wise-Caring-for-our-Parents-in-an-Aging-World-Sharing-Responsibility-for-the-Elderly.pdf (Access data: 25.01.2023).

8. Jafizova, Je.N. Chastnopravovaja zashhita semejnyh prav po zakonodatel'stvu Rossijskoj Federacii: diss. ... kand. jurid. nauk [Jelektronnyj resurs] / Je.N. Jafizova. – Ul'janovsk: 2020. – 214 s. – Rezhim dostupa: https://www.ulsu.ru/media/uploads/hairutdinova%40ulsu.ru/2020/03/17/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%AF%D1%84%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%AD%D0%9D.pdf (data obrashhenija: 20.03.2023).

9. «Қазақстандық otbasylar – 2022» ұlttyқ bajandamasy / Avtorlar ұzhymy. – Astana: 2022. – 300 b.

10. Zhaskajrat, M. Rukovodstvo dlja muzhchin. Kak byt' osoznannym otcom i muzhem. / M. Zhaskajrat i dr. – Nur-Sultan, 2020. – 98 s.

11. Pavlova, Ju.V. Konstitucionno-pravovoe obespechenie svobody reproduktivnogo vybora kak odnoj iz form realizacii prava cheloveka na zhizn' [Jelektronnyj resurs] / Ju.V. Pavlova // Probely v rossijskom zakonodatel'stve. – 2008. – №1. – S. 39-40. – Rezhim dostupa: https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionno-pravovoe-obespechenie-svobody-reproduktivnogo-vybora-kak-odnoy-iz-form-realizatsii-prava-cheloveka-na-zhizn (data obrashhenija: 15.02.2023).

12. Herring, J. Family Law: A Very Short Introduction [Electronic resource] – Access mode: https://global.oup.com/academic/product/family-law-a-very-short-introduction-9780199668526?lang=en&cc=us# (Access data: 21.02.2023).

13. Skuratov, Y.I. Judiciary and Civil Society in Provision of Constitutional Rule of Law in the Russian Federation [Electronic resource] / Y.I. Skuratov, A.I. Yastrebova, R.M. Dzhavakhyan // Kutafin Law Review. – 2022. – №4(9). – pp. 641-663. – Access mode: https://kulawr.msal.ru/jour/article/view/184 (Access data: 25.01.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Дәурен Болатұлы Алшымбек – Alikhan Bokeikhan University докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: daur79@list.ru.

Алшымбек Даурен Болатович – докторант Alikhan Bokeikhan University, магистр юридических наук, e-mail: daur79@list.ru.

Alshymbek Dauren Bolatovich – doctoral student of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, e-mail: daur79@list.ru.

Игорь Юрьевич Остапович – В.Ф. Яковлев атындағы Орал мемлекеттік заң университеті конституциялық құқық кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, e-mail: ostapovich_2020@mail.ru.

Остапович Игорь Юрьевич – профессор кафедры конституционного права Уральского государственного юридического университета имени В.Ф. Яковлева, доктор юридических наук, e-mail: ostapovich_2020@mail.ru.

Ostapovich Igor Yurievich – Professor of the Department of Constitutional Law of the Ural State Law University named after V.F. Yakovlev, Doctor of Law, e-mail: ostapovich_2020@mail.ru.

ӘОЖ 343.3/.7
ҒТАМР 10.77.51

Е.Н. Байгундинов
Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

ЖАҢА ТУҒАН БАЛАНЫҢ АНАСЫ ТАРАПЫНАН ӨЛТІРІЛУІНЕ ҚАТЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Аннотация. Мақалада автор жаңа туған баланы анасының өлтіруіне қатысты қылмыстық жауапкершіліктің даму тарихына талдау жасайды. Тарихты білмей, кез келген құқықтық институтты терең ретроспективті талдаусыз оны одан әрі жетілдіру жолдарын елестету мүмкін емес. Бұл жаңа туған баланы анасының өлтіру институтына да қатысты. Мақалада ананың жаңа туған баланы өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершіліктің эволюциясы қолданылады. Осы мақсатта аталған әрекетке қарсы қылмыстық-құқықтық күресті реттеуге арналған негізгі тарихи заңнамалық актілер талданады.

Қарастырылып отырған адам өлтіру түрінің проблемасы өте өзекті. Қылмыстық құқықтың әлемдік доктринасында осы қылмыс үшін жеңілдетілген қылмыстық жауапкершілікті көздейтін Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 100-бабына қатысты бірнеше ұстаным бар. Кейбірінің пікірінше оның болуы орынды, бірақ ол жетілдіруді қажет етеді, ал басқалардың пікірінше, оны алып тастау керек және мұндай адам өлтіруге кінәлі адамдар білікті адам өлтіру үшін жалпы негізде қылмыстық жауапкершілікке тартылуы керек.

Түйінді сөздер: адам өлтіру; әдет-ғұрып; некесіз; босану кезінде; заңдар жинағы; масқара болу; жаза; өлім жазасы; ауыр жұмыстар; ар-намыс.

Е.Н. Байгундинов
Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА УБИЙСТВО МАТЕРЬЮ НОВОРОЖДЕННОГО РЕБЕНКА

Аннотация. В статье автор анализирует историю развития уголовной ответственности за убийство матерью новорожденного ребенка. Без знания истории, без глубокого ретроспективного анализа любого правового института невозможно представить себе пути его дальнейшего совершенствования. Это вполне относится и к институту убийства матерью своего новорожденного ребенка. В данной статье исследуют эволюцию уголовной ответственности за убийство матерью новорожденного ребенка, для чего были проанализированы основные исторические законодательные акты, посвященные регулированию уголовно-правовой борьбы с этим деянием.

Проблема рассматриваемого вида убийства предельно актуальна. В мировой доктрине уголовного права имеются несколько позиций относительно статьи 100 Уголовного кодекса Республики Казахстан, предусматривающей смягченную уголовную ответственность за это преступление. По мнению одних ученых ее наличие целесообразно, но она требует совершенствования, а других – она подлежит исключению, и виновные в таком убийстве должны нести уголовную ответственность на общих основаниях за квалифицированное убийство.

Ключевые слова: убийство; обычаи; вне брака; во время родов; свод законов; позор; наказание; смертная казнь; тяжелые работы; честь.

Y.N. Baigundinov
Alikhan Bokeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR THE MURDER OF A NEWBORN CHILD BY A MOTHER

Abstract. In the article, the author analyzes the history of the development of criminal responsibility for the murder of a newborn child by a mother. Without knowledge of history, without a deep retrospective analysis of any legal institution, it is impossible to imagine ways to further improve it. This also applies to the institution of the murder of a mother of her newborn child. This article attempts to investigate the evolution of criminal responsibility for the murder of a newborn child by a mother. To this end, the main historical legislative acts devoted to the regulation of the criminal legal fight against this act are analyzed.

The problem of this type of murder is extremely relevant. There are several positions in the world doctrine of criminal law regarding Article 100 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which provides for reduced criminal liability for this crime. According to others, its presence is advisable, but it requires improvement, and according to others, it is subject to exclusion, and those guilty of such a murder should be criminally liable on general grounds for qualified murder.

Keywords: murder; customs; out of wedlock; during childbirth; code of laws; shame; punishment; death penalty; hard work; honor.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_36

Кіріспе. «Заңдастырылған» адам өлтірулер-дің тізімі мен түрлері әр дәуірдің сипатына қарай түрлі өзгерістерге ұшырап отырды. Осылайша, қылмыстық-құқықтық заңнаманың тарихи талдамасына үңіле отырып, жаңа туған баланың анасы тарапынан өлтірілуі, әртүрлі тарихи дәуірлерде сол кездің заңдарымен де және жалпы адамгершілік тұрғыдан да әрқалай бағаланған қылмыстар санатына кіргенін байқауға болады [1, 80 б.].

Көптеген неолиттік топтар өздерінің жерлерін тамақтандыру үшін олардың санын бақылау үшін үнемі нәресте өлтіруге жүгінетін. Джозеф Бердселл біздің заманымызға дейінгі кезеңде нәресте өлтіру деңгейі туылғандардың жалпы санының 15%-дан 50%-на дейін болды деп есептеді [2], ал Лайла Уильямсон төмен мөлшерлемені 15%-дан 20%-ға дейін бағалады[1] [3], антропологтардың екеуі де нәрестелерді өлтірудің бұл жоғары деңгейі неолиттік революция кезінде ауыл шаруашылығы дамығанға дейін сақталды деп есептеді [4].

Зерттеу формалары мен әдістері. Зерттеу жұмысында жаңа туған баланың анасының өлтіруі тақырыбындағы, ананың немесе ата-аналарының жауаптылыққа тартылу тарихын зерттеп, әр кезеңдегі өз заманына сай жаза түрлерін анықтап, салыстырмалы әдісті қолданып зерттеуді жүргіздік. Қарапайым жүйенің жаңа туған балаларды өлтірумен байланысы туралы мәліметтердің жоқтың қасы болуына байланысты, Й. Кохлер қазіргі заманғы адамдардың алыс ата-бабалары: папуалар мен басқа тайпалар арасындағы дамудың алғашқы кезеңдерінде Африка мен басқа тайпалардың ерте коммуналдық жүйеде жүргізген зерттеулеріне сүйене отырып қорытынды жасай алды. Дүниеге егіз балалар келсе, олар дереу өлтірілген, себебі, егіздердің пайда болуы зұлым күштердің әсерімен түсіндірілген болатын. Сүйкімсіз немесе ұсқынсыз деп танылған балалар да өлімге душар болған. Сонымен қатар ондай балалар ержеткенде сиқырлы қабілеттерге ие болады деген сенім қалыптасқандықтан, бұл сенім кейбір кезде балаларды өлімнен сақтап та қалған [5, 2 б.].

Белгілі криминалист Е. Ферри жаңа туған балалардың өлтірілуі әсіресе халық саны тығыз орналасқан қоғамдарда ерекше таралғанын атап өтті. Себебі, мұндай

[1] Бала өлтіруді барлық континенттерде және мәдени күрделіліктің барлық деңгейіндегі адамдар, аңшылардан бастап жоғары дамыған өркениеттерге дейін қолданды. Осылайша, бұл ерекшелік емес, ереже болды.

қоғамдарда халық санының көптігіне байланысты, балаға ас тауып беруде қиындықтар туғызды, яғни бұл жағдайда экономикалық себептер үлкен маңызға ие болғаны көрінеді. Азық-түлік шектеулі шағын ғана аралдарда жаңа туған нәрестені өлтіру заңмен бекітілгендей пара-пар дәрежеде болған [5, 5 б.].

Ежелгі гректер мен римдіктерде және оларға көршілес жатқан тайпалар арасында жаңа туған балалардың өмірі мен өлімі туралы мәселені шешу құқығы жасы үлкен отбасы мүшелеріне берілген, бұл ретте әлсіз туылған және ұсқынсыз деп саналған балалар әрқашан өлімге ұшыраған.

Цицерон, Сенека, Тацит, Плутарх және басқалар да жаңа туған баланы өлтіруге және түсік жасатуға жол берген немесе мұндай мәселелерге өте немқұрайлы қараған. Плутарх жаңа туған балаларды өлтіру факторы ретінде кедейліктің әсерін атап өтіп, былай деген: «Егер кедейлікке душар болған ата-аналар балаларын тамақтандырмай азаптаса, олар кедейліктің нәтижесінде балаларының жаман тәлім-тәрбие алып, азғындық жолға түсіп кетулерін көргісі келмегендіктен жасайды, кедейлік балаларды намыс пен ізгілік үніне керең етеді; ата-аналар кедейлікті зұлымдықтардың ең үлкені деп санайтындықтан және өздерінің кедейліктерінің қайғылы мұрасын ұрпаққа қалдырғысы келмейтіндіктен солай жасайды» [6, 11 б.].

132-бапқа сәйкес бала өмір сүруге қауіпті және қолайсыз жағдайда қалдырылған болса және ол бала тірі қалса, бұндай әрекеттерге міндетті түрде жаза қолданылған. Алайда бала өліп қалса, анасы әлі де өлім жазасына кесілген [7, 93 б.].

1803 жылы жаңа туған баланы өлтіру бойынша тергеу жұмыстары жалпы адам өлтірушілерге қатысты енгізілген нұсқаулар негізінде жүргізілуі керек екендігі айқындалды. Қандай да бір адам өлтіруге қатысты кінәсіз деп танылған әйелдің некесіз туылған баласын жерге көму немесе басқа жолмен өлтіру арқылы жасырғаны дәлелденген болса, ол әйел екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыратын арнайы үйлерге жіберілген. Сондай-ақ 1734 жылғы швед заңнамасы Джеймс I ағылшын заңына негізделгенін атап өткен жөн.

Жаңа туған балаларды аналарының өлтіруімен күресуде жазалау жүйесін өзгерту қажеттілігі идеясының кең таралуы 1789 жылы Францияда халықтың таңдаулыларына берген бұйрықтарынан анық көрінеді. Осылайша, Дижон сайлау округінің үшінші табының талаптарында жүктілігі туралы хабарламаған қыздарды өлім жазасына кесетін Генрих II жарлығының бұл бөлігін жоюды қалайтындары айтылады. Дижон қаласы да солай талап етті. Басқа округ ақсүйектері Генрих II жарлығымен тағайындалған жазаларды азайтуды талап етті.

1791 жылғы Кодекс 1556 жылғы жарлықтың күшін жойып, ананың жаңа туған балаларды өлтіруін кәдімгі адам өлтіру санатына енгізді.

Сонымен 19-ғасырдың қылмыстық заңнамасы сирек жағдайларды қоспағанда, ананың жаңа туған балаларды өлтіруі сараланған қылмыс ретінде қарастырудан бас тартып, өлім жазасын басқа, жеңілдірек жазалармен алмастырды. Ата-аналардың балаларының өміріне құқығы туралы түсінік те біртіндеп өзгерді, мысалы, 1832 жылғы заңдар жинағында «ата-аналардың балаларының өміріне құқығы жоқ және оларды өлтіргені үшін олар қылмыстық заң бойынша сотталып, жазаланады» делінген [1]; [8, 82 б.].

18-ғасырдың аяғы мен 19-ғасырдың басында жаңа туған балаларды өлтіру мәселесіне деген қызығушылық арта бастады, М.Д. Шаргородский атап өткендей, бұл мәселенің қаншалықты өзекті болғанын жаңа туған балаларды өлтірудің алдын алу құралдары тақырыбында 400-ге дейін шығармалар жинағы шыққандығынан бағалауға болады. Осылайша, С. Беккария жаңа туған баланы анасының өлтіруі әлсіздігінің немесе зорлық-зомбылығының құрбаны болған әйелдің сөзсіз қайшылықтардың ортасында қалу салдары екенін атап өтті. «Яғни, әйел масқара болуды өзінің бақытсыздығын сезіне алмайтын болмыстың өлімін таңдауы керек. Өзін және оның бақытсыз ұрпағын күтіп тұрған еріксіз

азаптан гөрі бұл өлімді қалай артық көрмес еді?». Бұл қылмысты ізгілік шапанымен жабу мүмкін болмаса, оның алдын алудың ең жақсы жолы, әлсіздікті озбырлықтан қорғайтын зұлымдыққа қарсы қаруланған заңдар болуы мүмкін. Мен бұл қылмыстарға лайықты жазаны әлсіреткім келмейді. Бірақ олардың себептерін көрсете отырып, мен өзімді мынадай жалпы қорытынды жасауға құқылымын деп есептеймін: бұл қылмыстың алдын алу үшін заң халыққа қолжетімді ең жақсы құралдарды пайдаланбайынша, қылмыс үшін жазаны әділ (немесе қажетті) деп санауға болмайды [1]; [9, 83 б.].

Адам өлтіргені үшін талион (кек алу) түріндегі жазаны талап етіп, адам өлтірушіге өлім жазасын міндетті түрде қолдануды талап етіп, егер адам өлтіруде бірнеше сыбайлас болса, онда олардың бәріне өлім жазасы қолданылуы тиіс деп есептеген Кант мүлде басқа мотивтерді алға тартты. Сонымен бірге адам өлтірудің екі түрі – дуэльде өлтіру және жаңа туған баланы өлтіру – өлім жазасына әкеп соқпауы керек деп есептей отырып, Кант өлімге лайықты екі қылмыс бар екенін, оған қатысты заңнамада әлі де күмән бар екенін және заңнама оларды өлім жазасына кесуге құқылы ма деп атап өтті. Екі қылмысқа да итермелейтін ар-намыс сезімі. Бір жағдайда жыныстық ар-намыс мәселесі болса, екінші жағдайда әскери намыс. Бір қылмыс – анасының баласын өлтіруі, екіншісі – әскери жолдастың өлімі. Заңнама некесіз босанудың ұятын кетіре алмайтындықтан, сондай-ақ қорқақтықтың дағын жуып тастай алмайтындықтан, бұл екі жағдайда да адам өлтіруді адам өлтіру деп атауға болмайды және жоғарғы билік оны өлім жазасына кесуге болмайды. Некесіз туылған бала заңнан тыс туады (неке тек заң аясында болады), демек, соңғысының яғни заңның қорғауынан тыс қалады. Ол (тыйым салынған тауар сияқты) қоғамға тығылып кіріп кеткендей, өйткені қоғам оның барын елемейді (өйткені оның болмауы да керек еді), сондықтан қоғам оның жойылуын елемейді және егер оның некесіз босанғаны белгілі болса ананың ұятын ешбір жарлық жоя алмайды» [1, 84 б.].

Талқылау. 18-19 ғасырлардағы еуропалық заңнама осы көзқарастардың негізінде қалыптасты.

Франция. Жаңа туған баланы анасының өлтіруі туралы баптары бойынша 19-ғасырдағы француз заңнамасы Еуропа мемлекеттерінің қазіргі заңнамаларынан әлдеқайда ерекшеленеді.

1791 жылғы Кодекс қысқа уақыт ішінде күшінде болды. 1804 жылдың өзінде-ақ жаңа Кодекстің жобасы жасалды, оған жаңа туған баланы анасының өлтіруі туралы арнайы бап енгізілді. Оған «жаңа туған баланы некесіз ананың немесе оның сыбайластарының өлтіруі» деген анықтама берілді. Кінәлілерге жаза ретінде жер аудару ұсынылды (287-бап). Бірақ бұл ұсыныстар заң күшіне ие болмады. Жобаға бірқатар қарсылық білдірілді, бұл қарсылықтардың дұрыстығын депутаттар-дың көпшілігі мойындады. Кодекстің бала өлтіру тұжырымдамасында жаңа туған баланы өлтіру анықтамасы сақталды, алайда 1810 жылғы Кодекске қарама-қарсы, бұл қылмысты тек қана алдын ала ойластырылған емес, сонымен бірге қасақана жасау болжамын да қарастырды. Бірінші жағдайда өлім жазасы қолданылса, екіншісінде – өмір бойы ауыр жұмыс қарастырылған. Алайда бұл қылмысты ананың өзі (некеде немесе некесіз) жасаса жаза жеңілдетілді, себебі заң бұл жерде ананың ақыл-есінің төмендеуін ескере отырып, алдын ала ойластырылған адам өлтіру үшін өмір бойы ауыр жұмыстарды, ал қасақана адам өлтіру үшін уақытша ауыр жұмыстарды тағайындады [5, 41 б.].

Италия. Сардиния заңдар жинағы жаңа туылған баланы анасының өлтіруіне қатысты баптардың мазмұны жағынан 1810 жылғы француз Кодексіне өте жақын. 522-бапта ол жаңа туған баланы өлтіруді «кез келген адамның жаңа туған баланы өмірінен айыруы» деп анықтап, оған өлім жазасын тағайындады (531-бап), бірақ анасы некесіз туған баласын өлтірсе, жазаны екі және үш дәрежеде жеңілдетуге мүмкіндік берді (532-бап). Тағы бір итальяндық заңдар жинағы, Тоскан кодексі де өзінің некесіз баласының өмірін қасақана немесе абайсызда өлтіргені үшін кінәлі анаға жеңіл жазаны қарастырды (316-бап), бұл ретте

баланың өміршеңдігіне және өлтіру ниетіне дайындалу уақытына назар аударылады (міндетті түрде жазаланатын жағдай – босану басталғанға дейін өлтіру ниетінде болу (317-бап). 1861 жылғы заң Сардиния кодексіне екі маңызды өзгеріс енгізді: біріншіден, некеден тыс босану кезінде ар-намысты сақтау себебі болған жағдайда ғана жазаны азайтуға рұқсат етілді, екінші-ден, жауапкершілікті жеңілдету тек анаға қатысты ғана емес, сонымен бірге көрсетілген уәж бойынша әрекет еткен кез келген басқа адамға да мүмкін болды.

Германия. 19-ғасырдағы неміс мемлекеттерінің заңдар жинағында үлкен саналуандық байқалады. Олардың кейбіреулері жаңа туған баланы өлтіру шарттарының бірі ретінде жүктілік пен босануды жасыруды атаса (Ганновер кодексі), басқалары бұны назардан тыс қалдырған. Жаңа туған бала ұғымы да әртүрлі болғаны көрінеді: 1813 жылғы Бавария кодексіне сай туғанына 3 күн болмаған бала жаңа туған бала деп саналса, Саксон кодексі, Вюртемберг, Баден және басқалары – туғанына 24 сағат болған бала ғана жаңа туылған бала деп саналған. Кейбір заңнамалар қоғамдық пікірді ескере отырып, кінәліні өлім жазасына кесетін жазадан бас тартқан. Осылайша, 1813 жылдың 6 мамырынан бастап өзінің некесіз жаңа туған баласын өлтіргені үшін кінәлі ана белгісіз мерзімге ауыр жұмыстарға тартылды, өлім жазасы тек анасы жаңа туған балаларын бірнеше рет өлтіргені үшін тағайындалады. 1840 жылғы Ганновер кодексі де бірінші қылмысы үшін жазаны өтегеннен кейін анасының жаңа туған баланы екінші рет өлтіруі үшін ғана өлім жазасын сақтап қалды, бірақ бұл жағдайда да өлім жазасын өмір бойы ауыр еңбекке ауыстыруға рұқсат етілді.

Бұл Кодексте анасының жаңа туған баласын өлтіруіне қатысты үкімдері жоғарыда келтірілгендерден де анағұрлым жеңіл болды. Анасы некесіз туған баланы өлтіргені үшін ауыр жұмыстарға тарту жазасы 15 жылдан аспауы және 4 жылдан кем болмауы тиіс еді. Сонымен қатар жаңа туылған бала өмір сүруге қабілетсіз болса, ауыр жұмыс екі есеге, яғни 2 жылға дейін қысқартылуы мүмкін болды. 1851 жылғы Пруссияның Қылмыстық кодексі одан да кең таралды. Бұл заң аясында белгілеген ауыр жұмыс мерзімі Тюринг кодексіне қарағанда біршама жоғары, 5 жылдан 20 жылға дейінгі мерзімді қамтыды. Көптеген басқа неміс заңдар жинағындағыдай, Пруссия Қылмыстық кодексінің 180-бабына сәйкес жаңа туған баланы анасының өлтіруінің субъектісі ретінде тек некесіз босанған ана қарастырылды; адам өлтіру сәті ретінде «босану кезінде немесе босанудан кейін көп ұзамай» жүзеге асырылған әрекет саналды. Бұл анықтама 1870 жылы 31 мамырда жалпы империялық Қылмыстық кодекстің 217-бабында да көрініс тапты, дегенмен жазаның мөлшері айтарлықтай қысқартылды [5, 44 б.]. Онда: «Жаңа туған баланы өлтіру – алдын ала ойластырылған немесе қасақана жасалған қылмыс, некесіз босанған ананың босану кезінде немесе босанғаннан кейін баланы тікелей өлтіруі» деп атап өтілген.

Англия. Англия заңнамасы баланы өлтіруді ересек адамды өлтіруден бөліп қарастырмайды. Бірақ олар баланы өлтіру тек туылғаннан кейін ғана жасалуы мүмкін деген оғаш көзқарасты ұстанады. Осыған байланысты ағылшын дәрігерлерінің өте қолайсыз әрі жағымсыз жағдайдың ортасында қалғаны байқалады. Дәрігерлер баланың тыныс алғанын дәлелдегеніне қарамастан, заңнамаға сәйкес бұл жатырдан тыс өмірдің дәлелі бола алмады. Шотландиялықтар қылмыстың дәлелі ретінде босанудың аяқталғанын, сонымен қатар, баланың айқайлағанын дәлелдеуді талап еткен.

Ортағасырлық Англияда жаңа туған нәрестелерді өлтіру жалпы заң бойынша кісі өлтірумен тең болды. Алайда, 1624 жылы ағылшын парламенті Стюарт Заңын қабылдады. Жаңа туған нәрестелерді өлтіру әрекеті. Бұл заңнама бойынша тұрмысқа шықпаған әйел жүктілігін жасырып, баласы қайтыс болған жағдайда, әйел бұл баланы өлтірді деген болжам жасады. Бұл болжамды жоққа шығару үшін айыпталушы баланың өлі туылғанын куәландыратын куәгерді ұсынуы керек еді. Айыпталған әйелдердің басым көпшілігі бұл талапты орындай алмады.

Сотталғандар өлім жазасына кесілді [10].

Баланы өлтіру Литва заңдарымен ерекшеленетін жеке қылмыс ретінде, 16-ғасырдан басталады Литваның Ұлы Герцогы (ЛҰГ) Литва Жарғыларын қабылдады (I – 1529, II – 1566; III – 1588). ЛҰГ жарғысында өз баласын немесе заңсыз баланы өлтіру кісі өлтіру болып саналады, бірақ жеңілдететін жағдайлар болған кезде. Баланың өмірі заңды түрде қорғала бастады, бірақ ол ересек адамның өміріне қарағанда онша құнды емес деп саналды. Жаңа туған нәрестені өлтіру әрекеті жеке қылмыс ретінде көрсетілмеген. Достастықтың үшінші бөлімінен кейін (1795) Неманның оң жағындағы жерлер Ресей империясына, ал сол жағында Пруссияға тиесілі болды. Осылайша, сол кезде Литвада әртүрлі құқықтық нормалар күшіне енді. 1840 жылы орыс патшасы Николай I ЛҰГ III Жарғысының күшін жойған Жарлық шығарды. Ресей империясының жаңа заңдары күшіне енді, олардың ережелері жаңа туған нәрестелерді өлтіруді реттеді. 1845 жылы Ресей империясының Жарғысында жеңілдететін жағдайларда («ар-намысты сақтау», «ұятты жасыру», «ұят пен қорқыныш») заңсыз жаңа туған нәрестені өлтіргені үшін жеңілдірек жаза қарастырылды [11].

Үндістан. 18-ғасырда әлемнің ешбір елінде Үндістандағыдай жаңа туған балаларды өлтіру және түсік түсіру жиі болған емес. Билік басына британдықтардың келуімен Үндістан сәби өлімінің таралуын аздап азайта алды. XIX ғасырда Үндістанның қылмыстық заңында адам өлтіру мәселесі өте егжей-тегжейлі әзірленіп, осылайша Үндістанның қылмыстық кодексіне ауыр дәрежедегі және жалпы адам өлтіру, абайсызда адам өлтіру және өзін-өзі өлтіру ұғымдары енгізілді. Біз қарастырып отырған жаңа туылған баланы өлтіруге қатысты үнділік заң шығарушы бұл қылмысты жалпы адам өлтіру ретінде жіктейді. Үндістан заңнамасын зерттей келе, Б.С. Никифоров былай деп атап көрсетті: «Адам өлтірудің жалпы анықтамасын қамтитын 299-бапқа сәйкес, адам өлтіруді белгілі бір адам қандай да бір іс-әрекетті жасау арқылы өлімге әкелу мақсатымен немесе өлімге әкелуі мүмкін ауыр дене жарақатын келтіру ниетімен жасайды. Заң шығарушы бұл анықтамаға қосымша үш түсініктеме қосты. Бұл түсініктемеге сәйкес, науқас адамның өлімін тездеткен адам, адам өлтіруші саналады; себебі егер соңғысының өлімі дене жарақатынан болса, шара қолдану арқылы өлімнің алдын алуға болар еді; толық туылмаған және тыныс алып та үлгермеген, бірақ денесінің қандай да бір бөлігі құрсақтан шығып үлгерген тірі бала жағдайларын қоспағанда, құрсақ ішіндегі баланы өлімге әкеліп соқтыру адам өлтіру болып табылмаған [12, 160-161 бб.].

2017 жылдың 14 қарашасында өзінің жала жабуынан қорқып, травматология бөліміне жатқызылған Рина өзінің жаңа туған нәрестесін қатты тұншықтырып өлтірді. Двиведи мәйітті аутопсия әйелдің күйеуі жаңа туған нәрестені өлтірді деген күдікпен жасалғанын айтты [13].

Корея. Кореяда жаңа туылған нәрестені өлтіру жеке бап ретінде жіктелмеген және Халықтық Демократиялық Республикасының Қылмыстық Кодексінің 16-тарауының 112-бабының талдауынан бұл қылмыстың ауырлататын мән-жайлардағы адам өлтіру екенін байқауға болады. Осылайша «Адам өлтіруді мынадай мән-жайлардың бірі болған кезде: ... 6) егер оның басты міндеті өлген адамға ерекше қамқорлық жасау болса; 7) өлтірілген адамның дәрменсіз жағдайын пайдаланып жасалса, қылмыс жасаған адам, жаза мерзімі 10 жылдан аспайтын қарапайым адам өлтірумен салыстырғанда, 10 жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады [14, 37 б.]. Кореяның қылмыстық заңнамасын қарастырғанда, жаңа туылған баланы өлтірудің субъектісі ретінде анасы (112-баптың 6-тармағы) және әкесі, сондай-ақ басқа да тұлғалар (112-баптың 7-тармағы) болуы мүмкін екенін ескерген жөн.

Монғолия. Феодалдық Моңғолияда жаңа туған балаларды өлтіру жиі орын алмаған. Әйелді жаңа туылған некесіз баланы өлтіруге қиын тұрмыстық жағдай, некесіз бала дүниеге әкелу ұят саналған ғасырлар бойғы наным сияқты себептер итермеледі. Моңғол заңгері Дж. Авхиа: «Өмірге қарсы қылмыстардағы қылмыстық қол сұғушылықтың объектісі –

адам өмірі. Күшке толы дені сау адамның өміріне де, өте қарт адамның өміріне де, жазылмас ауру адамның өміріне де, жаңа туған баланың өміріне де қол сұғушылықты заң қатаң түрде жазалайды» деп жазған [15]. 1961 жылғы Моңғолия Халық Республикасының Қылмыстық кодексінде жаңа туған баланы өлтіру құрамы бар қылмыстар қарастырылмаған. Бұрынғы Қылмыстық кодекс бойынша жаңа туған баланы өлтіру Қылмыстық кодекстің 148-бабының «д» тармағымен өлтірілген адамға ерекше қамқорлық жасауға міндетті адам тарапынан өлтірілуі деп сараланған.

Моңғолия Халық Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасы арнайы нормада жаңа туған баланы өлтіргені үшін жауапкершілікті көздемегенімен, сонымен бірге жаңа туған баланы өлтіргені үшін жазаны тағайындау кезінде сотқа барлық ауырлататын және жеңілдететін мән-жайларды толығымен есепке алуға кең мүмкіндіктер береді [16, 109-112 бб.].

Түркменстан. Түркмен адатында адам өлтіру, оларды жазалау, сондай-ақ адам өлтірген адамның жауапкершілігін ауырлататын, жеңілдететін немесе жоққа шығаратын мән-жайлар туралы көптеген ережелер бар. Бұл адат ережелерінің барлығы ең алдымен жеке адамның қауіпсіздігін, отбасы намысын қорғауды және т.б. мақсаттарды көздеген.

Түркмендердің әдет-ғұрып құқығы бойынша адам өлтіру рұқсат етілген (жазаланбаған) және рұқсат етілмеген (жазаланған және тыйым салынған) болып ажыратылған. Бірінші топқа өлтірілгендердің қаны үшін, зорлаушыларды, ұрыларды, қарақшыларды жазалау, құлының иесін өлтіруіне, балаларының әкесін өлтіруіне байланысты кек алу мақсатында жасалған қылмыстар жатады. Белгілі болғандай, ата-аналар балаларының өміріне шексіз билікке ие болып, тіпті оларды өлтіру құқығында болған, дегенмен түркмендердің тарихын талдау арқылы, Түркменстанда жаңа туған балаларды өлтірудің кең таралуы байқалмайды [17, 123-124 бб.].

Қазақстан. Қазақтың әдет-ғұрып құқығы да адам өлтіру қылмысын жазаланатын және жазаланбайтын деп екіге ажыратқан. Өте ұзақ уақыт бойы дерлік 19-ғасырдың екінші жартысына дейін жазасыз өлтірулер ретінде құлының өз иесін өлтіруі, балаларының ата-анасын өлтіруі, әйелінің күйеуі мен оның сүйіктісін өлтіруі және т.б. қылмыстар қарастырылды. Қазақтың әдет-ғұрып құқығы қасақана адам өлтіруді және абайсызда өлтіруді ажыратып, соңғысы әрқашан жеңіл жазаға кесілген. Бізге белгілі Тәуке хан заңының үзінділерінде абайсыздықтан жасалған адам өлтіру үшін жаза мүлдем қарастырылмаған. 19-ғасырдағы әдет-ғұрып құқығы бойынша абайсызда адам өлтіру қасақана адам өлтіруге орындалатын жазаның жартысын ғана қамтыған.

Күйеуінен тумаған сәбиді өлтірген әйел өлім жазасына кесілді. 1824 жылғы «Қазақ адаты» жинағының 87-бабында: «Баласын өлтірген ата-анаға ешқандай жаза қолданылмайды, әйел бөгде адамнан заңсыз тапқан баланы өлтірсе ғана, өлім жазасына кесіледі» [18, 215-217 бб.]. Ата-ананың балаларына толық билік етуімен қатар, баланың өмірі сыртқы қол сұғушылықтан қорғалғанын атап өткен жөн, мысалы, Л.Ф. Баллюзек: «Егер жүкті әйел қандай да бір сыртқы зақымдау арқылы баланы өлтіріп тастаса, онда бұл зақым үшін жауапты адам жазаға тартылады» а) құрсақта енді өне бастаған бала үшін, бір тоғыз (сөзбе-сөз он, айыппұлдың бір түрі); жүктіліктің 5 айына дейін қалыптасқан балаға – үш тоғыз; туылуына бірнеше ай қалған бала үшін 1/2 күнә (адам өлтіргені үшін төлем), ал дүниеге жаңа келген бала үшін толық күнә (адам өлтіргені үшін төлем) төленген.

Нәтижелер. Зерттеу барысындағы табылған тарихи ақпараттарды талдау арқылы белгілі бір пікір қалыптасты. Біздің заманымызға дейін де, біздің заманымызда да адамзат өз балаларын өлтіру қылмыстарын жасаған, негізгі себептердің бірі болып: әлеуметтік жағдайдың нашар болуы, некесіз өмірге келген бала және қыз балалардың қажетсіздігі (жауынгер бола алмауы, өсіріп жеткізу керек, әйел адамдар тек ұрпақ әкелуші ретінде қарастырылған). Аталған әр кездегі, әр мемлекеттегі жаза

түрлері өз кезегінде әділ және орынды жаза ретінде қабылданған. С.Л. Фукс қазақ әдет-ғұрып құқығында әйелдің құқықтарының арасында қайшылық бар екенін, сондықтан оның қоғамдағы төмендетілген мәртебесіне қарамастан, заңның әйелді қорлықтан ерекше қорғайтынын, ал күйеуін өлтірген жүкті әйел тіпті ауыр жазаға тартылмайтынын айтады. Бұл көне жәдігердің ерекше өміршеңдігі оның ұрпақты сақтау саясатының құралы ретінде қолданылуымен түсіндіріледі. Әйтпесе, некесіз баланы өлтірген анасын өліммен жазалайтын, алайда заңды баласын өлтірген ата-аналарды жазаламайтын Тәуке заңдарының жарлығын басқаша түсіндіру мүмкін емес. «Жабайы жылқыларға байлап, жан жаққа тарту» қазақ даласында ежелден қолданылған өлім жазасының бір түрі болып табылады [19, 110-112 бб.].

1822 жылы 22 шілдеде Сібір келімсектері туралы Жарғының 68-тармағында жергілікті билікке беделді адамдарға қазақтардың заңдары туралы толық және егжей-тегжейлі мәліметтер жинауды, оларды қайта қарастыруды «жабайы және қатыгездік жазалардың бәрін жеңілдету, басқа заңдарға қайшы келетін әрекеттерді жою және оларды тиісті тәртіпте орналастыру» ұсынылды. Нәтижесінде 1824 жылы 8 ақпанда жұмысын бастаған Қырғыз заңдары жөніндегі комитеттің отырысы жоғарыдағы баптың күшін жойып, адам өлтірушілерді жалпы Ресей заңдары бойынша жазалау шешімі қабылдады [20, 32 б.].

Қорытынды. Сонымен әр дәуірде жаңа туған балаларды өлтіруге көзқарас әртүрлі болғанымен, сол дәуірлерде әртүрлі халықтар шамамен бірдей болған деген қорытындыға келуге болады. Жазаның ауырлауына діннің «еркін» махаббатқа, сондай-ақ жалпы адам өлтіруге деген ымырасыз қатынасы себеп болды. Жазаның жеңілдеуіне заң шығарушының босанған әйелдің халыққа масқара болудан және баланың болашағы үшін қорқыныш сезімі, сондай-ақ жаңа босанған әйелдің ақыл-есінің ішінара жоғалуына әкеп соғуы мүмкін психотравматикалық жағдайын ескеруі негіз болды. Зерттеушілер ата-ананың сәбилерін өлтіру, аналардың сәбилерді өлтіру ықтималдығы жоғары екенін анықтады [21].

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, жалпыға бірдей жазалаудан бұрын босанған әйелдің қорқынышын жойған кезде, оның баланың ертеңіне деген сеніміне ие болу, сондай-ақ жүктілік аяқталғанға дейін ұзақ уақыт түсік жасау мүмкіндігі, ал жүкті әйел уақытында түсік жасай алмаған жағдайда, туғаннан кейін баладан бас тарту мүмкіндігі болады деген қорытындыға келуге болады. Бұл жағдайда мемлекет өз қамқорлығына алуға немесе босанған әйел, баланы асырап алушыға жасырын беру мүмкіндігі болады, бұл психотравматикалық жағдайдың туындау мүмкіндігін болдырмайды, ал баланың медициналық мекемеде туылуы туу процесінен туындаған ақыл-есінің кемістігін жоққа шығармайтын психиканың бұзылуын болдырмауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шаргородский, М.Д. Преступления против жизни здоровья / М.Д. Шаргородский. – М., Юридическое издательство Министерства Юстиции СССР, 1947. – 510 с.
2. Birdsell, J.B. Some predictions for the Pleistocene based on equilibrium systems among recent hunter gatherers / J.B. Birdsell. – In Lee, Richard & Irven DeVore (ed.). Man the Hunter. Aldine Publishing Co, 1986. – 239 p.
3. Williamson, L. Infanticide: an anthropological analysis / L. Williamson. – In Kohl, Marvin (ed.). Infanticide and the Value of Life. New York: Prometheus Books, 1978. – pp. 61-75.
4. Milner, L.S. Hardness of Heart [Electronic resource] / L.S. Milner. – Hardness of Life: The Stain of Human Infanticide / Lanham/New York/Oxford: University Press of America, 2000. – 336 p. – Access mode: https://archive.org/details/hardnessofhearth0000miln/page/n9/mode/2up (Access data: 06.01.2023).
5. Гернет, М.Н. Детоубийство (социологическое и сравнительно-юридическое исследование) / М.Н. Гернет. – М., Типография Императорского Московского Университета, 1911. – 318 с.

6. Трубецкой, Е. Социальная утопия Платона / Е. Трубецкой. – Типография Императорского Московского Университета, 1908. – 318 с.
7. Уголовно-судебное уложение Карла V / Каролина; перевод, предисловие и примечание заслуженного деятеля науки Каз.ССР профессора С.Я. Булатова. – Алма-Ата: Наука, 1967. – 151 с.
8. Очерк истории развития преступлений против жизни и здоровья, 1857. – 187 с.
9. Беккария, Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккария; перевод М.М. Исаева. – М., 1939. – 464 с.
10. Western Journal of Legal Studies. – №4(5). – Article 12015 Deconstructing InfanticideEric VallilleeUniversity of Ottawa [Electronic resource] – Access mode: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Xoq3tgBBerIJ:https://ojs.lib.uwo.ca/index.php/uwojls/article/download/5619/4713/10173&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=kz (Access data: 05.01.2023).
11. The criminal code of the Russian Federation / 63-fz of june 13, 1996 [Electronic resource] – Access mode: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:45zLSZ6JHfsJ:https://www.imolin.org/doc/amlid/Russian_Federation_Criminal_Code.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=kz (Access data: 06.01.2023).
12. Никифоров, Б.С. Уголовное законодательство Республики Индия / Б.С. Никифоров. – М., 1958. – 279 с.
13. तीन दनि के नवजात की हत्यारी मां को मलिी उम्रकैद की सजा [Electronic resource] – Access mode: https://www.aajtak.in/crime/story/mp-balaghat-newborn-child-murder-guilty-mother-life-imprisonment-549541-2018-05-29 (Access data: 06.01.2023).
14. Уголовное законодательство зарубежных социалистических государств; под ред. М.А. Гельфер. – М., 1957. – 66 с.
15. Авхия, Ж. Уголовное право МНР (часть особенная) / Ж. Авхия; под ред. Н. Загородникова. – М., 1978. – 104 с.
16. Авхия, Ж. Борьба с преступлениями против жизни / Ж. Авхия; под ред. С.В. Бородина. – М., 1979. – 192 с.
17. Хайталиев, А. Уголовное обычное право туркмен / А. Хайталиев. – Ашхабад, 1986. – 236 с.
18. Культелеев, Т.М. Уголовное обычное право казахов / Т.М. Культелеев. – Караганды: Болашак-Баспа, 2004. – 430 с.
19. Фукс, С.Л. Обычное право казахов в 18 веке – первой половине 19 века / С.Л. Фукс. – Алма-Ата, 1981. – 225 с.
20. Культелеев, Т.М. Материалы по казахскому обычному праву / Т.М. Культелеев, М.Г. Масевич, Г.Б. Шакаев. – Алматы, 1998. – 464 с.
21. Dalley, M.L. The Killing of Canadian Children by Parent(s) or Guardian(s): Characteristics and Trends 1990–1993 [Electronic resource] / M.L. Dalley. – Publishers: Ottawa, Ontario: Missing Children's Registry: National Police Services, 2000. – Access mode: https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/plcng/cnmcs-plcng/rsrch-prtl/dtls-en.aspx?d=PS&i=85491957 (Access data: 06.01.2023).

References:

1. Shargorodskij, M.D. Prestuplenija protiv zhizni zdorov'ja / M.D. Shargorodskij. – M., Juridicheskoe izdatel'stvo Ministerstva Justicii SSSR, 1947. – 510 s.
2. Birdsell, J.B. Some predictions for the Pleistocene based on equilibrium systems among recent hunter gatherers / J.B. Birdsell. – In Lee, Richard & Irven DeVore (ed.). Man the Hunter. Aldine Publishing Co, 1986. – 239 p.
3. Williamson, L. Infanticide: an anthropological analysis / L. Williamson. – In Kohl, Marvin (ed.). Infanticide and the Value of Life. New York: Prometheus Books, 1978. – pp. 61-75.
4. Milner, L.S. Hardness of Heart [Electronic resource] / L.S. Milner. – Hardness of Life: The Stain of Human Infanticide / Lanham/New York/Oxford: University Press of America, 2000. – 336 r. – Access mode: https://archive.org/details/hardnessofhearth0000miln/page/n9/mode/2up (Access data:

06.01.2023).
5. Gernet, M.H. Detoubijstvo (sociologicheskoe i sravnitel'no-juridicheskoe issledovanie) / M.H. Gernet. – M., Tipografija Imperatorskogo Moskovskogo Universiteta, 1911. – 318 s.
6. Trubeckoj, E. Social'naja utopija Platona / E. Trubeckoj. – Tipografija Imperatorskogo Moskovskogo Universiteta, 1908. – 318 s.
7. Ugolovno-sudebnoe ulozhenie Karla V / Karolina; perevod, predislovie i primechanie zasluzhennogo dejatelja nauki Kaz.SSR professora S.Ja. Bulatova. – Alma-Ata: Nauka, 1967. – 151 s.
8. Ocherk istorii razvitija prestuplenij protiv zhizni i zdorov'ja, 1857. – 187 s.
9. Bekkarija, Ch. O prestuplenijah i nakazanijah / Ch. Bekkarija; perevod M.M. Isaeva. – M., 1939. – 464 s.
10. Western Journal of Legal Studies. – №4(5). – Article 12015 Deconstructing InfanticideEric VallilleeUniversity of Ottawa [Electronic resource] – Access mode: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Xoq3tgBBerIJ:https://ojs.lib.uwo.ca/index.php/uwojls/article/download/5619/4713/10173&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=kz (Access data: 05.01.2023).
11. The criminal code of the Russian Federation / 63-fz of june 13, 1996 [Electronic resource] – Access mode: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:45zLSZ6JHfsJ:https://www.imolin.org/doc/amlid/Russian_Federation_Criminal_Code.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=kz (Access data: 06.01.2023).
12. Nikiforov, B.S. Ugolovnoe zakonodatel'stvo Respubliki Indija / B.S. Nikiforov. – M., 1958. – 279 s.
13. तीन दनि के नवजात की हत्यारी मां को मलिी उम्रकैद की सजा [Electronic resource] – Access mode: https://www.aajtak.in/crime/story/mp-balaghat-newborn-child-murder-guilty-mother-life-imprisonment-549541-2018-05-29 (Access data: 06.01.2023).
14. Ugolovnoe zakonodatel'stvo zarubezhnyh socialisticheskih gosudarstv; pod red. M.A. Gel'fer. – M., 1957. – 66 s.
15. Avhija, Zh. Ugolovnoe pravo MNR (chast' osobennaja) / Zh. Avhija; pod red. N. Zagorodnikova. – M., 1978. – 104 s.
16. Avhija, Zh. Bor'ba s prestuplenijami protiv zhizni / Zh. Avhija; pod red. S.V. Borodina. – M., 1979. – 192 s.
17. Hajtaliev, A. Ugolovnoe obychnoe pravo turkmen / A. Hajtaliev. – Ashhabad, 1986. – 236 s.
18. Kul'teleev, T.M. Ugolovnoe obychnoe pravo kazahov / T.M. Kul'teleev. – Karagandy: Bolashak-Baspa, 2004. – 430 s.
19. Fuks, C.L. Obychnoe pravo kazahov v 18 veke – pervoj polovine 19 veka / C.L. Fuks. – Alma-Ata, 1981. – 225 s.
20. Kul'teleev, T.M. Materialy po kazahskomu obychnomu pravu / T.M. Kul'teleev, M.G. Masevich, G.B. Shakaev. – Almaty, 1998. – 464 s.
21. Dalley, M.L. The Killing of Canadian Children by Parent(s) or Guardian(s): Characteristics and Trends 1990–1993 [Electronic resource] / M.L. Dalley. – Publishers: Ottawa, Ontario: Missing Children's Registry: National Police Services, 2000. – Access mode: https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/plcng/cnmcs-plcng/rsrch-prtl/dtls-en.aspx?d=PS&i=85491957 (Access data: 06.01.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ельдос Нағымбайұлы Байгундинов – Alikhan Bokeikhan University қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD), e-mail: ben_semcity@mail.ru.

Байгундинов Ельдос Нагымбаевич – старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD), e-mail: ben_semcity@mail.ru.

Baigundinov Yeldos Nagymbaevich – Senior Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of Alikhan Bokeikhan University, Doctor of Philosophy (PhD), e-mail: ben_semcity@mail.ru.

UDC 943.988
IRSTI 10.81.55

A.K. Kanatov[1], Zh.S. Seitayeva[2], Kh.A. Abysheva[3]
[1]Institute of Parliamentarism, Astana c., the Republic of Kazakhstan
[2]The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan
[3]«International Justice Organization», San Diego c., the United States of America

TO THE DRAFT LAW «ON COMBATING HUMAN TRAFFICKING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN» (CRIMINAL AND VICTIMOLOGICAL ASPECT)

Abstract. This article provides the author's commentary (from the standpoint of the criminal-victimological aspect) to the draft law «On combating human trafficking in the Republic of Kazakhstan», developed by an Interdepartmental working group under the leadership of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan.

The concept of the draft law provides for the definition of the circle of persons to whom the provisions of the Law will apply; the establishment of authorized bodies in the field of combating human trafficking, their rights and obligations; the definition of subjects of combating human trafficking and their competence; the introduction of a risk assessment of trafficking in persons and a mechanism for redirecting victims, etc.

The key advantage of the draft law is that its adoption will create the necessary legislative and legal framework to improve the effectiveness of work in the field of combating trafficking in persons, as well as improving national legislation and law enforcement practice in accordance with international standards.

At the same time, the authors highlight a number of recommendations for detailing some of the conflicts identified during the analysis of the draft Law submitted for discussion. In particular, the principles of legal regulation, the use of preventive measures, as well as the optimization of the thesaurus and the improvement of the current industry legislation require systematization and clarification.

Keywords: human trafficking; draft law «On combating human trafficking in the Republic of Kazakhstan»; rights of victims of human trafficking; improvement of industry legislation; criminology; criminal and victimological aspect.

А.Қ. Қанатов[1], Ж.С. Сейтаева[2], Х.А. Әбішева[3]
[1]Парламентаризм институты, Астана қ., Қазақстан Республикасы
[2]Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы
[3]«Халықаралық Әділет ұйымы», Сан-Диего қ., Америка Құрама Штаттары

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АДАМ САУДАСЫНА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ТУРАЛЫ» ЗАҢ ЖОБАСЫНА ҚАТЫСТЫ (КРИМИНО-ВИКТИМОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТ)

Аннотация. Осы мақалада ҚР ІІМ жетекшілігімен Ведомствоаралық жұмыс тобы әзірлеген «Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы іс-қимыл туралы» заң жобасына (криминалық-виктимологиялық аспект тұрғысынан) авторлық түсініктеме беріледі. Заң жобасының тұжырымдамасы заңның ережелері қолданылатын адамдар тобын айқындауды; адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы уәкілетті органдарды, олардың құқықтары мен міндеттерін белгілеуді; адам саудасына қарсы іс-қимыл субъектілерін және олардың құзыретін айқындауды; адам саудасының тәуекелдерін бағалауды және құрбандарды қайта бағыттау тетігін енгізуді және т.б. көздейді.

Заң жобасының басты артықшылығы – оны қабылдау адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы жұмыстың тиімділігін арттыру, сондай-ақ халықаралық стандарттарға сәйкес ұлттық заңнаманы және құқық қолдану практикасын жетілдіру үшін қажетті заңнамалық құқықтық негіздер құруға мүмкіндік береді.

Сонымен бірге авторлар талқылауға ұсынылған заң жобасын талдау кезінде анықталған кейбір қайшылықтарды егжей-тегжейлі сипаттауға арналған бірқатар ұсыныстарды бөліп көрсетеді. Атап айтқанда, жүйелеу мен түсіндіру құқықтық реттеу қағидаттарын, алдын алу шараларын қолдануды, сондай-

ақ тезаурусты оңтайландыруды және қолданыстағы салалық заңнаманы жетілдіруді талап етеді.

Түйінді сөздер: адам саудасы; «Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы іс-қимыл туралы» заң жобасы; адам саудасы құрбандарының құқықтары; салалық заңнаманы жетілдіру; криминология; криминологиялық-виктимологиялық аспект.

А.К. Канатов[1], Ж.С. Сейтаева[2], Х.А. Абишева[3]

[1]Институт парламентаризма, г. Астана, Республика Казахстан

[2]Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан

[3]«Международная организация правосудия», г. Сан-Диего, Соединенные Штаты Америки

К ПРОЕКТУ ЗАКОНА «О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН» (КРИМИНО-ВИКТИМОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Аннотация. В настоящей статье дается авторский комментарий (с позиции кримино-виктимологического аспекта) к законопроекту «О противодействии торговле людьми в Республике Казахстан», разработанному Межведомственной рабочей группой под руководством Министерства внутренних дел Республики Казахстан. Концепция законопроекта предусматривает определение круга лиц, на которых будут распространяться положения Закона; установление уполномоченных органов в сфере противодействия торговле людьми, их прав и обязанностей; определение субъектов противодействия торговле людьми и их компетенции; внедрение оценки рисков торговли людьми и механизма перенаправления жертв и т.п.

Ключевым преимуществом законопроекта является то, что его принятие позволит создать необходимые законодательные правовые основы для повышения эффективности работы в сфере противодействия торговле людьми, а также совершенствования национального законодательства и правоприменительной практики в соответствии с международными стандартами.

В то же время, авторами выделяются ряд рекомендаций по детализации некоторых коллизий, выявленных при анализе представленного на обсуждение проекта Закона. В частности, систематизации и разъяснения требуют принципы правового регулирования, применение превентивных мер, а также оптимизация тезауруса и совершенствование действующего отраслевого законодательства.

Ключевые слова: торговля людьми; законопроект «О противодействии торговле людьми в Республике Казахстан»; права жертв торговли людьми; совершенствование отраслевого законодательства; криминология; кримино-виктимологический аспект.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_46

Introduction. The legal settlement of the «issue being implemented in national legislation» requires special knowledge in a specific area. This article will focus on the criminal-victimiological, both in form and in content, component of the bill being discussed in society (and adopted in the state) in the field of combating human trafficking.

At the same time, the development of the draft Law «On combating human trafficking in the RK» is predetermined by the need to improve sectorial legislation and the practice of its application by taking into account the requirements of international legal standards in the field of human rights, combating crime and the peculiarities of the national legal system.

The draft law has been developed in accordance with the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan (hereinafter – RK) dated April 13, 2022 №871 «On amendments and additions to the Decree of the President of the RK dated June 9, 2021 №597 «On further measures of the RK in the field of human rights»[1], which are instructed to approve the Plan of further measures in the field of human rights and the rule of law, which provides for a number of significant areas of work, including ensuring the rights of victims of human trafficking.

[1] О внесении изменения и дополнения в Указ Президента Республики Казахстан от 9 июня 2021 года №597 «О дальнейших мерах Республики Казахстан в области прав человека»: указ Президента Республики Казахстан от 13 апр. 2022 г. №871 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000871 (дата обращение: 11.02.2023).

To implement the Decree, the Government of the RK approved a Plan of further measures in the field of human rights and the rule of law by Resolution №258 of April 28, 2022[2], where paragraph 24 requires the development of a draft Law of the RK on combating human trafficking in the RK.

Research methods. The used methods: immersive immersion in the draft law, comparative legal analysis and a systematic approach, formal logical, general scientific and private scientific methods of scientific cognition, formal and dialectical logic.

Discussion. First of all, we note the undoubted criminological bias of the analyzed draft.

Firstly, the high latency of «slavery and human trafficking». Thus, according to the Committee on Legal Statistics and Special Records of the Prosecutor General's Office of the RK for 2022, 14 crimes were registered under Article 128 «Trafficking in persons» of the Criminal Code of the RK, 12 crimes were registered under Article 135 «Trafficking in minors»[3]. Considering that in general in Kazakhstan, for 2022, about 150 thousand criminal offenses are registered in the URPI, then the latency (of the hidden or concealed part) of this type of offenses is «on the face».

At the same time, from 2019 to 2021, the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the RK, as part of the provision of special social services, provided assistance to 385 victims of human trafficking (2019 – 145, 2020 – 97, 2021 – 143,), non-governmental organizations to 461 persons (2019 – 120, 2020 – 141, 2021 – 200) and the International Organization for Migration in the RK 113 victims (2019 – 76, 2020 – 21, 2021 – 16).

Secondly, in order to counter human trafficking (including latency), openness in understanding the state (criminal) policy of the RK in this area and the availability of a legal mechanism to solve the problem is necessary. Hence the need to «legalize» the draft law.

Regarding international experience, it is a well-known fact that in many countries of the far and near abroad there is a tendency to adopt separate laws to combat human trafficking. This practice is available in developed countries: Australia, Austria, Bahrain, Great Britain, Spain, Canada, the Netherlands, Singapore, the USA, France and others[4], [5], [6].

In the CIS, a separate law was adopted in Azerbaijan (28.06.2005), Belarus (07.01.2012), Georgia (28.04.2006), Kyrgyzstan (17.03.2005), Moldova (20.10.2005), Tajikistan (15.07.2004, re-approved 26.07.2014), Turkmenistan (14.12.2007, re-approved 15.10.2016), Ukraine (20.09.2011) and Uzbekistan (17.04.2008, as amended on 17.08.2020)[7].

Thirdly, the practice-oriented measures to influence human trafficking adopted by General Assembly resolution 55/25 of November 15, 2000[8] are systematically supported by understandable ways to protect internationally recognized human rights. This document is also known as the Palermo Protocol[9] (at the place of signing in Palermo, Italy), and has a crimino-victimological nature: it systematized the thesaurus, regulated the issues of criminalization, protection of victims of human trafficking, prevention. Among them:

- prevention or prophylaxy (of human trafficking);
- preclusion (human trafficking);
- fighting (against illegal migration and human trafficking);
- counteraction measures (human trafficking);

[2] Об утверждении Плана дальнейших мер в области прав человека и верховенства закона: постановление Правительства Республики Казахстан от 28 апр. 2022 г. №258 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000258 (дата обращение: 11.02.2023).

[3] Сведения об основных показателях по зарегистрированным уголовным правонарушениям за 2022 год [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics (дата обращение: 12.02.2023).

[4] Crimes Legislation Amendment (Slavery, Slavery-like Conditions and People Trafficking) Act 2013 [Electronic resource] – Access mode: https://www.legislation.gov.au/Details/C2013A00006 (Access data: 12.02.2023).

[5] Combatting Human Trafficking [Electronic resource] – Access mode: https://www.austria.org/human-trafficking (Access data: 12.02.2023).

[6] Antislavery in domestic legislation world mapping [Electronic resource] – Access mode: https://antislaverylaw.ac.uk/map/ (Access data: 12.02.2023).

[7] The same source.

[8] Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Принята резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи от 15 ноября 2000 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime.shtml (дата обращение: 12.02.2023).

[9] Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности: принят резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи от 15 нояб. 2000 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol1.shtml (дата обращение: 12.02.2023).

- concealment, identification and identification of victims (human trafficking, labor, sexual, other exploitation), ensuring the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of victims of human trafficking, including women and children, providing assistance to victims of human trafficking and ensuring their safety and privacy;

- victimization, as a condition in which a person (victim) is and may become an object of violence or exploitation;

- identification and elimination of the causes and conditions that contribute to human trafficking.

The Protocol on the Prevention, Suppression and Punishment of Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the Convention against Transnational Organized Crime has primacy over national legislation, since it has been ratified in accordance with the procedure established by the Law of the RK dated June 4, 2008 № 37-IV[10].

Meanwhile, today the RK is a party to more than 60 multilateral universal human rights treaties, including 13 international conventions, treaties and agreements directly related to countering modern forms of slavery, including: the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography (ratified by the Law of the RK dated July 4, 2001 №219)[11]; The UN Convention on Combating Trafficking in Persons and the Exploitation of Prostitution by Third Parties of March 21, 1950 (signed by Presidential Decree №1460 of October 12, 2004, ratified by the Law of the RK №100-III of December 14, 2005)[12]; the UN Convention on Slavery of September 25, 1926 (ratified by the Law of the RK of 5 February 2008, №19-IV); the UN Convention against Transnational Organized Crime of November 15, 2000 (ratified by the Law of the RK of June 4, 2008, №40-IV).

Many provisions of international conventions are implemented in national legislation, however, there is no separate Law «On combating human trafficking».

The results of the study. What shortcomings (omissions, gaps, collisions) have we identified when analyzing the draft law we are looking for, and what needs to be eliminated (clarified, detailed, systematized)?

Regarding the principles of legal regulation. According to the substantive part of the draft law, combating human trafficking is based on the basic principles, with their specific enumeration.

It is known that when the principles are integrated into the text of the law, an internal hierarchy of the norms of the law arises, where the norm-principle is higher than any ordinary norm. This makes it possible to overcome the problem of lex specialis derogat legi generali, since norms of higher legal force (even general ones) cannot be disavowed when they are applied by norms with less legal force (even special ones). On the contrary, priority is always given to the higher norm, which takes the principles to a new level and requires the law enforcement officer to always act in their favor. With this approach, the allocation of sectoral principles into a separate article or chapter of the code ceases to be a purely pedagogical event, acquiring real legal significance [1].

According to part 2 of Article 14-3 «Principles of legislative regulation» of the Law of the RK dated April 6, 2016 «On legal acts»[13]: «2. The principles of legislative regulation should be established with the disclosure of specific mechanisms for their implementation».

In order to fulfill this norm, concretize and eliminate the double interpretation of Article 4 of the draft law «On Combating human trafficking in the RK», it is proposed to clarify the basic principles of combating human trafficking: 1) legality; 2) priority of ensuring and protecting

[10] О ратификации Протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности: закон Республики Казахстан от 4 июня 2008 г. №37-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000037_ (дата обращение: 12.02.2023).

[11] О ратификации Факультативного протокола к Конвенции о правах ребенка, касающегося торговли детьми, детской проституции и детской порнографии: закон Республики Казахстан от 4 июля 2001 г. №219 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000219_ (дата обращение: 11.02.2023).

[12] О подписании Конвенции о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами и Заключительного протокола: указ Президента Республики Казахстан от 12 окт. 2004 г. №1460 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U040001460_ (дата обращение: 11.02.2023).

[13] О правовых актах: закон Республики Казахстан от 6 апр. 2016 г. №480-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480 (дата обращение: 11.02.2023).

the rights, freedoms and legitimate interests of a person and citizen; 3) publicity; 4) priority of preventive measures; 5) complexity, consistency, continuity of countering human trafficking through the joint efforts of all subjects of combating human trafficking; 6) certainty, consistency and validity; 7) the inevitability of punishment for crimes related to human trafficking; 8) the inadmissibility of discrimination against victims of human trafficking, ensuring their safety and assistance to them; 9) ensuring an approach focused on the rights of victims of human trafficking, including the needs, well-being and safety in providing them assistance in accordance with the standard established by the legislation of the RK and during the criminal process; 10) the inadmissibility of expelling foreigners and stateless persons identified and identified as victims of human trafficking in the territory of the RK; 11) ensuring a gender-sensitive approach in the implementation of programs to combat human trafficking; 12) ensuring the confidentiality of information related to victims of human trafficking by all subjects of combating human trafficking; 13) ensuring the confidentiality of information about the child's identity and information that allows the child to establish the status of a victim of human trafficking; 14) respect for the opinion of minor victims of trafficking in persons, regarding the measures that are applied to him, taking into account his age, state of health, intellectual and physical development and interests; 15) explaining to the minor victim of human trafficking, in a form understandable to her, her rights and obligations[14].

In order to minimize the backlash of misinterpretation of norms-principles, which is described in detail in the special literature [2]; [3], it is recommended to make accuracy in understanding and applying the principles of legislative regulation of combating human trafficking.

An additional argument for clarifying the content of the principles of combating trafficking in human beings is the goal of minimizing and eliminating possible contradictions to the principles of criminal procedure law (Articles 9-31 of the CPC of the RK)[15].

At the same time, we note that the correctness of recognition among the principles of combating human trafficking is questionable:

- certainty, consistency, consistency and validity (p. 6);
- ensuring an approach focused on the rights of victims of human trafficking, including the needs, well-being and safety in providing them with assistance in accordance with the standard established by the legislation of the RK and during criminal proceedings (p. 9);
- inadmissibility of expulsion from the RK of foreigners and stateless persons identified and identified as victims of human trafficking in the territory of the RK (p. 10);
- ensuring a gender-sensitive approach in the implementation of anti-trafficking programs (p. 11);
- ensuring the confidentiality of information related to victims of human trafficking by all subjects of combating human trafficking (p. 12).

These paragraphs do not relate to the principles, and therefore should be recorded as separate provisions of the draft law.

Regarding the optimization of the thesaurus.

1) It was noted earlier that the Palermo Protocol has primacy over national legislation. Consequently, the terminology of «human trafficking» requires its unification.

The draft law defines human trafficking as the purchase and sale or commission of other transactions with respect to a person, as well as his exploitation or recruitment, transportation, transfer, concealment, receipt, as well as the commission of other acts for the purpose of exploitation.

In the Palermo Protocol, «human trafficking» means the recruitment, transportation, transfer, concealment or receipt of persons for the purpose of exploitation by the threat or use of force or other forms of coercion, abduction, fraud, deception, abuse of power or vulnerability of position, or by bribery, in the form of payments or benefits, to obtain the consent of a person, controlling another person. Exploitation includes,

[14] О противодействии торговле людьми в Республике Казахстан: проект Закона Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14321238 (дата обращение: 11.02.2023).

[15] Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231 (дата обращение: 11.02.2023).

at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labor or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs.

That is, the definition of human trafficking proposed both in the draft law and in part 1 of Article 128 of the Criminal Code of the RK does not contain references to the methods of its commission (means of influence), which are an obligatory element of the crime of trafficking in [adults] in accordance with Article 3 of the Palermo Protocol. This approach contradicts Kazakhstan's international obligations, which has been repeatedly noted by international observers[16], [17], [18].

Among other things, such a «stripped-down» construction of the corpus delicti of trafficking in persons (act and purpose) in part 1 of Article 128 of the Criminal Code of the RK may in practice have a kind of «deterrent effect» on the law enforcement officer (investigators, prosecutors, judges), who may not see a real public danger of an act not accompanied by means of influencing the will and the consciousness of the [adult] victim.

Moreover, article 128 of the Criminal Code of the RK does not establish a link between the methods of committing a crime and the victim's consent to the alleged exploitation, as provided for in subparagraph (b) of Article 3 of the Palermo Protocol. In such a situation, law enforcement officers may prefer to qualify human trafficking as related crimes, for example, involvement in prostitution (Article 308 of the Criminal Code of the RK), violation of labor legislation (Article 152 of the Criminal Code of the RK), etc., more familiar to them from past practice, rather than trying to apply the construction of the crime of human trafficking in its current form.

2) There is also a need to check the glossary proposed by the developers of the draft for the prevalence in the current NLA and the identity of the content part. In particular, the terms proposed in paragraphs 1) and 5) of Article 1 of the draft law:

- a victim of human trafficking is an individual identified as a victim of human trafficking, regardless of the fact of a pre–trial investigation on this matter, as well as a person recognized in accordance with the criminal procedure legislation of the RK as a victim of crimes related to human trafficking;

- identification of a victim of human trafficking – the procedure established by the legislation of the RK for recognizing a person as a victim of human trafficking.

By the Law of the RK dated December 29, 2008 №114-IV «On special social services»[19] these terms are used. Thus, in accordance with subparagraph 2) of Article 8 of the Law of the RK «On special social services», the standard for providing special social services to victims of human trafficking has been approved.

This Standard[20] uses the following terms and definitions:

- a victim of human trafficking is an individual in respect of whom there are grounds to believe that he has directly suffered from an offense related to human trafficking, regardless of the fact that criminal proceedings have been initiated regarding the actions committed;

- identification of the victim of human trafficking – attribution of a person to victims of ill-treatment that led to social maladaptation and social deprivation as a result of actions related to trafficking in persons, including minors, other types of their exploitation, as well as kidnapping, according to the Criteria for assessing the presence of ill-treatment that led to social maladaptation and social deprivation, approved

[16] Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of slavery, including its causes and consequences, Gulnara Shahinian – Addendum – Mission to Kazakhstan [Electronic resource] – Access mode: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/24/43/Add.1 (Access data: 12.02.2023).

[17] Доклад по торговле людьми в Казахстане за 2020 год // Посольство и консульство США в Казахстане [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://kz.usembassy.gov/ru/tip-report-kazakhstan-2020/ (дата обращение: 12.02.2023).

[18] Отчет об оценке эффективности мер по выявлению (потенциальных) жертв торговли людьми и уголовному преследованию преступлений, связанных с торговлей людьми, в Республике Казахстан // Конференция: Национальный диалог для усиления уголовного преследования за торговлю людьми и улучшения идентификации жертв торговлю людьми в Казахстане – 28 мая 2021, Нур-Султан [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://zoom.us/j/98191974136?pwd=TkRWS0MwbXI0Q0FzZzFoT0RBYlpKZz09 (дата обращение: 28.05.2021).

[19] О специальных социальных услугах: закон Республики Казахстан от 29 дек. 2008 г. №114-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000114_ (дата обращение: 11.02.2023).

[20] Об утверждении стандарта оказания специальных социальных услуг жертвам торговли людьми: приказ и.о. Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 24 фев. 2016 г. №138 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013543 (дата обращение: 11.02.2023).

by a joint order of the Minister of Internal Affairs of the RK dated September 22, 2014 №630, the Minister of Education and Science of the RK dated September 26, 2014 №399 and the Minister of Health and Social Development of the RK dated November 19, 2014 №240.

As we can see, the terms proposed by the developers of the draft law are not legally and semantically identical to the definitions applied by the Law of the RK «On Special Social Services». Therefore, for the sake of uniformity in the thesaurus, after the adoption of the relevant law, they require unification.

Regarding preventive measures and improvement of the current industry legislation. On October 22, 2020, speaking at the fourth meeting of the National Council of Public Trust under the President of the RK, the Head of State indicated the adoption of concrete measures to improve the effectiveness of prevention and detection of criminal offenses related to human trafficking, assistance to all persons, including foreign citizens who have become victims of human trafficking and forced labor[21].

In this regard, recognizing and realizing the crimino-victimological component of the draft law, in our opinion, it would be conceptually necessary to swap chapters 2-6 (Articles 6-15) with chapters 4-7 (Articles 16-28), and to put the victim-the victim of human trafficking, prevention measures, protection of the rights of victims of trafficking, in the foreground and then the regulation of the competence of the Central state bodies and authorized bodies.

Taking into account the legal situation with the rights of vulnerable migrant workers and victims of human trafficking in Kazakhstan, the analysis of the level of their social and legal protection, it is necessary to give priority to human-centricity (priority of the victim) in the draft law.

It should also be recognized that the draft law does not pay enough attention to measures to prevent human trafficking. Chapter 4 of the draft law under consideration consists of only two articles. In this regard, in our opinion, a special study is required.

Thirdly, taking into account the identified gap in national legislation and law enforcement practice regarding the prevention of trafficking in persons, the rights and obligations of victims of trafficking in persons, including minors, and in order to further systematize the current legislation, it is necessary to make an addition to the Decree of the Government of the RK dated April 11, 2019 №190 «On classification of branches of legislation of the RK»[22] in parts of the designation of a new branch of legislation and provision of the rule-making process.

Currently, combating human trafficking is located at the junction of two sciences that are not reflected in the classifier of branches of legislation in any way: criminology and victimology. For example, 180.003.001. State protection of victims of criminal proceedings.

Although, by and large, taking into account the accumulated scientific and empirical knowledge, criminology should be reflected in the «classifier» separately, as «legislation on crime prevention».

Criminology is («the science of crime», from the Latin crimen – crime, λόγοσ – teaching) a socio-legal science that studies crime, the identity of the criminal, the causes and conditions of crime, ways and means of preventing it [4].

The general criminological theory includes the theory of crime and the theory of countering crime.

Private criminology studies certain types of crime: mercenary crime, violent crime, political crime, and types of mass criminal behavior: organized criminal activity, corruption, environmental crimes, reckless crimes, crimes of minors and against minors, etc.

Criminological branches investigate the criminality of the main social subsystems (institutions) and (or) countering crime by means of these social subsystems (institutions) – family criminology, economic criminology, political criminology, religious criminology, criminology of law, criminopenology, criminology of the media, environmental criminology [5].

In particular, in the current legislation of

[21] Президент Касым-Жомарт Токаев принял участие в четвертом заседании Национального совета общественного доверия // Официальный сайт Президента Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/prezident-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-chetvertom-zasedanii-nacionalnogo-soveta-obshchestvennogo-doveriya (дата обращение: 12.02.2023).

[22] О классификации отраслей законодательства Республики Казахстан: постановление Правительства Республики Казахстан от 11 апр. 2019 г. №190 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000190 (дата обращение: 12.02.2023).

Kazakhstan there is such a NLA:

- The Law of the RK dated December 4, 2009 «On the prevention of domestic violence»[23];
- the Law of the RK dated April 29, 2010 «On the prevention of offenses»[24].

The criminological term «prevention» (as a synonym for the term «prevention») is widely used in anti-corruption legislation.

An additional argument for replenishing the «classifier» as «legislation on crime prevention» is that, apart from the scientific legal and scientific anti-corruption expertise of NLA projects, the scientific criminological expertise of NLA. Criminological expertise is a special study of draft regulatory legal acts conducted to assess their possible impact on the state of the criminogenic situation.

Thus, it is recommended to eliminate the gap in the classifier of branches of legislation. And in connection with the development and subsequent adoption of the draft law «On combating human trafficking in the RK», the relevance and necessity of supplementing the «classifier» is beyond doubt.

Conclusion. The problems raised in this content study regarding the concretization and elimination of the double interpretation of Article 4 of the draft law «On combating trafficking in persons in the RK» in order to clarify the basic principles of combating trafficking in persons, updating the glossary proposed by the developer of the draft law on the prevalence in the current NLAs and the identity of the content part, and the undoubted fact that criminology should be reflected in the «classifier» separately, how «legislation on crime prevention» is reflected and justified in this work.

The proposed legislative amendments, taking into account foreign experience and law enforcement practice, will undoubtedly improve the current law of Kazakhstan in the stated issues of combating human trafficking.

List of used literature:

1. Головко, Л.В. Закрепление отраслевых принципов в кодифицированных актах: педагогический прием или правовой инструмент? / Л.В. Головко // Закон. – 2020. – №6. – С. 29-30.
2. Абдрасулов, Е.Б. Применение методов толкования и аналогии права в деятельности суда и органа конституционного контроля в Республике Казахстан / Е.Б. Абдрасулов, А.Е Абдрасулова // Вестник Санкт-Петербургского университета / Право. – 2020. – Т. 11, №2. – С. 447-463.
3. Елюбаев, Ж.С. Правильное толкование законодательных установлений и контрактных положений – как способ формирования единообразной правоприменительной практики [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31101093 (дата обращение: 11.02.2023).
4. Каиржанов, Е. Криминология (общая часть) / Е. Каиржанов. – Алматы, 1997. – 192 с.
5. Криминология: учебник; под ред. проф. А.И. Долговой. – М., 1997. – 784 с.

References:

1. Golovko, L.V. Zakreplenie otraslevyh principov v kodificirovannyh aktah: pedagogicheskij priem ili pravovoj instrument? / L.V. Golovko // Zakon. – 2020. – №6. – S. 29-30.
2. Abdrasulov, E.B. Primenenie metodov tolkovanija i analogii prava v dejatel'nosti suda i organa konstitucionnogo kontrolja v Respublike Kazahstan / E.B. Abdrasulov, A.E Abdrasulova // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta / Pravo. – 2020. – T. 11, №2. – S. 447-463.
3. Eljubaev, Zh.S. Pravil'noe tolkovanie zakonodatel'nyh ustanovlenij i kontraktnyh polozhenij – kak sposob formirovanija edinoobraznoj pravoprimenitel'noj praktiki [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31101093 (data obrashhenie: 11.02.2023).
4. Kairzhanov, E. Kriminologija (obshhaja chast') / E. Kairzhanov. – Almaty, 1997. – 192 s.
5. Kriminologija: uchebnik; pod red. prof. A.I. Dolgovoj. – M., 1997. – 784 s.

[23] О профилактике бытового насилия: закон Республики Казахстан от 4 дек. 2009 г. №214-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000214_ (дата обращение: 12.02.2023).

[24] О профилактике правонарушений: закон Республики Казахстан от 29 апр. 2010 г. №271-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000271_ (дата обращение: 12.02.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Алмас Қанатұлы Қанатов – Парламентаризм институты директорының орынбасары, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: kahatov_76@mail.ru.

Канатов Алмас Канатович – заместитель директора Института парламентаризма, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: kahatov_76@mail.ru.

Kanatov Almas Kanatovich – Deputy Director of the Institute of Parliamentarism, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: kahatov_76@mail.ru.

Жанар Секежанқызы Сейтаева – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы Кәсіптік оқыту институтының жаһандық қатерлерге қарсы іс-қимыл жөніндегі арнайы даярлық кафедрасының меңгерушісі, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: seitaeva-zhanara@mail.ru.

Сейтаева Жанар Секежановна – заведующая кафедрой специальной подготовки по противодействию глобальным угрозам Института профессионального обучения Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: seitaeva-zhanara@mail.ru.

Seitayeva Zhanar Sekezhanovna – Head of the Department of Special Training in Countering Global Threats of the Institute of Professional Training of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: seitaeva-zhanara@mail.ru.

Хадиша Агзамовна Әбішева – Халықаралық сот төрелігі ұйымының президенті, бизнес әкімшілендіру магистрі, e-mail: ijo.tip.ca@gmail.com.

Абишева Хадиша Агзамовна – президент международной организации правосудия, магистр бизнес администрирования, e-mail: ijo.tip.ca@gmail.com.

Abysheva Khadicha Agzamovna – President of the International Justice Organization, Master of Business Administration, e-mail: ijo.tip.ca@gmail.com.

УДК 343.82
МРНТИ 10.83.21

Г.С. Кузекова
Костанайская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, г. Костанай, Республика Казахстан

ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ СИСТЕМЫ СОХРАНЕНИЯ И ПОДДЕРЖАНИЯ СОЦИАЛЬНО ПОЛЕЗНЫХ СВЯЗЕЙ ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ)

Аннотация. В пенитенциарной системе Республики Казахстан особую значимость приобретает регулирование, поддержание и сохранение контактов с внешним миром лиц, осужденных к лишению свободы, в период их пребывания в изоляции от общества. Одним из наиболее важных факторов, способствующих нейтрализации психологического напряжения и социальной дезадаптации, является возможность осужденных сохранять и поддерживать позитивные социальные контакты, сложившиеся у них до осуждения или уже в период отбывания наказания. Благополучная ресоциализация невозможна либо крайне затруднительна в отношении лиц, утративших те социальные взаимодействия, которые необходимы им для позитивной проекции собственного будущего. При этом необходимо учитывать, что стойкие социальные связи – продукт длительного сосуществования и взаимодействия. Соответственно, риски их утраты или существенного ослабления должны оцениваться как одни из наиболее значимых «побочных продуктов» отбывания наказания в виде лишения свободы. Это ставит вопрос и об организации самого процесса отбывания наказания (в частности, пенитенциарной пробации) таким образом, чтобы использовать все имеющиеся возможности для того, чтобы осужденный не становился социально одиноким.

Ключевые слова: социальная изоляция; лишение свободы; социальная работа; международный стандарт; социально полезные связи; ресоциализация; пенитенциарная пробация.

Г.С. Кузекова
Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУҒА СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ПАЙДАЛЫ БАЙЛАНЫСТАРЫН САҚТАУ ЖӘНЕ ҚОЛДАУ ЖҮЙЕСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ ЖОЛДАРЫ (ПЕНИТЕНЦИАРЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ПРОБЛЕМАСЫН ҚОЮ)

Аннотация. Қазақстан Республикасының пенитенциарлық жүйесінде бас бостандығынан айыруға сотталған адамдардың қоғамнан оқшауланған кезеңінде олардың сыртқы әлеммен байланысын реттеу, қолдау және сақтау ерекше маңызға ие болады. Психологиялық шиеленісті бейтараптандыруға және әлеуметтік бейімделуге ықпал ететін маңызды факторлардың бірі – сотталғандардың сотталғанға дейін немесе жазасын өтеу кезеңінде қалыптасқан оң әлеуметтік байланыстарды сақтау және қолдау мүмкіндігі болып табылады. Өз болашағының оң проекциясы үшін қажетті әлеуметтік өзара әрекеттесуді жоғалтқан адамдарға қауіпсіз әлеуметтену мүмкін емес немесе өте қиын. Тұрақты әлеуметтік байланыстар ұзақ өмір сүру мен өзара әрекеттесудің өнімі екенін ескеру қажет. Тиісінше, олардың жоғалу немесе айтарлықтай әлсіреу қаупі бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеудің ең маңызды «жанама өнімдерінің» бірі ретінде бағалануы керек. Бұл жазаны өтеу процесін (атап айтқанда, пенитенциарлық пробацияны) сотталушының әлеуметтік жалғыздыққа ұшырамауы үшін барлық мүмкіндіктерді пайдаланатындай етіп ұйымдастыру туралы мәселе туғызады.

Түйінді сөздер: әлеуметтік оқшаулау; бас бостандығынан айыру; әлеуметтік жұмыс; халықаралық стандарт; әлеуметтік пайдалы байланыстар; қайта әлеуметтену; пенитенциарлық пробация.

G.S. Kuzekova
Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Kostanay c., the Republic of Kazakhstan

WAYS TO OPTIMIZE THE SYSTEM OF PRESERVATION AND MAINTENANCE OF SOCIALLY USEFUL CONNECTIONS OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT (STATEMENT OF THE PROBLEM OF SOCIAL WORK IN PENITENTIARY INSTITUTIONS)

Abstract. In the penitentiary system of the Republic of Kazakhstan, regulation, maintenance and preservation of contacts with the outside world of persons sentenced to imprisonment during their stay in isolation from society is of particular importance. One of the most important factors contributing to the neutralization of psychological stress and social maladaptation is the ability of convicts to maintain and maintain positive social contacts that they had before their conviction or already during the period of serving their sentence. Successful resocialization is impossible or extremely difficult for people who have lost those social interactions that they need for a positive projection of their own future. At the same time, it should be borne in mind that stable social ties are the product of long–term coexistence and interaction. Accordingly, the risks of their loss or significant weakening should be assessed as one of the most significant «by-products» of serving a sentence of imprisonment. This raises the question of organizing the process of serving a sentence (in particular, penitentiary probation) in such a way as to use all available opportunities so that the convicted person does not become socially lonely.

Keywords: social isolation; deprivation of liberty; social work; international standard; socially useful connections; resocialization; penitentiary probation.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_55

Введение. Необходимость постоянного развития пенитенциарной системы является задачей не только стран, столкнувшихся с необходимостью ее реформирования и преодоления негативных пережитков (к которым, в том числе, относится и Казахстан), но и стран, имеющих развитую пенитенциарную инфраструктуру. Это обусловлено постоянно ускоряющимися социальными процессами, а также беспрецедентной актуализацией темы прав человека в последние десятилетия. Первоочередные мероприятия по реформированию пенитенциарной системы Республики Казахстан (далее – РК) были преимущественно связаны с устранением наиболее критических дефектов, связанных с функционированием «тюремного социума»: улучшение вопросов материально-бытового устройства, повышением гарантированности прав и свобод осужденных, развитие и углубление прогрессивных элементов отбывания наказания и т.д. При этом вопросы внешних социальных контактов осужденных к лишению свободы на протяжении всего предшествующего периода были фактически пущены «на самотек»: их наличие воспринималось как позитивный фактор, но практически отсутствовали те или иные механизмы стимулирования, поддержания, развития как существующих социальных связей, так и помощи в формировании новых социальных контактов. Безусловно, преимущественно семейные и родственные связи являются приоритетными и способными оказывать максимально позитивное воздействие на поведение осужденного в период отбывания наказания, а также на его психологическую готовность к дальнейшей жизни на свободе. Вместе с тем, определенную роль могут иметь и иные формы контактов, которые помогут осужденному преодолеть состояние социального одиночества (это может быть и деятельность общественных организаций, и волонтерская деятельность, и формирование допустимых форм сообществ самих осужденных и многие другие варианты). Как указывается в Концепции правовой политики РК до 2030 года, «требуется пересмотреть подходы к реализации пенитенциарной пробации, т.е. ресоциализации лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы в учреждениях Уголовно-

исполнительной системы (далее – УИС) (пенитенциарной), с учетом международного передового опыта, направленного на развитие личных и гибких навыков, с привлечением представителей гражданского общества, поскольку данный вид пробации в нынешней форме показал свою неэффективность»[1]. В целом, проблемы пенитенциарной пробации были прогнозируемыми по той причине, что она стала новой формой социально-коррекционной практики. Вместе с тем, дублирование в структуре пенитенциарной пробации тех функций, которые и ранее выполнялись в отношении осужденных, подготавливаемых к освобождению, скорее всего, и привело к тому, что ожидаемые положительные результаты до настоящего времени не проявились. Статья 16 Закона РК от 30 декабря 2016 года «О пробации» до настоящего времени сохраняет достаточно декларативные нормы, которые не дают возможности для точного понимания того, что именно включено в понятие «пенитенциарная пробация». Это было допустимо на первых этапах реализации данного закона, но к настоящему времени требуется коррекция и детализация. При этом наибольший акцент установлен в отношении осужденных, которым до освобождения остается один год, поскольку именно они, согласно части 3 статьи 16 Закона РК «О пробации» являются адресатами социально-правовой помощи[2]. Одним из наиболее спорных аспектов следует признать и то обстоятельство, что вопросы социально-правовой помощи и ресоциализации возложены на администрацию уголовно-исполнительных учреждений. Несмотря на все достижения гуманизации казахстанской УИС к настоящему периоду, было бы неверным предполагать отсутствие психологического напряжения (а, возможно, и антагонизма) между осужденными и персоналом учреждения. По этой причине осужденный может испытывать затруднения в вопросах доверительного контакта с представителями администрации, которые воспринимаются, в первую очередь, как носители контрольно-принудительных функций. Учитывая значимость социально полезных связей для осужденных в период отбывания наказания в виде лишения свободы, следует рассмотреть вопрос об их более детальном учете в структуре пенитенциарной пробации, равно как и вопрос о деятельности по их поддержанию со стороны сотрудников УИС.

Цель исследования. Признание факта того, что до настоящего времени пенитенциарная пробация не приобрела формы новой социальной практики, в которой заинтересовано все казахстанское общество, ставит вопрос о необходимости переосмысления, как ее нормативного оформления в национальном законодательстве, так и модернизации организационных основ деятельности учреждений УИС. Практическая ценность исследования заключается в выявлении и постановке нового акцента в функциональном построении системы исполнения наказания в виде лишения свободы за счет четкого обособления социальной работы в учреждениях. Принятие соответствующего решения способно привести к целому ряду последующих позитивных практик, которые позволят оживить и оздоровить микросоциум лиц, находящихся в местах лишения свободы.

Материалы и методы. К настоящему времени имеется значительный пласт теоретических обоснований значимости социальной работы в отношении лиц с особыми потребностями (к которым относятся и осужденные к лишению свободы), что нашло отражение во многих документах международного характера, зарубежных практиках пенитенциарных систем. По этой причине основным методом исследования является метод объективизации признаков, указывающих на наличие законодательных и правоприменительных пробелов в пенитенциарной практике РК. В дополнение

[1] Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: указ Президента Республики Казахстан от 15 окт. 2021 г. №674 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674 (дата обращения: 20.01.2023).

[2] О пробации: закон Республики Казахстан от 30 дек. 2016 г. №38-VI [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038 (дата обращения: 12.01.2023).

к данному основному методу и для повышения его эффективности также применены методы сравнительно-правового исследования (международно-правовая компаративистика), формально-логический метод исследования нормативного материала, а также метод моделирования как теоретически обоснованного мысленного предположения о достижении положительных результатов.

Результаты/обсуждение. Социально полезные связи – это своего рода персональный «социальный ресурс» осужденного, оказавшегося в местах лишения свободы. Их качество, интенсивность, психологическое наполнение не могут поддаваться заметному воздействию со стороны администрации уголовно-исполнительного учреждения. Еще в середине XX века зарубежные исследователи обосновали необходимость преодоления социальной стигматизации [1]; [2, 20 стр.], риски которой весьма велики в отношении осужденных к лишению свободы. Однако существующие законодательные механизмы и организационные аспекты деятельности администрации учреждений могут как способствовать сохранению и развитию данных связей, так и, напротив, формировать нежелательные риски и даже становиться фактором их исчезновения. В этом смысле справедливо замечание П.П. Осипова относительно того, что «применительно к общественным интересам надо учитывать, что лишение свободы – это противоречивое явление. Обеспечивая охрану одних общественных отношений, оно неизбежно негативно влияет на другие» [3, 58 стр.]. Действительно, само содержание наказания в виде лишения свободы, центральным элементом которого является изоляция от общества, неизбежно связано с существенным изменением структуры микросоциума осужденного. Вместе с тем, учитывая позитивное влияние социальных контактов осужденных с внешним миром на процессы его ресоциализации (что воспринимается фактически как аксиома в теории и практике уголовно-исполнительных отношений), требуется постоянный поиск новых эффективных механизмов для того, чтобы неизбежная физическая изоляция не приводила к такой же неизбежной изоляции в социальном аспекте. Общение с близкими, с семьей является тем фактором социальной «нормальности», который позволяет осужденному не в полной мере погружаться в социум изоляции, получать информацию, дистанционно сосуществовать с близкими людьми, строить планы и, соответственно, находить внутренние стимулы для позитивного поведения в период отбывания наказания [4]. При этом зарубежные исследователи особо отмечают, что успешная адаптация лица после освобождения из мест лишения свободы во многом зависит от такого фактора, как готовность семьи принять его [5].

А.Ф. Степанюк и В.М. Трубников, оценивая ресоциализацию в ее структурном разрезе, считают, что «в ресоциализации выделяются два этапа – пенитенциарный (во время отбывания наказания) и постпенитенциарный (после освобождения от наказания)» [6, 41 стр.]. При этом, по мнению авторов, пенитенциарный этап ресоциализации является лишь подготовительной стадией для последующей, постпенитенциарной ресоциализации. В данном утверждении нет никаких противоречий, поскольку основные сложности у осужденного, с точки зрения адаптации и реинтеграции, действительно возникают именно после освобождения. Вместе с тем, пенитенциарный период при условии организации эффективных ресоциализирующих практик может стать основой для того, чтобы постпенитенциарный период стал менее болезненным и проблематичным. И в данном случае речь должна идти не только о бытовой, профессиональной и иных формах готовности осужденного к жизни на свободе, но и о качестве его микросоциума, наличии навыков нормальной социальной коммуникации, сохранении контактов с наиболее важными для него людьми. Как совершенно справедливо по этому поводу отметил Н.А. Тулкинбаев, благополучная социализация может происходить только при наличии необходимой степени

адаптированности к окружающей среде [7]. В противном случае возникшая в период отбывания наказания социальная изоляция фактически будет пролонгироваться и после освобождения из учреждения.

Как справедливо отмечает А.Э. Жалинский, лишение свободы неизбежно оказывает максимальное воздействие на осужденного, поскольку не только отражает критическую степень оценки общественной опасности совершенного преступления, но и «разрывает прежние социальные связи осужденного, лишает его возможности вести привычный образ жизни, заставляет переносить дополнительные физические и психические нагрузки и тяготы, ставит в зависимость от многих людей, включая, к сожалению, лиц, склонных к агрессии, преступному поведению» [8, 242 стр.]. Вместе с тем, как мы полагаем, констатация неизбежности отрицательного влияния изоляции на социальные связи к настоящему времени уже является явно недостаточной. Если ставить цель ресоциализации как социально значимую задачу, то вопрос о социальных связях осужденных должен становиться как предметом самостоятельных исследований, так и объектом конструктивного воздействия, стимулирования и поощрения и иных форм способствования.

Социальное одиночество вовсе не тождественно наличию или отсутствию людей вокруг, а выступает в качестве субъективной оценки своего места в обществе со стороны самого человека. Соответственно, освобождение из мест лишения свободы не означает автоматического преодоления социальной изоляции, а, в ряде случаев даже может ее усугубить при условии, что осужденный не имеет сохранившихся контактов с родственниками, семьей, друзьями. Если в условиях изоляции имеется определенный «тюремный социум», то в результате освобождения осужденный может лишиться даже его и оказаться один на один с обществом, где у него нет близких людей. Именно по этой причине среди всех мероприятий по социальной адаптации осужденных к лишению свободы, которые перечислены в части 2 статьи 125 УИК РК (разработка индивидуальных программ, привлечение местных исполнительных органов и общественности к оказанию социально-правовой помощи осужденным, помощь при освобождении и др.), содействие укреплению позитивных социальных связей заслуживает отдельного внимания. При этом обращает на себя употребление слова «содействие», под которым можно понимать как невмешательство, так и стимулирование позитивных контактов. Вместе с тем, анализ действующего УИК РК свидетельствует о том, что вопросы обеспечения позитивных социально полезных связей преимущественно концентрируются в предоставлении разрешенных законом форм контактов, их периодичности, продолжительности. При этом преобладающим методом регулирования вопроса является лимитирование возможных форм контактов с внешним миром (за исключением переписки осужденных при условии наличия у осужденных материальных возможностей). Подобный метод в большей степени соответствует функции обеспечения, нежели функции содействия.

Действующее уголовно-исполнительное законодательство РК предусматривает следующие формы поддержания социально полезных связей: переписка, телефонные переговоры, отправление и получение денежных переводов, посылок, передач и бандеролей, предоставление краткосрочных и длительных свиданий, выезды за пределы мест лишения свободы, проживание вне территории учреждения минимальной безопасности. Вопросы, касающиеся правового регулирования социально полезных связей осужденных, отражены в ведомственных нормативных актах, в частности, в приказе МВД РК от 17 ноября 2014 года №819 «Об утверждении Правил внутреннего распорядка учреждений уголовно-исполнительной системы»[3] и в приказе МВД РК от 31 мая 2017 года

[3] Правила внутреннего распорядка учреждений уголовно-исполнительной системы: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 17 нояб. 2014 г. №819 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009984 (дата обращения: 11.02.2023).

№375 «Об утверждении Правил перевода осужденного для поддержания социально полезных связей»[4]. В целом же, основной «нормативный каркас» регламентации вопросов поддержания социально полезных связей сконцентрирован непосредственно в Уголовно-исполнительном кодексе РК[5]. Здесь следует отметить, что структурное содержание форм контактов осужденных с внешним миром фактически остается неизменным на протяжении длительного времени. В целом, они мало отличаются от допустимых коммуникаций, которые имели место в период функционирования советской исправительно-трудовой системы. Исключение составляют, разве что, факты использования достижений технического прогресса для реализации коммуникаций (в частности, возможности видеоконференцсвязи). Кроме того, вопросы регулирования социально полезных связей идентичны для всех категорий осужденных, т.е. не учтены специфические потребности таких релевантных групп, как осужденные с инвалидностью, осужденные-иностранцы, несовершеннолетние осужденные (в последнем случае имеются определенные отличия, но они не носят кардинального характера) и т.д. При этом многие вопросы контактов осужденных с внешним миром регулируются иными отраслями права, которые фактически не содержат элементов детализации, учитывающих особый статус осужденного к лишению свободы (например, заключения сделок, вступления в брак и т.д.). В данном случае необходимо учитывать то обстоятельство, что отсутствие достаточного нормативного регулирования всегда имеет риски формирования правового вакуума, а это, в свою очередь, снижает возможности для реализации даже разрешенных законом связей с внешним миром.

В ранее упомянутой Концепции правовой политики РК до 2030 года в качестве одного из приоритетных направлений развития уголовно-исполнительного законодательства РК по-прежнему указывается, что требуется приближение к общепринятым международным стандартам. То есть фактически признается длительность данного процесса, в особенности если учитывать, что и сами международные стандарты подвержены постоянному изменению в сторону все более выраженного вектора гуманизма. Так, в частности, в преамбуле Всеобщей декларации прав человека 1948 года указывалось на право каждого человека на необходимый и достаточный жизненный уровень, на различные формы социальной поддержки и социального обслуживания[6]. При этом отсутствует указание на какие-либо изъятия в отношении лиц, совершивших преступления и осужденных приговором суда, поскольку речь идет о минимальном социальном стандарте, который должен быть доступен каждому человеку. Первым значимым документом, касающимся принципов обращения с осужденными, стали Минимальные стандартные правила обращения с заключенными, принятые на первом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 1955 года (далее – Правила 1955 года). Фактически именно данный документ открыл новую эру в формировании стандартов пенитенциарных практик в большинстве развитых стран мирового сообщества. Для Казахстана значение данного документа стало заметным исключительно к моменту обретения политической независимости, в условиях которых требовалось, в том числе, и развитие отечественной пенитенциарной системы. Соответственно, к этому времени значительное количество стран уже прошли большой путь по внедрению данных стандартов. В свою очередь, казахстанская практика сопровождается достаточно форсированным их внедрением, по причине

[4] Правила перевода осужденного для поддержания социально полезных связей: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 31 мая 2017 г. №375 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015332#:~:text=13 (дата обращения: 09.02.2023).

[5] Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: от 5 июля 2014 г. №234-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577723&pos=4;-106#pos=4;-106 (дата обращения: 11.02.2023).

[6] Всеобщая декларация прав человека: принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/O4800000001 (дата обращения: 10.02.2023).

чего ряд вопросов до настоящего времени остается без предметного внимания. В частности, в пункте 37 Правил 1955 года указывалось, что «заключенным следует давать возможность общаться через регулярные промежутки времени и под должным надзором с их семьями или пользующимися незапятнанной репутацией друзьями, как в порядке переписки, так и в ходе посещений»[7]. В свою очередь, пункт 79 содержал правило, согласно которому «особое внимание следует уделять поддержанию и укреплению связей между заключенными и его семьей, которые представляются желательными и служат интересам обеих сторон»[8]. Примечательно то обстоятельство, что в Минимальных стандартных правилах в отношении обращения с заключенными 2015 года (далее – Правила Нельсона Манделы) указание на друзей с «незапятнанной репутацией» было изъято. Фактически данная, на первый взгляд, незначительная коррекция текста свидетельствует о том, что международные стандарты идут по пути сокращения каких-либо ограничений для контактов осужденных с внешним миром. Указанное обстоятельство может получить неоднозначную оценку (например, в отношении несовершеннолетних осужденных, которые в силу возраста не в полной мере способны критически оценивать характер социальных контактов). Однако оно является яркой демонстрацией того, что в вопросах контактов с внешним миром международные стандарты идут по пути расширения границ.

В контексте исследуемого вопроса заслуживает также внимания пункт 88 Правил Нельсона Менделы, согласно которому «при каждом тюремном учреждении следует иметь социальных работников, заботящихся о поддержании и укреплении желательных отношений заключенного с его семьей и могущими принести ему пользу социальными организациями. Следует принимать меры для того, чтобы заключенные могли сохранять за собой максимум совместимых с законом и условиями их приговора прав в области их гражданских интересов, социального обеспечения и других социальных льгот»[9].

Таким образом, современные международные стандарты в вопросах функционирования пенитенциарных систем рекомендуют включение в практику учреждений, исполняющих наказание в виде лишения свободы, функций социальной работы, которая может эффективно осуществляться только лицами, имеющими соответствующий уровень профессиональной подготовки, то есть социальными работниками. Это в полной мере созвучно с ранее высказанным нами мнением относительно того, что администрация учреждения не может должным образом сочетать контрольно-принудительные функции (собственно, саму деятельность по исполнению наказания) с функциями по социальному сопровождению. Как мы уже ранее указали, деятельность администрации пенитенциарного учреждения в контексте позитивных контактов осужденных с внешним миром преимущественно имеет обеспечительный, нежели стимулирующий характер.

Соответственно, именно фокус на социальной работе может стать недостающим звеном в структуре пенитенциарной пробации. Дополнительно следует также указать на то обстоятельство, что социальный работник, обладающий навыками эффективной социальной коммуникации, способен оказать помощь в налаживании, оздоровлении контактов с членами семьи, в преодолении возникшего социального отчуждения, а также, что немаловажно, и в налаживании взаимодействия с организациями гражданского общества, которые могут

[7] Минимальные стандартные правила обращения с заключенными: приняты на первом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 30 августа 1955 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/O5700000001 (дата обращения: 10.02.2023).

[8] Там же.

[9] Минимальные стандартные правила ООН в отношении обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы): Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 17 декабря 2015 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/O1500000005 (дата обращения: 28.01.2023).

позитивно воздействовать на осужденного. В частности, в зарубежной практике социальной работы уже давно получил распространение так называемый метод «сетевого вмешательства», который заключается в том, чтобы взвешенно, не вступая в конфликт с интересами самого осужденного и его близких, постепенно расширять его «социальную сеть» [9]. Кроме того, следует учитывать, что элементы эмоционального отчуждения при попытках персонала исправительного учреждения стимулировать внешние социальные контакты могут иметь место и со стороны родственников осужденных. В этом плане работа социального работника, функции которого будут обособлены непосредственно от процесса исполнения наказания, имеет гораздо большие шансы по достижению положительной динамики в структуре позитивных социальных контактов осужденных.

Заключение/выводы. Таким образом, подводя итог проведенному теоретическому анализу, можно сформулировать вывод о том, что вопросы поддержания социально полезных связей лиц, осужденных к лишению свободы, к настоящему времени требуют ревизии в плане законодательных механизмов и правоприменительной практики. Перевод данного вопроса в максимально выраженную практическую плоскость позволит решить целый ряд вопросов, которые остро стоят перед казахстанской пенитенциарной системой. При этом особая ценность позитивного ресурса социально полезных контактов осужденных заключается в том, что они не требуют существенных затрат со стороны общества, а лишь нуждаются в акценте и некоторых организационно-правовых изменениях. То есть требуется организовать пенитенциарную практику таким образом, чтобы имеющиеся у осужденных социально полезные контакты стали по-настоящему действенным инструментом их ресоциализации, в которой, в конечном итоге, заинтересовано все общество.

Акцент на факторе социально полезных связей должен стать ключевым при реформировании системы пенитенциарной пробации, что требует своего нормативного развития как в тексте Закона РК «О пробации», так и непосредственно в деятельности учреждений УИС. Следует учитывать, что сочетание непосредственной деятельности администрации пенитенциарного учреждения по исполнению наказания с функцией по социальному сопровождению имеет риски эмоционального напряжения со стороны осужденных и их родственников. Это не исключает наличие социальных функций у персонала учреждений, но необходимо признание их факультативного, производного от основной деятельности характера. В случае же включения в деятельность учреждений функций социального работника можно ожидать, что рассредоточение направлений деятельности окажет необходимый эффект и позволит сохранить, укрепить либо сформировать уже непосредственно в пенитенциарном периоде такой значимый ресурс ресоциализации, как социально полезные связи осужденных.

Список использованной литературы:

1. Stigma, G.E. Notes on the Management of the Spoiled Identify / G.E. Stigma. – N.J., Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1963. – 147 p.
2. Lemert, E.M. Social pathology: a systematic approach to the theory or sociopathic behavior / E.M. Lemert. – New York: McGraw-Hill book Company, Inc., 1951. – 459 p.
3. Осипов, П.П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций / П.П. Осипов. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1976. – 135 с.
4. Murray, J. The Cycle of Punishment: Social Exclusion of Prisoners and Their Children / J. Murray // Criminology & Criminal Justice. – 2007. – №7(1). – pp. 55-81.
5. Mills, A. «Prisoners» families and Offender Management: Mobilizing social capital / A. Mills, H. Codd // Probation journal. – 2008. – №1(55). – pp. 9-10.
6. Степанюк, А.Ф. Исполнение наказания в виде лишения свободы и особенности

постпенитенциарной адаптации освобожденных / А.Ф. Степанюк, В.М. Трубников. – Киев: Изд-во УМК ВО, 1992. – 95 с.
7. Тулкинбаев, А.Н. К вопросу социальной адаптации лиц в уголовно-исполнительной системе / А.Н. Тулкинбаев // Вестник Академии правоохранительных органов. – 2017. – №2(4). – С. 102-107.
8. Уголовное право России: учебник для вузов. – Т. 1. Общая часть; под ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красикова. – М.: Издательство НОРМА, 2000. – 639 с.
9. Pinto, R.M. Using social network interventions to improve mentally ill clients' well-being / R.M. Pinto // Clin Soc Work J. – 2006. – №34(1). – pp. 2-10.

References:

1. Stigma, G.E. Notes on the Management of the Spoiled Identify / G.E. Stigma. – N.J., Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1963. – 147 p.
2. Lemert, E.M. Social pathology: a systematic approach to the theory or sociopathic behavior / E.M. Lemert. – New York: McGraw-Hill book Company, Inc., 1951. – 459 p.
3. Osipov, P.P. Teoreticheskie osnovy postroenija i primenenija ugolovno-pravovyh sankcij / P.P. Osipov. – Leningrad: Izd-vo LGU, 1976. – 135 s.
4. Murray, J. The Cycle of Punishment: Social Exclusion of Prisoners and Their Children / J. Murray // Criminology & Criminal Justice. – 2007. – №7(1). – pp. 55-81.
5. Mills, A. «Prisoners» families and Offender Management: Mobilizing social capital / A. Mills, H. Codd // Probation journal. – 2008. – №1(55). – pp. 9-10.
6. Stepanjuk, A.F. Ispolnenie nakazanija v vide lishenija svobody i osobennosti postpenitenciarnoj adaptacii osvobozhdennyh / A.F. Stepanjuk, V.M. Trubnikov. – Kiev: Izd-vo UMK VO, 1992. – 95 c.
7. Tulkinbaev, A.N. K voprosu social'noj adaptacii lic v ugolovno-ispolnitel'noj sisteme / A.N. Tulkinbaev // Vestnik Akademii pravoohranitel'nyh organov. – 2017. – №2(4). – S. 102-107.
8. Ugolovnoe pravo Rossii: uchebnik dlja vuzov. – T. 1. Obshhaja chast'; pod red. A.N. Ignatova, Ju.A. Krasikova. – M.: Izdatel'stvo NORMA, 2000. – 639 s.
9. Pinto, R.M. Using social network interventions to improve mentally ill clients' well-being / R.M. Pinto // Clin Soc Work J. – 2006. – №34(1). – pp. 2-10.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Гаухар Сақтабергенқызы Кузекова – Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: gauxar_888@mail.ru.

Кузекова Гаухар Сактабергеновна – докторант Костанайской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, магистр юридических наук, e-mail: gauxar_888@mail.ru.

Kuzekova Gauhar Saktabergenovna – doctoral student of Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Master of Law, e-mail: gauxar_888@mail.ru.

ӘОЖ 343.265
МҒТАР 10.77.41

С.Н. Нұридин
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы

ЖАЗАНЫ ӨТЕУДЕН ШАРТТЫ ТҮРДЕ МЕРЗІМІНЕН БҰРЫН БОСАТУДЫҢ КҮШІН ЖОЮҒА БАЙЛАНЫСТЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

Аннотация. Шартты түрде мерзімінен бұрын босату және оны практикада қолдану мен орындау бойынша онымен байланысты мәселелер де бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпаған. Бұған дәлел ретінде қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату институтының жалпы нормативтік-құқықтық актілеріне енгізілетін өзгерістер мен толықтыруларды алуға болады. Қылмыстық және қылмыстық-процестік заңнамасында, сондай-ақ «Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 2 қазандағы нормативтік қаулысында көзделген қағидалар негізінде ғана сотпен қарастырылатын жазаның қалған өтелмеген бөлігі ішінде шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою жөніндегі мәселелер жеке назар аударуды қажет етеді. Аталған заңнамалық актілер мен ғылыми әдебиеттер негізінде мақалада шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою шарттарына талдау жүргізіледі, олардың негізінде Қазақстан Республикасы ҚК-нің 72-бабы 7-бөлігінің редакциясы бойынша ұсыныстар енгізіледі.

Түйінді сөздер: жаза; шартты түрде мерзімінен бұрын босату; өтініш; күшін жою; әкімшілік құқықбұзушылық; абайсызда жасалған қылмыс; қасақана қылмыс; орындамау; сот.

С.Н. Нұридин
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С ОТМЕНОЙ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ НАКАЗАНИЯ

Аннотация. Вопросы, связанные с условно-досрочным освобождением и его применением и исполнением на практике, до сих пор не утратили своей актуальности. В качестве доказательства этому являются изменения и дополнения, которые вносятся в общие нормативно-правовые акты института освобождения от уголовной ответственности и наказания. Вопросы по отмене условно-досрочного освобождения в течение оставшейся неотбытой части наказания, предусматриваемых судом только на основании правил, предусмотренных уголовным и уголовно-процессуальным законодательствами, а также нормативным постановлением Верховного Суда Республики Казахстан от 2 октября 2015 года «О судебной практике условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания и сокращения срока назначенного наказания», требуют отдельного внимания. На основании указанных законодательных актов и научной литературы в статье проводится анализ условий отмены условно-досрочного освобождения, на основе которого вносятся предложения по редакции части 7 статьи 72 Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Ключевые слова: наказание; условно-досрочное освобождение; ходатайство; отмена; административное правонарушение; преступление по неосторожности; умышленное преступление; неисполнение; суд.

S.N. Nuridin
Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Astana c., the Republic of Kazakhstan

TOPICAL ISSUES RELATED TO THE ABOLITION OF CONDITIONAL EARLY RELEASE FROM PUNISHMENT

Abstract. Conditional early release and related issues in practice regarding its application and enforcement do not lose their relevance to this day. This is evidenced by the amendments and additions to the regulatory legal acts of the entire institution of exemption from criminal liability and punishment. Separately, however, the issues of abolishing conditional early release during the remaining unserved part of the sentence, which are considered only by the court on the basis of the rules provided for by criminal and criminal procedural legislation, as well as the normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan «On the judicial practice of conditional early release from serving a sentence, replacing the unserved part of the sentence with a milder type of punishment and reducing the term of the sentence imposed» dated October 2, 2015. On the basis of these legislative acts and scientific literature, the article analyzes the conditions for the abolition of conditional early release, on the basis of which proposals are made to amend part 7 of Art. 72 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: punishment; conditional early release; petition; cancellation; administrative offense; negligent crime; intentional crime; non-execution; court.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_64

Кіріспе. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасының алдында жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, конституциялық құрылысты, елдің аумақтық тұтастығын қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғау, бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігін қамтамасыз ету, сондай-ақ қылмыстардың алдын алу сияқты маңызды міндеттер тұр. Оларды шешу үшін Қылмыстық кодексте қылмыстық жауаптылықтың негіздері және қылмыс жасаған адамдарға қолданылатын қылмыстық жазалау шаралары белгіленген (ҚР ҚК 4-бабы). Бұл ретте жазалау мәселелері, сондай-ақ қылмыстық жауаптылықтан босату және жазалау мәселелері тек сотпен қаралады.

Өз кезегінде қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босатудың жалпы институтында салыстырмалы түрде тәуелсіз сипаттағы негізгі білім – шартты түрде мерзімінен бұрын босату қалыптасты. Ол белгілі бір шарттарды ескере отырып, қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату жолындағы өзіндік сынақ бола отырып, адамды сот үкімімен белгіленген мерзім бойынша жазасын одан әрі өтеуден шартты түрде босатуда көрінеді. Алайда, егер адам қоғамдағы қалыпты өмірге деген ұмтылысын дәлелдеу мүмкіндігін жүзеге асырмаса және ҚР ҚК-нің 72-бабының 7-бөлігінде көрсетілген құқық бұзушылықтарды жасаса, осы бағытта сотпен Қазақстан Республикасы ҚК-нің 72-бабында, ҚР ҚПК-нің 51-тарауында (476-480-бабы) және Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» 2015 жылғы 2 қазандағы нормативтік қаулысында көзделген қағидалар негізінде жазадан шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды жою – жазаны одан әрі қолдану қарастырылады.

Сонымен қатар шартты түрде мерзімінен бұрын босату институтын қолдану тәжірибесі заңның түсіндірілуіне күмәндануды болдырмау мақсатында заңнамалық тәртіппен қосымша реттеуге жататын мәселелер әлі де бар екенін меңзейді, бұл оларды зерттеудің өзектілігін көрсетеді. Заңнаманың жиі өзгеруі жекелеген соттарға жоғарыда аталған нормативтік құқықтық

актілерді дұрыс қолдануда қиындықтар туғызып келді және әлі де туғызуда. Оның ішінде шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюға, сондай-ақ жазадан шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы өтініштің күшін жоюға байланысты мәселелер де бар. Соңғысы іс жүзінде жиі кездеседі.

Зерттеу формалары мен әдістері. Берілген мақалада зерттеудің жалпы теориялық ғылыми әдістері – жүйелік-құрылымдық, формальды-құқықтық, сондай-ақ зерттеудің арнайы құқықтық әдіс¬тері (талдау, синтез, логикалық және салыстырмалы әдістер) қолданылды. Зерттеудің бұл әдістері өзара байланысты және шартты түрде мерзімінен бұрын босату институтының элементтерінің бірі ретінде жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдарды бақылаудың ұйымдастырушылық-құқықтық негіздерін тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

Талқылау мен нәтижелері. Қазақстан Республикасы ҚК-нің 72-бабының 7-бөлігіне сәйкес, егер жазаның қалған өтелмеген бөлігі ішінде мұндай адам шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюы мүмкін:

«1) екі және одан да көп әкімшілік құқық бұзушылық жасап, олар үшін оған әкімшілік жаза қолданылса немесе шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қолдану кезінде өзіне жүктелген міндеттерді орындаудан дәлелсіз себепті екі реттен артық жалтарса, не бас бостандығынан айыру орындарынан босатылғаннан кейін таңдалған тұрғылықты жері бойынша тіркелу үшін бес жұмыс күні ішінде дәлелсіз себеппен келмесе, сот уәкілетті мемлекеттік органның ұсынуы бойынша шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою және жазаның қалған өтелмеген бөлігін орындау туралы қаулы шығара алады;

2) қылмысты абайсызда жасаса, сол сияқты жүкті әйелдер, әйелдер, жас балалары бар әйелдер, еркектер, жас балаларды жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектер, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдер, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектер, бірінші немесе екінші топтағы мүгедектігі бар адам қылмыстық теріс қылық, қасақана онша ауыр емес қылмыс жасаған жағдайларда, жаңа қылмыс үшін жаза тағайындау кезінде шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою не оны күшінде қалдыру туралы мәселені сот шешеді. Егер сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жойса, жаза үкімдердің жиынтығымен жаза тағайындау қағидалары бойынша тағайындалады;

3) қылмысты қасақана жасаса, осы бөліктің 2) тармағында көрсетілген жағдайларды қоспағанда, сот оған үкімдердің жиынтығымен жаза тағайындау қағидалары бойынша жаза тағайындайды»[1].

1. Шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды жою шарттарының бірі ретінде заң шығарушы әкімшілік жаза қолданылған екі немесе одан да көп әкімшілік құқық бұзушылықтардың жасалғанын көрсетті. Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 79-бабының 7-тармағында көрсетілгендей, әкімшілік заңнаманың тарауында нақты анықталған кез келген әкімшілік құқық бұзушылық емес (тек қоғамдық тәртіпті бұзудың құрамдас бөліктері)[2]. Бұдан бұрын да И.Ш. Борчашвили шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюға тиісті жазаларға әкеп соқтырған кез келген Әкімшілік құқық бұзушылық негіз бола алмайтынын, тек ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 22-тарауында көзделген қоғамдық тәртіпті бұзумен байланысты құқық бұзушылықтар (ҚР ӘҚБтК-нің ескі редакциясы 2015 жылғы 1 қаңтарға дейін) негіз бола алатынын атап өтті. Кінәлі адамға әкімшілік жазалау шаралары негізді түрде қолданылды [1, 187 б.]. Бұл ескерту ҚР Жоғарғы Сотының бұрын қолданыста болған Нормативтік қаулысында[3], 1997

[1] Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. №226-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252&doc_id2=31575252#pos=175;100&pos2=629 (дата обращения: 01.11.2022).

[2] Уголовный кодекс Российской Федерации: принят Государственной Думой 24 мая 1996 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://rulaws.ru/uk/ (дата обращения: 26.01.2023).

[3] Жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату және жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл жаза түріне ауыстыру туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2001 ж. 13 желтоқсандағы №20 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P01000020S_ (жүгінген күні: 01.11.2022).

жылғы ҚР Қылмыстық заңнамасында[4] немесе Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 79-бабының 7-тармағында[5] (тек қоғамдық тәртіпті бұзуды құрайтын) жазылған. Айта кетейік, ҚР ҚК-нің осы нормасы ескі редакцияда (қоғамдық тәртіп бұзушылықтарын көрсететін) 2008 жылға дейін қолданыста болған.

Біздің ойымызша, заңнаманың әртүрлі тарауларында кейбір нормалардың бөлінуін ескере отырып, қазақстандық заң шығарушының ұстанымы ең дұрыс болып табылады. Мысалы, егер біз Ресей Федерациясының ӘҚБтК-нің 20-тарауын қарастыратын болсақ, онда бұл тарауға қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті бұзуға қатысты 35 бап кіреді. Қазақстанның Әкімшілік заңнамасында ҚР ӘҚБтК-нің 25-тарауында (қоғамдық тәртіп пен адамгершілікке қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар) кейбір нормалар (егер РФ ӘҚБтК-мен салыстыратын болсақ) мүлдем жоқ немесе заңнаманың әртүрлі тарауларында бар.

Алайда, міндеттерді орындаудан дәлелді себепсіз жалтаруға қатысты осы бөлімге кейбір түзетулер енгізген жөн деп санаймыз. Атап айтқанда, 2014 жылдың алғашқы басылымына оралып, «екі реттен артық» деген сөздерді алып тастап, редакцияда «немесе жауапкершіліктен жалтарған» деп берілсе дейміз. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» 2015 жылғы 2 қазандағы нормативтік қаулысының 17-тармағына сәйкес, бұл факт қазірдің өзінде қасақана жалтару болып табылады. Сот сотталған адамға жүктеген, ҚР ҚК-нің 44-бабының 2-бөлігінде және ҚР ҚАК-тің 169-бабының 8-бөлігінде көзделген міндеттерді орындаудан қасақана жалтару деп сотталған адамның мінез-құлқын бақылайтын орган шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою мүмкіндігі туралы жазбаша ескерту шығарғаннан кейін мұндай міндеттерді қайталап орындамауды түсіну керек[6]. Бұл ретте адамның міндеттерін қайталап орындамағаны атап өтіледі, бұл адам екі немесе одан да көп рет жалтаруы тиіс дегенді білдіреді.

С.И. Ожеговтың түсіндірме сөздігіне жүгінейік, онда «қайталанатын» сөзі «қайталауды білдіретін, қайталама»[7] деп берілген. Сонымен қатар қайталау, белгілі болғандай, екі реттен көп болуы мүмкін және бұл қазірдің өзінде жүйелілік санатына енеді.

Бұл редакция, біздің ойымызша, қылмыстық заңнама баптарының нормаларын жазудың нормативтік қаулыға сәйкестігіне әкеледі. Оның үстіне, қылмыстық заңнаманың ескі редакциясында 2014 жылғы өзгерістер енгізілгенге дейін ҚР ҚК 70-бабының 7-бөлігінде: «...бірнеше рет әкімшілік құқық бұзушылық жасап, ол үшін оған әкімшілік жаза қолданылса немесе өзіне Қазақстан Республикасы Қылмыстық-атқару кодексінің 178-2-бабымен жүктеген және сот жүктелген міндеттерді орындаудан әдейі жалтарса...»[8].

Егер жоғарыда аталған нормативтік қаулыға жүгінетін болсақ, онда оның редакциясында «сонымен бірге сот жүктеген міндеттерді орындаудан жалтару зиянды ма деген мәселе оның ұзақтығы мен жалтару себептерін, сондай-ақ басқа да жағдайларды ескере отырып, әрбір нақты жағдайда

[4] Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. №167-1 (внесены изм. в соответ. с Законами РК от 09.07.98 г. №277-1; от 10.07.98 г. №283-1; от 16.07.99 г. №430-1; от 23.07.99 г. №454-I; от 05.05.2000 г. №47-II; от 16.03.01 г. №163-II; от 16.03.0... (редакция от 09.07.1998 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=4208032&pos=463;-56#pos=463;-56 (дата обращения: 01.11.2022).

[5] Уголовный кодекс Российской Федерации: принят Государственной Думой 24 мая 1996 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://rulaws.ru/uk/ (дата обращения: 26.01.2023).

[6] Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 ж. 2 қазандағы №6 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000006S (жүгінген күні: 01.11.2022).

[7] Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка: Ок. 65000 слов и фразеологических выражений; под ред. проф. Л.И. Скворцова. – 26-е изд., перераб. и доп. – М.: ООО «Издательство Оникс», 2008. – 736 б.

[8] Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 1997 ж. 16 шілдедегі №167 Кодексі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K970000167_ (жүгінген күні: 01.11.2022).

шешілуі керек» делінген[9]. Осы абзацқа өзгерістер енгізіп, мынадай редакцияда беру орынды деп есептеледі: «шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюдың негізін сот жазаның өтелмеген бөлігі ішінде сотталушының жеке басы мен мінез-құлқын, міндеттерді орындаудан жалтару ұзақтығын (30 тәуліктен астам) және оларды орындамау себептерін ескере отырып, әрбір нақты жағдайда қолданады». Қазіргі кездегі анықтама қисынды емес және тек шатасуды тудырады, әсіресе жоғарыда айтылғандықтан, міндеттерді орындаудан қасақана жалтарудың анықтамасы берілген. Сондай-ақ күшін жою мүмкіндігі туралы айтылады, оған сәйкес сот тек өз құқығымен шешім қабылдайды, бірақ, тіпті заңда көрсетілген жағдайлар болған кезде де, соттың шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды жою міндетіне кірмейді. Туындаған сұрақ: бұл жерде қандай жалтарудың ұзақтығы мен себептері, тіпті басқа жағдайлар туралы айтуға болады. Заң шығарушы түсініктеме бермейді. Сондай-ақ дәлелді себептермен не айтылатыны туралы толық анықтама жоқ.

Егер ҚР ҚАК-тің 53-бабының 2-бөлігімен және 60-бабының 3-бөлігінің 1-тармағымен ұқсастығы бойынша қарайтын болсақ, онда шақыруды уақтылы алмау, сондай-ақ оны шақыру бойынша уақтылы келу мүмкіндігінен айыратын ауру және басқа да құжатталған мән-жайлар дәлелді себептер болып танылады.

Сонымен қатар шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның сот жүктеген міндеттерін олардың орындалуына кедергі келтірген объективті себептер бойынша, мысалы, ауру немесе табиғи апаттар салдарынан (оны заңға қосу қажет) орындамауы шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюға негіз болып табылмайтындығына дау айтпаймыз.

Сондай-ақ босатылғаннан кейін жұмыс істеу мүмкіндігінің болмауы шартты түрде мерзімінен бұрын босатудан бас тартуға немесе кейінге қалдыруға негіз болмауы тиіс[10].

Егер шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдардың міндеттеріне не кіретінін қарастыратын болсақ, онда ҚР ҚАК-тің 169-бабының 8-бөлігіне сәйкес, оларға мыналар жатады:

- мекемеден босатылған күннен бастап бес жұмыс күні ішінде тұрғылықты жері бойынша ішкі істер органдарында тіркеуден өту;
- өзінің мінез-құлқы туралы есеп үшін есепте тұрған ішкі істер органына айына кемінде бір рет келу (бұл тармақ 2022 жылғы 2 наурыздан бастап қолданысқа енгізілді);
- ішкі істер органдары белгілеген уақытта тұрғылықты жерінен кетпеу;
- ішкі істер органдарын жазбаша хабардар етпей тұрақты тұрғылықты жерін, жұмысын және оқуын өзгертпеу;
- жұмыстан және оқудан бос уақытта ішкі істер органдары айқындаған орындарға бармау;
- ішкі істер органдарының жазбаша рұқсатынсыз басқа жерлерге бармау:

а) негізгі жаза толық өтелгенге және пробациялық бақылау мерзімі аяқталғанға дейін Қазақстан Республикасының аумағынан кетпеу;

ә) алкогольді ішімдіктерді, сондай-ақ есірткі құралдары мен психотроптық заттарды, олардың аналогтарын медициналық емес мақсатта пайдаланбау;

- жәбірленушінің денсаулығына, мүлкіне келтірілген залалды немесе мемлекетке келтірілген материалдық залалды өтеу жөнінде шаралар қабылдау;
- ішкі істер органдарының талабы бойынша шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның мінез-құлқын бақылауды жүзеге асыру үшін қажетті түсініктемелер мен өзге де құжаттарды ұсыну.

Бұдан бұрын тұрғылықты жері бойынша Мемлекеттік кірістер органына салық салу объектісі болып табылатын және Қазақстан Республикасының аумағында да, одан

[9] Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 ж. 2 қазандағы №6 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000006S (жүгінген күні: 01.11.2022).

[10] Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole) (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies) [Electronic resource] – Access mode: https://rm.coe.int/16800ccb5d (Access data: 28.11.2022).

тыс жерлерде де табыстары мен мүлкі туралы декларацияны ұсыну туралы тармақ болған. Көрсетілген декларация жазаның өтелмеген қалған бөлігі өтелгенге дейін табыс етілуге тиіс. Бұл тармақ ҚР 2015 жылғы 18 қарашадағы №412-V[11] Заңымен алынып тасталды.

Сондай-ақ, ескі редакцияда (ҚР ҚАК-тің 178-2-бабы) 2-бөлігінде сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамға оны түзетуге ықпал ететін басқа да міндеттерді орындауға жүктей алатыны көрсетілген:

1) алкоголизмнен, нашақорлықтан, уытқұмарлықтан емдеу курсынан өту;

2) жыныстық жолмен берілетін ауруларды емдеу курсынан өту;

3) отбасына материалдық қолдау көрсетуді жүзеге асыру[12].

Бүгінгі күні психоактивті заттарды қолдануға байланысты психикалық, мінез-құлық бұзылыстарынан (аурулардан), жыныстық жолмен берілетін аурулардан емдеу курсынан өту; отбасын материалдық қолдауды жүзеге асыру; сотталған адамды түзетуге және оның жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алуға ықпал ететін басқа да міндеттер ҚР ҚК-ның 44-бабының 2-бөлігінде қамтылған.

Алайда, маскүнемдіктен, нашақорлықтан, уытқұмарлықтан емдеу курсы ретінде бұл міндет, ең алдымен, мұндай тәуелділіктерден толық айығу мүмкін еместігіне байланысты өзгертілген деп ойлаймыз. Алайда, бүгінгі күні емдеу курстарынан өту немесе отбасына материалдық қолдау көрсету үшін, өкінішке орай, бұл адамдарда жеткілікті ақша қаражаты болуы керек. Мұның себебі түсінікті – жұмыстың, кейде тіпті тұрғын үйдің болмауы.

Шетелдік зерттеулер көрсеткендей, түрмеден босатылған 116 адамнан тұрақты баспанасы бар 35% адамдармен салыстырғанда, тұрақты баспанасы жоқ адамдардың 63%-ы 12 ай ішінде қамауға алынды. «Есірткіні қолдану да қайталанатын құқық бұзушылықтардың маңызды болжаушысы болып табылады. Сынақ мерзіміндегі 75000 адамның «есірткіге байланысты проблемалары бар». Дегенмен, 2019-2020 жылдары 3000-дай адам мамандандырылған емдеу мекемелеріне тағылымдамадан өтуге жіберілді». Тек осы мәселеде пробация қызметі мен қоғамдастық өз үлесін қоса алатындығы атап өтілді. Нашақорлықты емдеу, тұрғын үй және пробация мәселелерінің географиялық шоғырлануы, басқа қызметтермен қатар, кез келген ұйымның құзыретінен тыс көптеген және ішінара сәйкес келетін қажеттіліктері бар адамдарды қолдау үшін көптеген ұйымдарды байланыстыра алады» [2]. Бірақ бұл мәселе жеке қарауды қажет етеді.

Л.В. Чуприна атап өткендей: «сондай-ақ, іс жүзінде әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды жою қылмыспен біртекті немесе генетикалық байланысты болған жағдайда ғана ақталады. Егер әкімшілік құқық бұзушылық өзінің сипаты бойынша жасалған қылмыспен біркелкі болмаса, жазаны өтеуді қайта бастау жазалауда үнемдеу және арнайы ескерту мақсаттарына қол жеткізу тұрғысынан тиімсіз» [3, 127 б.].

2. Сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюы мүмкін келесі шарт – абайсызда қылмыс жасау немесе жүкті әйелдер, әйелдер, жас балалары бар әйелдер, еркектер, жас балаларды жалғыз тәрбиелеп отырған еркектер, елу сегіз және одан жоғары жастағы әйелдер, алпыс үш және одан жоғары жастағы еркектер, бірінші немесе одан да көп мүгедектігі бар адам қылмыстық теріс қылықтың екінші тобы, ауырлығы шамалы қасақана қылмыс. Алайда, мұнда заң шығарушы жаңа қылмыс үшін жаза тағайындау кезінде бірінші жасаған қылмысы үшін шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды сақтауға мүмкіндік береді. Егер сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жойса, онда жаза үкімдердің жиынтығы бойынша жаза тағайындау ережелері бойынша тағайындалады.

[11] Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жеке тұлғалардың кірістері мен мүліктерін декларациялау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2015 ж. 18 қарашадағы №412-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000412 (жүгінген күні: 12.11.2022).

[12] Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі (2014.15.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://online.zakon.kz/m/document?doc_id (жүгінген күні: 12.11.2022).

Бұл бағытта, біздің ойымызша, қасақана қылмыс санатын шарт ретінде қарастырған жөн емес. Біздің ойымызша, жасалған қылмыстың қасақана болуы қазірдің өзінде әлеуметтік қауіпті салдарларды болжау туралы айтады. Әлеуметтік қауіпті салдардың пайда болуының еріксіздігі немесе мүмкіндігі ниеттің ерікті сәтіне тікелей байланысты. Тікелей ниет салдардың басталуын қалауымен сипатталады, жанама үшін – саналы түрде қабылдау немесе әлеуметтік қауіпті салдардың басталуына немқұрайлы қарау. Тікелей ниетпен күтілетін салдардың пайда болу ықтималдығы жоғары, өйткені адам оларға қолжеткізуге белсенді түрде ұмтылуды қалайды (мысалы, белгіленген жәбірленушіні өлтірмек болды, қылмыскер нысанаға тақап атып салды, немесе жүрегіне пышақ салды, немесе оны тұншықтырды – адам ойлаған мақсатына жетуге ұмтылды, жәбірленушінің өлгенін мақсат етті).

Жанама ниет адамның қаламайтындығымен сипатталады, бірақ саналы түрде салдардың басталуына жол береді немесе оларға немқұрайлы қарайды. Салдардың басталуын саналы түрде қабылдау немесе оларға немқұрайлы қарау кінәлінің санасында ол қол жеткізуге тырысатын басқа мақсаттар басым болатындығына байланысты. Осы мақсаттарға жету процесінде көрсетілген салдар пайда болады.

Ғалымдар атап өткендей, тікелей және жанама ниет қылмыс жасаған адамның өзінің іс-әрекетінің немесе әрекетсіздігінің әлеуметтік қауіпті сипатын түсінуімен сипатталады, оның салдары болуы мүмкін деп болжайды. Тікелей ниетпен болса, осылай болуын қалады, жанама түрде болса, бұлай болуын қаламады, бірақ саналы түрде салдардың басталуына жол берді немесе оларға немқұрайлы қарады [4, 209-210 бб.].

Сонымен қатар абайсыз қылмыстар қылмыстық теріс қылықтар сияқты қоғамдық қауіптіліктің салыстырмалы түрде төмен деңгейімен ерекшеленетіні жалпы қабылданған. Сонымен қатар қылмыс санаттарының нақты анықтамасы ҚР ҚК-нің 11-бабында берілген, онда барлық қылмыстар (онша ауыр емес, ауырлығы орташа, ауыр және аса ауыр қылмыстар) қасақана болып табылады. ҚР ҚК-нің 11-бабының 2-бөлігі және 3-бөлігіне сәйкес абайсыз әрекеттер де ауырлығы аз және орташа қылмыстар деп танылады, оларды жасағаны үшін ең жоғары жаза бес жылдан аспайды.

Осылайша, ҚР ҚК-нің 72-бабы 7-бөлігінің 2-тармағынан онша ауыр емес қасақана қылмыстарды алып тастауды және мынадай редакцияда жазуды ұсынамыз: «2) қылмысты абайсызда жасаса, сол сияқты жүкті әйел, жас балалары бар әйел, жас балаларды жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркек, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйел, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркек, бірінші немесе екінші топтағы мүгедектігі бар адам қылмыстық теріс қылық жасаған жағдайларда ..... (және одан әрі мәтін бойынша)».

А.Б. Скаковтың пікірінше, жаңа қылмыс үшін жаза тағайындау кезінде сот шешетін шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды жою немесе сақтау мәселесі бойынша жаңа жаза тағайындау кезінде шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды алып тастау орынды болар еді (әсіресе бұл туралы заңда тікелей нұсқау болмағандықтан). Және бұл дұрыс болар еді. Сонымен ғалым: «шартты түрде мерзімінен бұрын босату жойылған кезде, үкімдердің жиынтығы туралы ереже де күшіне енеді. Егер шартты түрде мерзімінен бұрын босату жойылмаса, онда сотталған адам жаңадан тағайындалған жазаны «параллель» өтеп, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған ретінде бақылауда болады деп сену керек,» – деп өз пікірін білдіреді. [5, 119 б.].

3. Тиісінше, ҚР ҚК-ның 72-бабының 7-бөлігінің 3-тармағында «осы бөліктің 2) тармағында көрсетілген жағдайларды қоспағанда» деген сөздер баптың мәнмәтінінен шығады және мынадай мазмұндағы баптың редакциясы қалады: «3) қасақана қылмыс, сот оған үкімдер жиынтығы бойынша жаза тағайындау қағидалары бойынша жаза тағайындайды».

Қорытынды. Осылайша, жоғарыда айтылғандардың бәрін ескере отырып, біз оған сот жүктеген міндеттерді шартты

түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның қасақана орындамауы деп – ол осы талаптарды ашық түрде елемей, оған қойылатын талаптарды айқын бұзған жағдайлар деп санау керек деген қорытындыға келеміз. Атап айтқанда, ол өзінің мінез-құлқын мемлекеттік органның бақылауынан жасыру үшін тұрғылықты жерін, жұмысын немесе оқуын өзгертеді (кейде бірнеше рет) немесе осы органның қызметкерлерін әдейі өзінің тұрғылықты жеріне, жұмысына немесе оқуына қатысты ақпараттармен жаңылыстырады, жыл ішінде тыйым салынған жерлерге екі реттен артық барады, одан жалтарады сот үкіміне сәйкес өтуге міндетті емдеу курсы отбасына материалдық қолдау көрсетуден толығымен бас тартады және т.б.

Оның мінез-құлқын бақылауды жүзеге асыратын орган оған ескертуден кейін шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның мінез-құлқына қойылатын талаптарды бір жыл ішінде екі немесе одан да көп рет бұзу не сот оған жүктеген міндеттерді ұзақ (30 күннен астам) орындамауды қасақаналық деп санаған жөн.

Нәтижесінде заңға кейбір түзетулер енгізген жөн деп санаймыз:

- ҚР ҚК-нің 72-бабының 7-бөлігінде, атап айтқанда:

а) осы норманың 1-тармағынан «екі реттен артық» деген сөздерді алып тастап, редакцияда «немесе міндеттерді орындаудан қасақана жалтарған» деп жазылуы. Осылайша, ҚР ҚК-ның 72-бабы 7-бөлігінің 1-тармағының редакциясында былай көрсетілуі: «1) екі және одан да көп әкімшілік құқық бұзушылық жасап, олар үшін оған әкімшілік жаза қолданылса немесе шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қолдану кезінде оған жүктелген міндеттерді орындаудан дәлелсіз себеппен қасақана жалтарса, немесе ... (және одан әрі мәтін бойынша);

ә) осы норманың 2-тармағынан аса ауыр емес қасақана қылмыстарды алып тастауды және мынадай редакцияда жазуды ұсынамыз: «2) қылмысты абайсызда жасаса, сол сияқты жүкті әйел, жас балалары бар әйел, жас балаларын жалғыз тәрбиелеп отырған еркек, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйел, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркек, бірінші немесе екінші топтағы мүгедектігі бар адам қылмыстық теріс қылық жасаған жағдайларда, (және одан әрі мәтін бойынша)»;

б) 2-тармаққа ұсынылған өзгерістер негізінде 3-тармақ келесі мазмұндағы редакцияда берілуі керек: «3) қылмысты қасақана жасаса, сот оған үкімдер жиынтығымен жаза тағайындау қағидалары бойынша жаза тағайындайды»;

- ҚР Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 2 қазандағы «Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» №6 нормативтік қаулысының 17-тармағында, атап айтқанда:

а) «сонымен қатар, сот жүктеген міндеттерді орындаудан жалтарудың қаскөйлікпен жалтару болып табылатын-табылмайтыны туралы мәселе әрбір нақтылы жағдайда оның ұзақтығы мен жалтару себептері, сондай-ақ басқа да мән-жайлар ескеріле отырып шешілуге тиіс» деген сөйлемді мынадай түрде ауыстыру ұсынылады: «шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою негіздемесін сотталушының жеке басы мен мінез-құлқын ескере отырып, жазаның өтелмеген бөлігі, міндеттерді орындаудан жалтару ұзақтығы (30 тәуліктен астам) және оларды орындамау себептері ішінде әрбір нақты жағдайда сот қолданады»;

ә) «дүлей зілзалалар нәтижесінде» объективті (дәлелді себептер) тізбесіне қосып, мынадай редакцияда жазылу керек: «шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның сот оларға орындауға кедергі келтірген объективті себептер бойынша, мысалы, сырқаты немесе дүлей зілзалалар салдарынан жүктеген міндеттерін орындамауы шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою үшін негіз болып табылмайды».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсініктеме. Жалпы және ерекше бөліктер / Жалпы ред. И.Ш. Борчашвили. 2-Басылым. – Алматы: Жеті жарғы, 2007. – 992 б.
2. Tidmarsh, M. Making, unmaking, remaking: Mapping the boundaries of professional legitimacy, identity and practice in probation in England and Wales / Criminology & Criminal Justice OnlineFirst. – 2022 [Electronic resource] – Access mode: https://doi.org/10.1177/17488958221135108 (Access data: 28.11.2022).
3. Чуприна, Л.В. Особенности режима испытания при УДО / Л.В. Чуприна // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – №337. – С. 125-128.
4. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: курс лекций; под общ. ред. И.Ш. Борчашвили. – Алматы: Жеті жарғы, 2006. – 632 б.
5. Скаков, А.Б. Прогрессивная система исполнения лишения свободы и ее отражение в новом законодательстве Республики Казахстан: монография / А.Б. Скаков. – Алматы, 2004. – 152 б.

References:

1. Қazaқstan Respublikasynyң Қylmystyқ kodeksine tүsinikteme. Zhalpy zhәne erekshe bөlikter / Zhalpy red. I.Sh. Borchashvili. 2-Basylym. – Almaty: Zheti zharғy, 2007. – 992 b.
2. Tidmarsh, M. Making, unmaking, remaking: Mapping the boundaries of professional legitimacy, identity and practice in probation in England and Wales / Criminology & Criminal Justice OnlineFirst. – 2022 [Electronic resource] – Access mode: https://doi.org/10.1177/17488958221135108 (Access data: 28.11.2022).
3. Chuprina, L.V. Osobennosti rezhima ispytanija pri UDO / L.V. Chuprina // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2010. – №337. – S. 125-128.
4. Ugolovnoe pravo Respubliki Kazahstan. Obshhaja chast': kurs lekcij; pod obshh. red. I.Sh. Borchashvili. – Almaty: Zheti zharғy, 2006. – 632 b.
5. Skakov, A.B. Progressivnaja sistema ispolnenija lishenija svobody i ee otrazhenie v novom zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan: monografija / A.B. Skakov. – Almaty, 2004. – 152 b.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Сандуғаш Нұридинқызы Нұридин – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: nuridin2019@list.ru.

Нұридин Сандуғаш Нұридинқызы – докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, магистр юридических наук, e-mail: nuridin2019@list.ru.

Nuridin Sandugash Nuridinkyzy – Doctoral student of the Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Master of Law, e-mail: nuridin2019@list.ru.

УДК 343.24
МРНТИ 10.77.35

О.Б. Филипец
Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан

ПРИНУДИТЕЛЬНЫЙ ПЛАТЕЖ КАК ИНСТРУМЕНТ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТЕРПЕВШЕГО ОТ УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Статья освещает вопросы принудительного платежа как иной меры уголовно-правового воздействия, направленной на восстановление прав потерпевших от уголовных правонарушений. Автором на основе анализа норм уголовного, уголовно-процессуального законодательства, в том числе разъяснения Верховного Суда Республики Казахстан в рамках нормативных постановлений, законодательства о Фонде компенсации потерпевшим, выявлены проблемные аспекты законодательного регулирования в части категорий потерпевших, претендующих на получение выплат из Фонда компенсации потерпевшим, а также несовершенства норм уголовного законодательства о принудительном платеже в части тех лиц, вина которых доказана, но отсутствует обвинительный приговор в связи с применением поощрительных норм. С учетом прогрессивного опыта зарубежного законодательства, сопоставления норм уголовного, уголовно-процессуального законодательства и Закона Республики Казахстан «О Фонде компенсации потерпевшим» предложены пути дальнейшего совершенствования норм о принудительном платеже.

Ключевые слова: компенсация; наказание; потерпевший; постановление; приговор; принудительный платеж; уголовная ответственность; уголовное правонарушение.

О.Б. Филипец
Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы

МӘЖБҮРЛІ ТӨЛЕМ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖӘБІРЛЕНУШІНІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАН ҚОРҒАУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аннотация. Мақала қылмыстық құқық бұзушылықтардан зардап шеккендердің құқықтарын қалпына келтіруге бағытталған қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзге де шарасы ретінде мәжбүрлеп төлеу мәселелерін жария етеді. Автор қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын талдау, оның ішінде нормативтік қаулылар, Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы заңнама шеңберінде Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының түсіндірмесі негізінде Жәбірленушілерге өтемақы қорынан төлемдер алуға үміткер, жәбірленушілер санаттарына қатысты заңнамалық реттеудің проблемалық аспектілері, сондай-ақ кінәсі дәлелденген, бірақ көтермелеу нормаларын қолдануға байланысты айыптау үкімі жоқ адамдарға қатысты мәжбүрлі төлеу туралы қылмыстық заңнама нормаларының жетілмегендігін анықтады. Шетелдік заңнаманың прогрессивті тәжірибесін, қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын және «Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы» Қазақстан Республикасының заңын салыстыруды ескере отырып, мәжбүрлеп төлеу туралы нормаларды одан әрі жетілдіру жолдары ұсынылды.

Түйінді сөздер: өтемақы; жаза; жәбірленуші; қаулы; үкім; мәжбүрлі төлем; қылмыстық жауапкершілік; қылмыстық құқық бұзушылық.

O.B. Filipets
The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

FORCED PAYMENT AS A TOOL PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE VICTIM OF A CRIMINAL OFFENSE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article highlights the issues of forced payment as another measure of criminal legal impact aimed at restoring the rights of victims of criminal offenses. The author, based on the analysis of the norms of criminal, criminal procedure legislation, including the explanations of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan within the framework of regulatory decisions, legislation on the Compensation Fund for Victims, identified problematic aspects of legislative regulation in terms of categories of victims claiming to receive payments from the Compensation Fund for victims, as well as imperfections of the norms of criminal legislation on compulsory payment in parts of those persons whose guilt has been proven, but there is no conviction in connection with the application of incentive norms. Taking into account the progressive experience of foreign legislation, comparison of the norms of criminal, criminal procedure legislation and the Law of the Republic of Kazakhstan «On the Compensation Fund for Victims», the ways of further improvement of the norms on compulsory payment are proposed.

Keywords: compensation; punishment; victim; resolution; verdict; forced payment; criminal liability; criminal offense.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_73

Введение. Уголовное законодательство Республики Казахстан пронизано принципом гуманизма, о чем свидетельствует то, что наряду с наказанием статья 2 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) предусматривает возможность применения иных мер уголовно-правового воздействия. Из части 2 статьи 2 УК РК вытекает, что для осуществления своих задач уголовный закон, «определяет, какие опасные для личности, общества или государства деяния являются уголовными правонарушениями, то есть преступлениями или уголовными проступками, устанавливает наказания и иные меры уголовно-правового воздействия за их совершение»[1].

Институту наказания Уголовный кодекс нашей республики уделил достаточно большое внимание: имеется законодательная дефиниция (ч. 1 ст. 39 УК РК), определены его цели (ч. 2 ст. 39 УК РК), проведена законодательная классификация видов (ст. 40 УК РК).

В отличие от этого, иные меры уголовно-правового воздействия не имеют конкретной законодательной регламентации (отсутствует законодательно-закрепленное понятие, не указаны цели этого института, отсутствует классификация этих мер), что, несомненно, порождает дискуссии и наличие разных подходов к этому институту.

Единственная мера, которая прямо определена как иная мера воздействия – это конфискация имущества (ч. 4 ст. 48 УК РК).

Задачи и цели. Основной цель публикации – комплексное исследование положений уголовного, уголовно-процессуального законов республики и законодательства о фонде компенсации потерпевшим в части принудительного платежа с выработкой предложений и постановкой выводов о совершенствовании законодательства в этом направлении. Основной задачей статьи является выделение отдельных ключевых проблем законодательного закрепления норм о принудительном платеже в Республике Казахстан, препятствующих получению потерпевшими компенсаций из Фонда.

Методы исследования. При подготовке статьи были использованы сравнительно-правовой метод, методы логического анализа

[1] Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. №226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226 (дата обращения: 25.10.2022).

и методы толкования правовых норм.

Результаты/обсуждение. Законодательство Республики Казахстан по вопросам правовой природы и взысканий принудительного платежа как формы уголовно-правового реагирования содержит противоречия и несовершенства, требующие своего разрешения.

Законом Республики Казахстан от 10 января 2018 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам Фонда компенсации потерпевшим»[2]:

1) заголовок Раздела 7 Общей части УК РК дополнен и изложен как «Принудительные меры медицинского характера. Иные меры уголовно-правового воздействия»;

2) уголовный закон дополнен нормами о принудительном платеже (п. 26-1 ст. 3, ст. ст. 98-1, 98-2 УК РК).

Принудительный платеж применяется только по уголовным проступкам и преступлениям, которые совершенны после 30 июня 2018 года.

Принудительный платеж – это новый инструмент уголовно-правового регулирования, который применяет государство к лицу, совершившему преступное деяние и признанному виновным, в целях восстановления социальной справедливости. Наука уголовного права под восстановлением социальной справедливости подразумевает «удовлетворение нравственного требования всех членов общества» [1, 44 стр.].

В большинстве зарубежных стран уголовное законодательство на протяжении длительного времени предусматривает наложение денежных взысканий наряду с наказанием. Так, во многих штатах США, «денежные санкции, также называемые юридическими финансовыми обязательствами (LFO), включают штрафы, сборы, реституцию, доплаты, проценты, оценки и другие судебные издержки, налагаемые на людей, осужденных за преступления, начиная от нарушений правил дорожного движения и заканчивая тяжкими преступлениями. Эти санкции предусмотрены в законах штатов, которые определяют суммы и диапазоны взимаемых платежей, а также фонды, в которые должны быть депонированы собранные денежные средства» [2, 173 стр.].

С 2014 по 2016 годы федеральные судьи обязали обвиняемых по уголовным делам выплатить своим жертвам примерно 33,9 миллиарда долларов в качестве компенсации, но было собрано только около 2,95 миллиарда долларов [3].

Об определении места принудительного платежа в системе уголовно-правовых институтов отсутствует дискуссия и выработана единая позиция, что это иная мера уголовно-правового воздействия, в частности Н.А. Абдуллаева, отмечает: «В уголовном законодательстве Казахстана обозначается принудительный платеж. Являясь иной мерой уголовно-правового воздействия, эта мера направлена на защиту прав и законных интересов потерпевших и взыскание денежной суммы с виновного лица в фонд компенсации потерпевшим» [4, 123 стр.].

Я.А. Климова, указывает: «Особый интерес представляет мера уголовно-правового воздействия, предусмотренная уголовным законодательством Республики Казахстан, в виде принудительного платежа» [5, 103 стр.].

С учетом положений уголовного закона нашей республики, то есть поправок 2018 года, о которых нами отмечено ранее (переименование раздела 7 УК РК и одновременное дополнение его нормами о принудительном платеже), теоретических позиций, изложенных выше, полагаем возможным утверждать, что принудительный платеж справедливо признать иной мерой уголовно-правового воздействия, которая в соответствии с требованиями части 2 статьи 2 УК РК, применяется наряду с наказанием.

В соответствии с УК РК, «принудительный платеж – это обязанность лица, совершившего уголовное правонарушение, по уплате фиксированной денежной суммы,

[2] О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам Фонда компенсации потерпевшим: закон Республики Казахстан от 10 янв. 2018 г. №132-VI ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000132 (дата обращения: 15.11.2022).

взыскиваемой по обвинительному приговору суда в соответствии с законодательством Республики Казахстан о Фонде компенсации потерпевшим» (п. 26-1 ст. 3 УК РК)[3].

С лица, признанного виновным в совершении уголовного проступка или преступления в целях защиты прав и законных интересов потерпевшего, взыскивается принудительный платеж в порядке законодательства о Фонде компенсации потерпевшим (ст. 98-1 УК РК), исчисляется исходя из месячного расчетного показателя (далее – МРП) и составляет:

1) уголовный проступок – 5 МРП;

2) преступления небольшой тяжести – 10 МРП;

3) преступления средней тяжести – 15 МРП;

4) тяжкие преступления – 20 МРП;

5) особо тяжкие преступления – 30 МРП (ст. 98-2 УК РК)[4].

Согласно пункту 1) части 1 статьи 10 Закона РК от 10 января 2018 года «О Фонде компенсации потерпевшим», одним из источников формирования Фонда является принудительный платеж[5]. Основанием выплаты принудительного платежа является обвинительный приговор в отношении виновного лица, если уголовное правонарушение совершено в соучастии, принудительный платеж взыскивается отдельно с каждого лица (ч. 2 ст. 10 Закона РК «О Фонде компенсации потерпевшим»).

В правоприменительной практике не исключены случаи, когда в действиях лица имеет место совокупность уголовных правонарушений, в этой ситуации «с него взыскивается принудительный платеж, соответствующий категории наиболее тяжкого уголовного правонарушения».

Верховный Суд РК в нормативном постановлении 20 апреля 2018 года №4 «О судебном приговоре» детализирует «при назначении наказания по совокупности уголовных правонарушений по правилам части шестой статьи 58 УК РК судом должно быть принято решение о взыскании единого принудительного платежа по двум приговорам. Если по первому приговору лицо было осуждено по наиболее тяжкому уголовному правонарушению с взысканием соответствующего принудительного платежа, то последним приговором принудительный платеж повторно не взыскивается. Если же лицо осуждается по наиболее тяжкому уголовному правонарушению последним приговором, то взыскивается сумма принудительного платежа, соответствующего этой категории уголовного правонарушения, с зачетом платежа, взысканного по первому приговору»[6].

Суд, вынося обвинительный приговор, в обязательном порядке, без исключения, должен взыскать принудительный платеж, поскольку уголовный закон не содержит каких-либо оснований для освобождения от назначения этой меры воздействия. Не влияет на решение о назначении принудительного платежа:

1) наличие потерпевшего по уголовному делу;

2) предъявление или отсутствие гражданского иска;

3) возмещение виновным ущерба и другие обстоятельства.

Принудительный платеж исчисляется, как и отдельные уголовные наказания (штраф, исправительные работы) исходя из месячного расчетного показателя на момент совершения уголовного правонарушения.

В том случае, когда суд первой инстанции, вынося обвинительный приговор не взыскал с осужденного принудительный платеж, суд апелляционной инстанции по жалобе потерпевшего либо ходатайству

[3] Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. №226-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226 (дата обращения: 29.10.2022).

[4] Там же.

[5] О Фонде компенсации потерпевшим: закон Республики Казахстан от 10 янв. 2018 г. №131-VI ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000131 (дата обращения: 25.10.2022).

[6] О судебном приговоре: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 20 апр. 2018 г. №4 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P180000004S (дата обращения: 30.10.2022).

(протесту) прокурора вправе сделать это[7].

В соответствии со статьей 173 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – УПК РК) обязанность возмещения денежных средств, выплаченных как компенсация, суд возлагает на:

«1) виновное лицо;

2) законных представителей несовершеннолетнего, признанного виновным в совершении преступления;

3) юридическое лицо, несущее в соответствии с законами Республики Казахстан материальную ответственность за вред, причиненный уголовным правонарушением физического лица»[8].

Согласно статьи 401 УПК РК, «решение о взыскании принудительных платежей в Фонд компенсации потерпевшим, их размеры и решение по регрессным требованиям к виновному лицу о возврате денег, выплаченных в качестве компенсации потерпевшему из указанного Фонда» должны содержаться в резолютивной части обвинительного приговора[9]. Аналогичное указание имеется и в пункте 36 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан 2018 года «О судебном приговоре».

Принудительный платеж является одним из источников пополнения Фонда компенсации потерпевших, но при этом в соответствии с отечественным законодательством, не все потерпевшие от уголовного проступка или преступления могут претендовать на компенсацию.

Понятие потерпевшего дано в части 1 статьи 71 УПК РК «потерпевшим в уголовном процессе признается лицо, в отношении которого есть основание полагать, что ему непосредственно уголовным правонарушением причинен моральный, физический или имущественный вред»[10]; в пункте 3 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 24 апреля 1992 года «О практике применения законодательства, регламентирующего права и обязанности лиц, потерпевших от уголовных правонарушений» дано несколько иное определение потерпевшего, под ним следует понимать «лицо, которому моральный, физический или имущественный вред причинен общественно опасным деянием непосредственно, независимо от того, было ли установлено, привлечено к ответственности лицо, совершившее это деяние. По делам о неоконченной преступной деятельности (приготовление к уголовному правонарушению, покушение на уголовное правонарушение) признание лица потерпевшим производится при фактическом причинении морального, физического или имущественного вреда»[11].

В соответствии с пунктом 6 данного нормативного постановления Верхового Суда потерпевшими признаются и близкие родственники, супруг (супруга), усыновители, усыновленные по делам о преступных посягательствах, причинивших смерть человека. Также потерпевшего, в случае его смерти и при отсутствии у близких родственников, супруга/супруги, усыновителей или усыновленных, могут представлять: опекуны, попечители, представители тех учреждений, организаций и лиц, на попечении или иждивении которых он находился. Круг близких родственников законодательно закреплен в статье 7 УПК РК.

Помимо физического лица, юридическое лицо также может быть признано потерпевшим, в случае причинения ему преступным посягательством имущественного вреда.

Заключение/выводы. Как нами отмечено выше, не все потерпевшие имеют право на получение из Фонда компенсации потерпевшим компенсационных выплат.

Согласно статьи 6 Закона РК «О Фонде

---

7 О судебном приговоре: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 20 апр. 2018 г. №4 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P180000004S (дата обращения: 30.10.2022).

8 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231 (дата обращения: 30.10.2022).

9 Там же.

10 Там же.

11 О практике применения законодательства, регламентирующего права и обязанности лиц, потерпевших от уголовных правонарушений: нормативное постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 24 апр. 1992 г. №2 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P92000002S_ (дата обращения: 03.11.2022).

компенсации потерпевшим» на компенсацию имеют право:

1) несовершеннолетние, признанные потерпевшими по преступлениям, связанным с сексуальным насилием, а также потерпевшие по преступлениям, связанным с торговлей людьми и пытками;

2) лица, которым причинен тяжкий вред здоровью либо зараженным вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ/СПИД);

3) лица, наделенные правами потерпевшего, в случае смерти потерпевшего.

По каждой из вышеуказанных категорий в законе дается конкретный исчерпывающий перечень статей УК РК. Если анализировать перечень составов преступлений первой группы – «преступления, связанные с сексуальным насилием» в отношении несовершеннолетних, можно выделить ряд серьезных недостатков.

Указанная формулировка, используемая в законодательстве о Фонде компенсации потерпевшим, не соответствует наименованию этой группы посягательств, используемой в уголовном законе – «преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних» (п. 42) ст. 3 УК РК). В Законе РК «О Фонде компенсации потерпевших», следует использовать терминологию уголовного законодательства, поскольку именно УК РК дает перечень этих преступлений.

Помимо этого, исходя из законодательства о Фонде компенсации потерпевшим, следует, что не все несовершеннолетние, потерпевшие от преступлений против половой неприкосновенности могут претендовать на получение компенсации из Фонда, поскольку среди составов преступлений отсутствуют: статья 122 УК РК (Половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим 16-летнего возраста), статья 144 УК РК (Вовлечение несовершеннолетних в изготовление продукции эротического содержания) и части 2 и 3 статьи 312 УК РК (Изготовление и оборот материалов или предметов с порнографическими изображениями несовершеннолетних либо их привлечение для участия в зрелищных мероприятиях порнографического характера), которые по УК РК признаются посягательствами против половой неприкосновенности несовершеннолетних (п. 42) ст. 3 УК РК).

Предлагаем изложить пункт 1) части 1 статьи 6 Закона РК «О Фонде компенсации потерпевших» в следующей редакции:

«1) несовершеннолетним, являющимся потерпевшими по *преступлениям против половой неприкосновенности несовершеннолетних*, лицам, признанным потерпевшими по преступлениям, связанным с торговлей людьми и пытками:

по делам об уголовных правонарушениях, предусмотренных статьями 110 (пунктом 4) части второй), 120 (пунктом 1) части 3-1, пунктами 1) и 3) части 3-2 и частью четвертой), 121 (пунктом 1) части 3-1, пунктами 1) и 3) части 3-2 и частью четвертой), 122, 123 (частью второй), 124, 128 (частями первой, второй, третьей и пунктом 1) части четвертой), 134, 135 (частями первой, второй, третьей и пунктом 1) части четвертой) и 146 (частями первой и второй), *144, 312 (частями второй и третьей)* Уголовного кодекса Республики Казахстан;».

Следующим вопросом касательно применения принудительного платежа является то, что основанием его выплаты является обвинительный приговор суда, как быть в случае, когда лицо, совершившее уголовное правонарушение, освобождается от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям? Если лицо освобождается от уголовной ответственности – это лицо, вина которого доказана, при этом в части 4 статьи 173 УПК РК указано, что в таких случаях «постановление о прекращении досудебного расследования по основаниям, предусмотренным пунктами 3), 4) и 12) части первой статьи 35, части первой статьи 36 настоящего Кодекса, является основанием для взыскания денег в порядке гражданского судопроизводства в Фонд компенсации потерпевшим»[12].

Законом предусмотрены случаи, когда суд

[12] Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231 (дата обращения: 30.10.2022).

вправе также постановить обвинительный приговор с освобождением от уголовной ответственности (ч. 1 ст. 36, п. 2) ч. 2 ст. 393 УПК РК), в этом случае лицо, совершившее уголовное правонарушение должно выплатить принудительный платеж.

Таким образом, если лицо освобождается от уголовной ответственности без вынесения судом обвинительного приговора, на него не возлагается «бремя» уплаты принудительного платежа.

Интересна в этом отношении позиция законодателя Кыргызской Республики, который в Общей части Уголовного кодекса Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года №127 предусмотрел Главу 12 (Принудительные меры уголовно-правового воздействия). В данной главе статья 71 предусматривает аналог принудительного платежа – возмещение материального ущерба и компенсация морального вреда. Правильным и удачным решением кыргызского законодателя, по нашему мнению, является то, что в части 1 статьи 71 УК Кыргызской Республики закреплено: «возмещение материального ущерба и компенсация морального вреда применяются судом независимо от освобождения лица от уголовной ответственности либо наказания»[13].

Полагаем правильным заимствовать опыт кыргызского законодателя и предусмотреть в статье 98-1 УК РК часть вторую, изложив ее следующим образом: *«2. Принудительный платеж применяется независимо от освобождения лица от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям либо освобождения от наказания, предусмотренным настоящим Кодексом.».*

Также необходимо внести поправки в часть 2 статьи 10 Закона РК «О фонде компенсации потерпевшим»: «2. При вынесении судом обвинительного приговора, *а также постановления о прекращении досудебного расследования в связи с освобождением от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям либо освобождения от наказания,* с лиц, совершивших уголовное правонарушение в Фонд компенсации потерпевшим взыскивается принудительный платеж на основании статей 98-1 и 98-2 Уголовного кодекса Республики Казахстан.».

Указанные поправки направлены на защиту интересов потерпевших, восстановление социальной справедливости и расширение источников формирования Фонда компенсации потерпевшим.

Список использованной литературы:

1. Брылева, Е.А. Цели наказания на современном этапе развития Российского государства: восстановление социальной справедливости или кара? / Е.А. Брылева // Администратор суда. – 2019. – №4. – С. 43-47.
2. Friedman, B. Statutory Inequality: The Logics of Monetary Sanctions in State Law [Electronic resource] / B. Friedman, M. Pattillo // National Library of Medicine. – 2019. – №5(1). – pp. 173-196. – Access mode: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8059699/ (Access data: 10.11.2022).
3. Federal Criminal Restitution / Most Debt is Outstanding and Oversight of Collections Could be Improved [Electronic resource] – 2018. – 56 p. – Access mode: https://www. gao.gov/ assets/690/689830.pdf (Access data: 11.11.2022).
4. Абдуллаева, Н.А. Судебный штраф в российском законодательстве и законодательстве зарубежных стран. Сравнительно-правовой анализ / Н.А. Абдуллаева // Государственная служба и кадры. – 2021. – №3. – С. 123-124.
5. Климова, Я.А. Прекращение уголовного дела в связи с назначением судебного штрафа: проблемы правоприменения / Я.А. Климова // Вестник Волгоградской академии МВД России. – 2020. – №1(52). – С. 101-110.

[13] Уголовный кодекс Кыргызской Республики: от 28 окт. 2021 г. №127 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309 (дата обращения: 30.10.2022).

References:

1. Bryleva, E.A. Celi nakazanija na sovremennom jetape razvitija Rossijskogo gosudarstva: vosstanovlenie social'noj spravedlivosti ili kara? / E.A. Bryleva // Administrator suda. – 2019. – №4. – S. 43-47.
2. Friedman, B. Statutory Inejauality: The Logics of Monetary Sanctions in State Lashh [Electronic resource] / B. Friedman, M. Pattillo // National Library of Medicine. – 2019. – №5(1). – rr. 173-196. – Access mode: https://shhshhshh.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8059699/ (Access data: 10.11.2022).
3. Federal Criminal Restitution / Most Debt is Outstanding and Oversight of Collections Could be Improved [Electronic resource] – 2018. – 56 r. – Access mode: https://shhshhshh. gao.gov/assets/690/689830.pdf (Access data: 11.11.2022).
4. Abdullaeva, N.A. Sudebnyj shtraf v rossijskom zakonodatel'stve i zakonodatel'stve zarubezhnyh stran. Sravnitel'no-pravovoj analiz / N.A. Abdullaeva // Gosudarstvennaja sluzhba i kadry. – 2021. – №3. – S. 123-124.
5. Klimova, Ja.A. Prekrashhenie ugolovnogo dela v svjazi s naznacheniem sudebnogo shtrafa: problemy pravoprimenenija / Ja.A. Klimova // Vestnik Volgogradskoj akademii MVD Rossii. – 2020. – №1(52). – S. 101-110.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Оксана Борисовна Филипец – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының арнайы заң пәндері кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: f-oxana @mail.ru.

Филипец Оксана Борисовна – доцент кафедры специальных юридических дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, e-mail: f-oxana@mail.ru.

Filipets Oksana Borisovna – Associate Professor of the Department of Special Legal Disciplines of the Institute of Postgraduate Education of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Legal Sciences, e-mail: f-oxana@mail.ru.

УДК 343.985.7
МРНТИ 10.85.51

А.Б. Оракбаев
Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ РАССЛЕДОВАНИЯ УБИЙСТВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СИСТЕМ ВИРТУАЛИЗАЦИИ

Аннотация. Убийство нарушает естественное право человека на жизнь, которое охраняется главным законом страны – Конституцией. На фоне снижения общей преступности в Казахстане сокращается количество умышленных преступных посягательств на жизнь человека. Вместе с тем, за последние два года остаются нераскрытыми 55 убийств, которые не могут быть оставлены без внимания. Правоохранительные органы используют все силы и средства на поимку правонарушителя, в т. ч. современные достижения науки и техники.

В статье описан зарубежный опыт применения передовых средств виртуализации в выяснении обстоятельств происшествия по таким делам. На основе SWOT-анализа внедрения систем виртуализации предлагается: применять цифровую реконструкцию в условиях неочевидности смерти и для возобновления расследования; ввести правовое закрепление, стандартные процедуры и правила применения цифровых реконструкций; цифровая реконструкция способна заменить ряд следственных действий, если необходима безопасность участников или прошло много времени с момента лишения жизни; создать облачную систему хранения для сверки цифровых доказательств; урегулировать международные договоры по расследованию фактов, когда убийца и жертва в момент происшествия находятся на территории разных стран.

Ключевые слова: 3D моделирование; убийство; виртуальная реальность; система виртуализации; следователь; расследование; цифровая реконструкция; SWOT-анализ.

А.Б. Орақбаев
Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы

ВИРТУАЛДАНДЫРУ ЖҮЙЕЛЕРІН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, АДАМ ӨЛТІРУДІ ТЕРГЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

Аннотация. Адам өлтіру елдің басты заңы – Конституциямен қорғалатын адамның табиғи өмір сүру құқығын бұзады. Қазақстанда жалпы қылмыстың төмендеуі аясында адам өміріне қасақана қылмыстық қол сұғушылықтар саны азайып келеді. Сонымен қатар соңғы 2 жылда 55 адам өлтіру шешілмеген күйінде қалып отыр, оларды елемеуге болмайды. Құқық қорғау органдары қылмыскерді ұстауға барлық күштер мен құралдарды, соның ішінде ғылым мен техниканың заманауи жетістіктерін пайдаланады.

Мақалада мұндай істер бойынша оқиғаның мән-жайын анықтауда виртуалдандырудың озық құралдарын қолданудың шетелдік тәжірибесі сипатталған. Виртуалдандыру жүйелерін қолдану бойынша өткізілген SWOT-талдау негізінде келесі ұсынылады: анық емес өлім және тергеуді қайта бастау жағдайында цифрлық қайта құруды қолдану; цифрлық қайта құруды заңда бекіту, стандартты рәсімдері мен ережелерін енгізу; егер қатысушылардың қауіпсіздігі қажет болса немесе өмірден айырылғаннан бері көп уақыт өтсе, цифрлық қайта құру бірқатар тергеу әрекеттерін алмастыра алады; цифрлық дәлелдемелерді салыстыру; адам өлтіруші мен жәбірленуші оқиға болған кезде әртүрлі елдердің аумағында болған кезде фактілерді тергеу жөніндегі халықаралық шарттарды реттеу.

Түйінді сөздер: 3D модельдеу; адам өлтіру; виртуалды шындық; виртуализация жүйелері; тергеуші;

тергеу; цифрлық қайта құру; SWOT-талдау.

A.B. Orakbayev
The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

ABOUT SOME ISSUES OF INVESTIGATION OF MURDERS USING VIRTUALIZATION SYSTEMS

Abstract. Murder violates the natural human right to life, which is protected by the main law of the country – the Constitution. In Kazakhstan, against the background of a decrease in overall crime, the number of intentional criminal attacks on human life is decreasing. At the same time, 55 murders remain unsolved over the past 2 years, which cannot be ignored. Law enforcement agencies use all forces and means to catch the offender, including modern achievements in science and technology. The article describes the foreign experience of using advanced virtualization tools in clarifying the circumstances of an incident in such cases. Based on a SWOT-analysis of the implementation of virtualization systems, it is proposed to: apply digital reconstruction in conditions of non-obviousness of death and to resume the investigation; introduce legal consolidation, standard procedures and rules for the use of digital reconstructions; digital reconstruction can replace a number of investigative actions if the safety of participants is necessary or a lot of time has passed since the deprivation of life; create a cloud storage system for verifying digital evidence; to settle international agreements on the investigation of facts when the killer and the victim are on the territory of different countries at the time of the incident.

Keywords: 3D modeling; murder; virtual reality; virtualization systems; investigator; investigation; digital reconstruction; SWOT-analysis.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_81

Введение. Конституция Республики Казахстан прямо определяет, что каждый имеет право на жизнь, а также никто не вправе произвольно лишать человека жизни[1]. Защита этих прав со стороны государства осуществляется всеми возможными и законными способами. Одним из таких механизмов служит закрепление в уголовном кодексе наказания за противоправное деяние – убийство, то есть противоправное умышленное причинение смерти другому человеку[2]. Об участившихся убийствах упомянул Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Кемелевич Токаев в своем послании народу[3]. Зачастую их расследование не представляет труда, так как они очевидны и носят «бытовой» характер (в ходе совместного распития алкогольных напитков, семейной ссоры и т.д.). Однако, на сегодняшний день в производстве правоохранительных органов находятся уголовные дела, по которым им не удалось установить правонарушителя или обстоятельства происшествия. Кроме того, есть резонансные дела, требующие новых методов расследования. К примеру, массовое убийство на пограничном посту «Арканкерген», подробности которого все еще порождают целый ряд дилемм у общественности. Много вопросов вызывает также расследование убийств Январских событий 2022 года. Именно в подобных ситуациях, новейшие достижения технического прогресса могут способствовать сокращению сроков и обогащению доказательственной базы в ходе следствия.

Несмотря на активное применение государством цифровых технологий в области

[1] Конституция Республики Казахстан: принята на республиканском референдуме 30 авг. 1995 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 11.12.2022).

[2] Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. №226-V ЗРК (с изм. и доп. по сост. на 24.11.2022 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 11.12.2022).

[3] Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сент. 2022 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130 (дата обращения: 11.12.2022).

организации взаимодействия физических и юридических лиц с государственными органами, по вопросам возбуждения и расследования уголовного дела каких-либо действенных шагов не происходит [1, 4 стр.]. Научно-технический прогресс вносит много нового в теорию и практику противодействия правонарушениям, меняет методы доказывания и содержание профессионального уровня правоохранительных органов и суда, ставит важные задачи по дальнейшему совершенствованию деятельности органов внутренних дел на научной основе. Очевидно, что потребности правоприменительной практики предопределены недостатком научных знаний и практических рекомендаций в этой области уголовного преследования [2, 121 стр.]. Большинство инструментов, используемых в цифровых криминалистических расследованиях ориентированы на офлайн-запросы, при этом предполагается, что хранение исследуемых данных находится под полным контролем следователей [3, 27 стр.].

Исследование зарубежного опыта применения передовых средств виртуализации в выяснении обстоятельств происшествия по делам об убийствах свидетельствуют о наличии проблемных вопросов и определённых тенденциях развития использования методов внедрения цифровых систем, которые требуют выработки соответствующих выводов и рекомендаций на основе анализа эмпирических данных, практической деятельности, обобщения сильных и слабых сторон, а также возможностей и рисков (SWOT-анализа).

Основная часть. Согласно доступным данным Комитета правовой статистики и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, криминогенная ситуация в стране с пиковой отметки в 2015 году ежегодно планомерно снижается (с 386 718 до 157 473 уголовных правонарушений). Параллельно с этим, количество убийств тоже значительно сократилось и в удельном весе от общего числа зарегистрированных преступлений составляет в среднем 0,5%. Изобличить убийцу получается практически в больше чем 90% случаях, за последние два года нераскрытыми остались 55 фактов (2021 г. – 24, 2022 г. – 31), что составляет меньше 4% (см. таблицу ниже)[4].

Период	Всего уголовных правонарушений	Убийств		
		всего / % от общего	лицо не установлено	%
2008	127 478	1 642 / 1,29%	158	**9,6%**
2009	121 667	1 604 / 1,32%	161	**10%**
2010	131 896	1 387 / 1,05%	174	**12,5%**
2011	206 801	1 420 / 0,69%	169	**11,9%**
2012	287 681	1 267 / 0,44%	120	**9,5%**
2013	359 844	1 120 / 0,31%	116	**10,4%**
2014	341 291	904 / 0,26%	92	**10,2%**
2015	386 718	862 / 0,22%	44	**5,1%**
2016	361 689	861 / 0,24%	70	**8,1%**
2017	316 418	942 / 0,30%	54	**5,7%**
2018	292 286	943 / 0,32%	80	**8,5%**

[4] Правовая статистика / Статистические отчёты [Электронный ресурс] // Портал органов правовой статистики и специальных учетов. – Режим доступа: https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics (дата обращения: 31.01.2022).

2019	243 462	845 / 0,35%	64	**7,6%**
2020	162 783	824 / 0,51%	44	**5,3%**
2021	157 884	764 / 0,48%	24	**3,1%**
2022	157 473	643 / 0,41%	31	**4,8%**

Таблица. Сведения по убийствам, в т.ч. нераскрытым, в удельном весе от общего количества уголовных правонарушений с 2008 года

Несмотря на положительную динамику, каждый факт убийства является трагедией. Следовательно, не может быть оставлен без надлежащего расследования и соответствующих мер государственного воздействия. Технический прогресс позволил приблизиться к цели по достижению всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств по делу.

Зарубежные правоохранительные органы для раскрытия и выяснения подробностей происшествия по таким делам применяют современную технику, с помощью которых им удалось улучшить сбор улик: металлоискатели, магниты, источники экспертного света, обнаружители скрытых видеокамер (Оптик-2), нелинейные локаторы и мобильные комплексы по сбору и анализу цифровых данных UFED[5]. Наряду с этим, повсеместное использование записывающих видеоустройств (мобильные телефоны, видеорегистраторы, дроны с камерами видеонаблюдения и т.д.), значительно повысили надежность по поиску злоумышленника и возможных свидетелей. Появление новых специальных организаций по анализу ДНК, поиску на основе открытых источников данных, реконструкции с помощью 3D моделирования, применению VR-технологии, сильно продвинули убедительность и наглядность собранных доказательств.

Приобрести новый опыт по использованию систем виртуализации по нераскрытым убийствам должно стать эффективным дополнением для возобновления расследования и неотъемлемой частью исследования в условиях неочевидности смерти.

В России несколько раз повторно изучали обстоятельства гибели Николая II и его близких, где выполнили реконструкцию облика обладателей найденных черепов[6], произвели 3D фотографирование места происшествия, определили ДНК принадлежность по останкам, а также воссоздали 3D копий (стерео-ультра-графическое, томографическое) зубных протезов для определения принадлежности к челюсти, найденного среди костей[7] (Рис. 1).

Выводы современного следствия совпали с выводами историко-архивной экспертизы о принадлежности останков царской семье.

Благодаря цифровой архитектуре имеется возможность произвести пространственный анализ места смерти, путем воссоздания точного местонахождения жертвы с предполагаемым убийцей. Такой способ наиболее рационален, когда место происшествия опасно для посещения и прошло много времени с момента лишения жизни. Подобное проведено по делу об убийстве медика-добровольца Разан аль-Наджар, которая была смертельно ранена выстрелом около города Хан-Юнис на юге Газы во время протестов и столкновений вдоль границы. С помощью 3D моделирования, фотограмметрии, геолокационных сведений и синхронизации всех данных, определено точное положение трех лиц, получивших огнестрельное ранение, траектория полета пули и его осколка (рикошет от земли), а также предположительное местонахождение стрелявшего. Установлено, что выстрел произведен со стороны границы,

[5] А. Анищенко. Как раскрывают убийства, совершенные 10-20 лет назад? Первая часть [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.irk.ru/news/articles/20210723/crimes/ (дата обращения: 12.12.2022).

[6] Расстрел царской семьи [Электронный ресурс] // Интернет-энциклопедия «Википедия». – Режим доступа: https://inlnk.ru/kXJlYQ (дата обращения: 13.12.2022).

[7] Дело Романовых Следствием установлено [Электронный ресурс] // Видеохостинг «YouTube». – Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?v=YgVG8Edud_M (дата обращения: 13.12.2022).

Рисунок №1. Реконструкция облика обладателей найденных черепов и 3D копий (стерео-ультра-графическое, томографическое) зубных протезов для определения принадлежности к челюсти, найденного среди костей

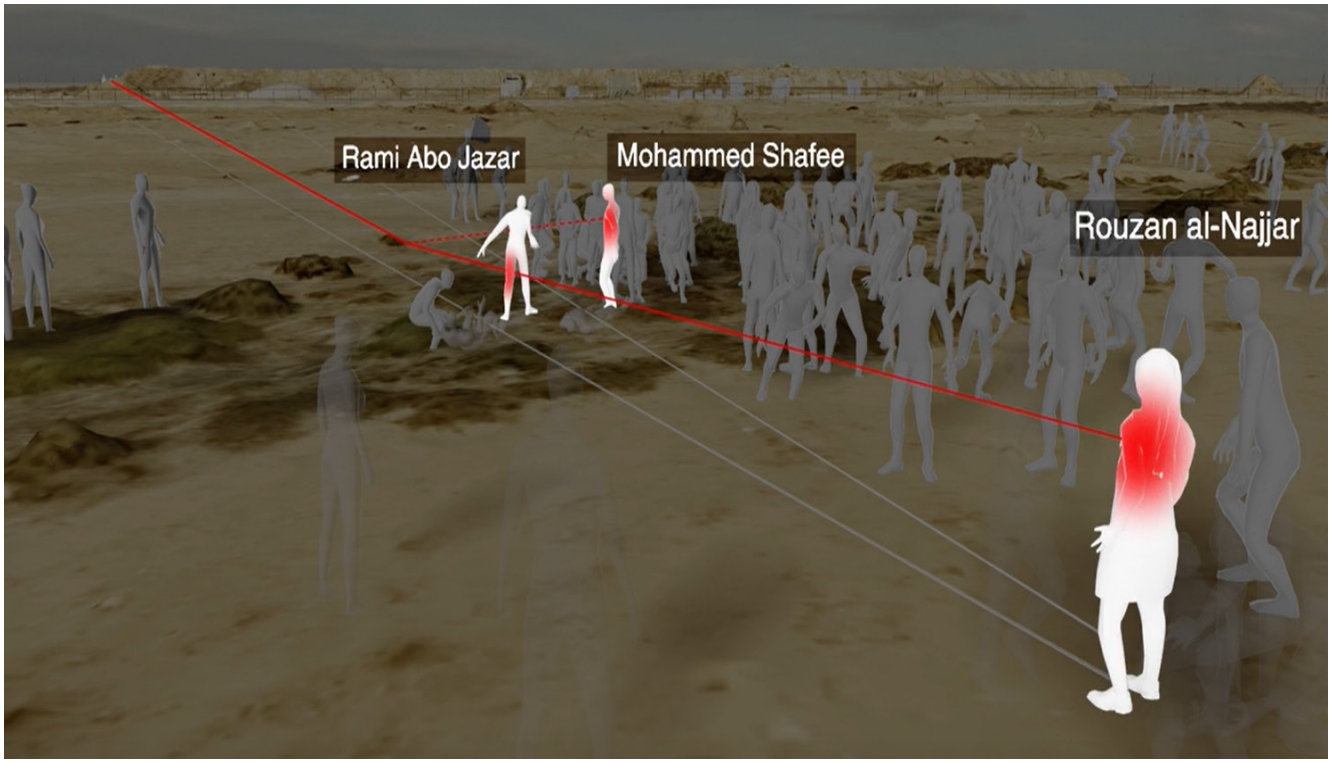

Рисунок №2. Реконструкция точного положения трех лиц, получивших огнестрельное ранение, полета пули и его осколка (рикошет от земли), а также предположительного местонахождения стрелявшего

которую контролировали израильские военные. Компетентные органы Израиля открыли расследование спустя пару месяцев, только после соответствующего запроса с отчетами[8] (Рис. 2).

Применение компьютерных программ, позволяющих воссоздать обстановку места совершения преступления, эмулируя различные обстоятельства, способствует быстрому анализу совершенного преступления (обстановки на месте преступления, действий преступников, способа совершения преступления и пр.), проверке имеющейся и получению новой информации с минимальными затратами времени, сил и средств, что в значительной степени упрощает производство и восприятие реального следственного эксперимента [4, 150 стр.]. Обычно 3D-изображения мест преступления просматриваются на обычных мониторах, однако представление в среде виртуальной реальности расширяет возможности и обеспечивает иммерсивное взаимодействие [5, 59 стр.].

Схожий метод реконструкции, но дополненный синхронизированным хронометражем перемещения каждого исследуемого применен по факту убийства Харита Августа в Чикаго (США), который был застрелен полицейским во время проверки его документов, в том числе на имеющееся оружие. Женщина-офицер попыталась схватить Августа сзади, применив резкую физическую силу без предупреждения, на что задержанный попытался бежать, но в это время другой полицейский открыл по нему огонь, полагая, что нарушитель тянется за пистолетом[9]. Усугубило расследование то, что несколько сотрудников не включили свои видео-жетоны. Учитывая, что стражи правопорядка часто вынуждены выносить решения в напряженных, неопределенных и быстро меняющихся обстоятельствах, подобный метод моделирования позволил оценить согласованность действий во время такого происшествия с показаниями всех причастных лиц, проанализировав каждое видео и воссоздав картину инцидента по имеющимся данным (Рис. 3).

Наличие видеозаписей, очень ценная информация для нераскрытых дел, анализируемой категории. Кроме того, для любого расследования подробности событий, предоставленные свидетелями являются важнейшим элементом собранных доказательств. Свидетельские показания – это устный отчет о событиях или знание фактов, имеющих отношение к преступлению [6, 84 стр.]. В Греции продлили официальное расследование по делу об убийстве молодого активиста, когда законные представители с правозащитной организацией обнаружили еще 12 камер, записи на которых не изъяты, не просмотрены и не приобщены к делу. На видеоматериалах, выявлено присутствие конкретного свидетеля – «человека в желтой футболке»[10]. С помощью систем виртуализации по видео данным подтверждено, что этот очевидец присутствовал на протяжении всего инцидента, а также в дальнейшем был установлен потерпевшей стороной и допрошен правоохранительными органами (Рис. 4).

Его показания не продвинули расследование, но были установлены недостатки по собиранию улик в ходе первоначальных следственных действий, исключение которых могли бы способствовать достижению правды на начальных этапах. Следователь, как субъект доказывания истины в публичном уголовном судопроизводстве, обязан базироваться на требовании всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств уголовного дела в силу функционального назначения своей деятельности [7, 82 стр.].

Более сложная цифровая реконструкция проведена в деле по предполагаемому

[8] The killing of Rouzan al-Najjar // Research agency Forensic Architecture (FA) [Electronic resource] – Access mode: https://forensic-architecture.org/investigation/the-killing-of-rouzan-al-najjar (Access data: 14.12.2022).

[9] The killing of Harith Augustus // Research agency Forensic Architecture (FA) [Electronic resource] – Access mode: https://forensic-architecture.org/investigation/the-killing-of-harith-augustus (Access data: 14.12.2022).

[10] The killing of Zak Kostopoulos // Research agency Forensic Architecture (FA) [Electronic resource] – Access mode: https://forensic-architecture.org/investigation/the-killing-of-zak-kostopoulos (Access data: 14.12.2022).

убийству трехлетней девочки Мэдлин Макканн, которая исчезла в 2007 году из номера отеля в Прайя-да-Луш (Португалия). Так как расследование не давало никаких результатов и пропавшую не удавалось найти, ее родители продолжали поиски и в 2012 году использовали судебно-медицинскую реконструкцию лица их дочери, т.е. воссоздали и опубликовали предположительную фотографию повзрослевшей дочери в девятилетнем возрасте с надеждой ее отыскать[11] (Рис. 5).

Рисунок №3. Моделирование движения каждого участника инцидента по отношению к убитому со всех доступных точек зрения на основе доступных видео данных

Рисунок №4. Записи с камер видеонаблюдения и прохожих, на которых виден свидетель в желтой футболке, не допрошенный по делу

[11] Исчезновение Мэдлин Макканн [Электронный ресурс] // Интернет-энциклопедия «Википедия». – Режим доступа: https://inlnk.ru/yOAmD3 (дата обращения: 14.12.2022).

Рисунок №5. Слева – Мэдлин в 2007 году (3 года). Справа (реконструкция) – в 2012 году (9 лет)

С помощью цифровой фотографии рамки моделирования значительно расширяются, так как цифровые изображения позволяют преобразовать снимаемый объект для компьютерной обработки [8, 73 стр.]. Виртуальная реальность дает исследователям возможность создавать и оценивать объективные показатели [9, 10 стр.]. Результаты видеомоделирования могут быть применены судом в различных процессуальных формах: в качестве доказательства (вещественного доказательства, протокола следственных действий или приложения к нему, заключения эксперта, заключения специалиста, иного документа), а также в качестве иллюстрации (при допросе участников уголовного судопроизводства, в рамках вступительных заявлений сторон, прений, последнего слова подсудимого), ввиду чего необходим поиск новых, оптимальных для такой видеотехнологии способов проверки и оценки получаемой информации в целях повышения её достоверности [10, 14 стр.].

По приведенному выше опыту и для определения дальнейших перспектив применения систем виртуализации в делах по нераскрытым убийствам сформирована матрица SWOT-анализа:

S - сильные стороны:	W - слабые стороны:
1. Улучшается сбор улик. 2. Повышается надежность по поиску злоумышленника и возможных свидетелей преступления. 3. Продвигается убедительность и наглядность транслируемой информации. 4. Моделирование всех возможных сценариев развития событий. 5. В отдельных случаях альтернативный безопасный способ осмотра места происшествия, проверки показаний на месте и следственного эксперимента. 6. Выявление деталей нарушения, допущенных в ходе расследования. 7. Достоверный и оперативный способ обмена предметами доказывания. 8. Реконструкция обстоятельств происшествия. 9. Перепроверка исторических фактов и данных. 10. Определение точного местонахождения участников инцидента. 11. Подготовка демонстративного отчета для международного взаимодействия. 12. Выяснение уровня восприятия с точки зрения каждого участника события. 13. Воссоздание облика человека в любом возрасте.	1. Длительный, а иногда затратный процесс сбора и обработки данных. 2. Недостаточная правовая регламентация. 3. Дефицит профильных специалистов в данной отрасли.
	O – возможности:
	1. Неограниченные возможности цифровой реконструкции. 2. Повышение потенциала по противодействию отдельным видам преступлений. 3. Совершенствование процесса обучения.
	T – угрозы:
	1. Трансформация уголовного процесса в формальный показ видеороликов. 2. Влияние на восприятие общества с целью дезинформации. 3. Необоснованное продление или возобновление сроков расследования.

Стоит отметить, что негативные параметры (слабые стороны и угрозы) связаны с субъективными факторами и бюджетными ресурсами, преодоление которых возможно путем поэтапного финансирования, оптимизации взаимодействия государственных органов и надлежащего обучения сотрудников навыкам применения систем виртуализации.

Заключение. Таким образом, на основании проведенного исследования, нами получены следующие выводы и предложены следующие рекомендации:

1. Надо использовать цифровую реконструкцию в условиях неочевидности смерти и для возобновления расследования, так как ежегодная эффективность раскрытия уголовных дел по убийствам составляет значительную часть (90%).

2. Для единообразия практики расследования, необходимо правовое закрепление, ввести стандартные процедуры и правила использования систем виртуализации, потому что в будущем их применение станет повсеместным в деятельности следственных и криминалистических подразделениях.

3. Цифровая реконструкция способна заменить ряд следственных действий, если необходима безопасность участников или прошло много времени с момента лишения жизни, поскольку защита личности с достижением истины – приоритетные задачи расследования.

4. Наряду с существующим порядком обязательного сбора и проверки всех улик, требуется создать облачную систему хранения для доступа и сверки цифровых доказательств.

5. Необходимо урегулировать международные договоры по расследованию фактов, когда убийца и жертва в момент происшествия находятся на территории разных стран, ввиду того, что ни одно убийство не может быть оставлено без внимания и принятия соответствующих мер государственного воздействия на лицо, совершившее преступление.

Список используемой литературы:

1. Топилина, Т.А. Доступ к правосудию в уголовном судопроизводстве в условиях развития цифровых технологий: автореф. дисс. … канд. юрид. наук / Т.А. Топилина. – Москва, 2022. – 32 с.
2. Бисенова, М.К. Использование инновационных технологий в предупреждении, раскрытии и расследовании преступлений / М.К. Бисенова, Г.М. Атаханова // Вестник КазНУ. Серия Юридическая. – 2020. – №1(93). – С. 120-127.
3. Brandão, P.R. Forensics and Digital Criminal Investigation Challenges in Cloud Computing and Virtualization / P.R. Brandão // American Journal of Networks and Communications. – 2019. – №1(8). – pp. 23-31.
4. Прокофьева, Е.В. Применение метода 3D моделирования при осмотре места совершения кражи / Е.В. Прокофьева, О.А. Баринова, О.Ю. Прокофьева // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2016. – №1(35). – С. 149-155.
5. Galanakis, G. A Study of 3D Digitisation Modalities for Crime Scene Investigation / G. Galanakis, et al. // Forensic. Sci. – 2021. – №1(2). – pp. 56-85.
6. Gehl, R. Introduction to Criminal Investigation: Processes, Practices and Thinking / R. Gehl, D. Plecas. – New Westminster, BC: Justice Institute of British Columbia, 2016. – 174 p.
7. Кирдина, Н.А. Всестороннее, полное и объективное исследование обстоятельств дела как основа функционального назначения деятельности следователя / Н.А. Кирдина, Г.Б. Петрова // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2021. – №4(22). – С. 78-83.
8. Майлис, Н.П. Методы моделирования при производстве судебных экспертиз, как эффективное средство в доказывании / Н.П. Майлис // Вестник Московского университета МВД России. – 2018. – №4. – С. 71-73.
9. Ticknor, B. Virtual Reality and the Criminal Justice System: New Possibilities for Research, Training, and Rehabilitation / B. Ticknor, S. Tillinghast // Journal of Virtual Worlds Research. – VR and the Criminal Justice System. – 2011. – №1(4). – pp. 3-44.

10. Юркевич, М.А. Применение судом видеотехнологий в уголовном судопроизводстве: автореф. дисс. … канд. юрид. наук / М.А. Юркевич. – Москва, 2021. – 32 с.

References:

1. Topilina, T.A. Dostup k pravosudiju v ugolovnom sudoproizvodstve v uslovijah razvitija cifrovyh tehnologij: avtoref. diss. … kand. jurid. nauk / T.A. Topilina. – Moskva, 2022. – 32 s.
2. Bisenova, M.K. Ispol'zovanie innovacionnyh tehnologij v preduprezhdenii, raskrytii i rassledovanii prestuplenij / M.K. Bisenova, G.M. Atahanova // Vestnik KazNU. Serija Juridicheskaja. – 2020. – №1(93). – S. 120-127.
3. Brandão, P.R. Forensics and Digital Criminal Investigation Challenges in Cloud Computing and Virtualization / P.R. Brandão // American Journal of Networks and Communications. – 2019. – №1(8). – pp. 23-31.
4. Prokof'eva, E.V. Primenenie metoda 3D modelirovanija pri osmotre mesta sovershenija krazhi / E.V. Prokof'eva, O.A. Barinova, O.Ju. Prokof'eva // Juridicheskaja nauka i pravoohranitel'naja praktika. – 2016. – №1(35). – S. 149-155.
5. Galanakis, G. A Study of 3D Digitisation Modalities for Crime Scene Investigation / G. Galanakis, et al. // Forensic. Sci. – 2021. – №1(2). – pp. 56-85.
6. Gehl, R. Introduction to Criminal Investigation: Processes, Practices and Thinking / R. Gehl, D. Plecas. – New Westminster, BC: Justice Institute of British Columbia, 2016. – 174 p.
7. Kirdina, N.A. Vsestoronnee, polnoe i ob#ektivnoe issledovanie obstojatel'stv dela kak osnova funkcional'nogo naznachenija dejatel'nosti sledovatelja / N.A. Kirdina, G.B. Petrova // Құқық қорғау organdary akademijasynyң Zharshysy. – 2021. – №4(22). – S. 78-83.
8. Majlis, N.P. Metody modelirovanija pri proizvodstve sudebnyh jekspertiz, kak jeffektivnoe sredstvo v dokazyvanii / N.P. Majlis // Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii. – 2018. – №4. – S. 71-73.
9. Ticknor, B. Virtual Reality and the Criminal Justice System: New Possibilities for Research, Training, and Rehabilitation / B. Ticknor, S. Tillinghast // Journal of Virtual Worlds Research. – VR and the Criminal Justice System. – 2011. – №1(4). – pp. 3-44.
10. Jurkevich, M.A. Primenenie sudom videotehnologij v ugolovnom sudoproizvodstve: avtoref. diss. … kand. jurid. nauk / M.A. Jurkevich. – Moskva, 2021. – 32 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Асхат Бақытұлы Орақбаев – Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, ұлттық қауіпсіздік және әскери істер магистрі, e-mail: askhat333orakbaev@gmail.com.

Оракбаев Асхат Бакытулы – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр национальной безопасности и военного дела, e-mail: askhat333orakbaev@gmail.com.

Orakbayev Askhat Bakytuly – Doctoral student of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of National Security and Military Affairs, e-mail: askhat333orakbaev@gmail.com.

УДК 34.07
МРНТИ 10.71.01

Ж.Б. Балтабаева
Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан

ОБ ИЗМЕНЕНИИ ПОДХОДОВ К ПРОЦЕДУРЕ ОТБОРА КАДРОВ СОТРУДНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Настоящая статья посвящена вопросам истории изменений подходов к организации и проведению одной из ключевых процедур кадрового обеспечения – отбора кандидатов на службу в органы прокуратуры, антикоррупционную службу и службу экономических расследований.

Приведен анализ основных законодательных поправок, внесенных в профильный Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе» с момента его введения в действие, определены ключевые вехи в истории преобразования данного института, сформулированы его современные проблемы нормативно-организационного характера, определен круг перспективных научно-прикладных направлений исследования. В качестве центрального элемента современного отбора автор приводит институт первоначальной профессиональной подготовки, призванный нивелировать недостаточность практикоориентированности вузовского образования и объединивший в себя этапы предварительного изучения и оценки кандидатов, обучения и стажировки.

Ключевые слова: кадровое обеспечение; кадровый отбор; профессиональная подготовка; правоохранительная служба; правоохранительные органы; обучение; профессиональные компетенции; кандидаты на службу.

Ж.Б. Балтабаева
Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ІРІКТЕУ ТӘРТІБІНЕ КӨЗҚАРАСТАРДЫ ӨЗГЕРТУ ТУРАЛЫ

Аннотация. Осы мақала кадрлық қамтамасыз етудің негізгі рәсімдерінің бірі – прокуратура органдарына, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметке және экономикалық тергеу қызметіне кандидаттарды іріктеуді ұйымдастыру және жүргізу тәсілдерінің өзгеру тарихы мәселелеріне арналған.

«Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының бейіндік Заңына енгізілген негізгі заңнамалық түзетулерге талдау жасалған, осы институттың қайта құрылу тарихындағы негізгі кезеңдер анықталған, оның нормативтік-ұйымдастырушылық сипаттағы заманауи мәселелері тұжырымдалған, зерттеудің перспективалы ғылыми-қолданбалы бағыттарының шеңбері анықталған. Заманауи іріктеудің орталық элементі ретінде автор ЖОО-ның тәжірибеге бағдарлануының жеткіліксіздігін теңестіруге арналған және кандидаттарды алдын ала зерделеу мен бағалау, оқыту мен тағылымдама кезеңдерін біріктіретін бастапқы кәсіптік даярлау институтын келтіреді.

Түйінді сөздер: кадрлық қамтамасыз ету; кадрлық іріктеу; кәсіби дайындық; құқық қорғау қызметі; құқық қорғау органдары; оқыту; кәсіби құзыреттер; қызметке үміткерлер.

Z.B. Baltabayeva
The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

ON CHANGING APPROACHES TO THE SELECTION PROCEDURE FOR LAW ENFORCEMENT OFFICERS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. This article is devoted to the history of changes in approaches to the organization and conduct of one of the key procedures for staffing – the selection of candidates for service in the prosecutor's office, the anti-corruption service and the economic investigation service.

The article analyzes the main legislative amendments made to the profile law «On law enforcement service» from the moment it was put into effect, identifies key milestones in the history of the transformation of this institution, formulates its modern problems of a regulatory and organizational nature, defines a range of promising scientific and applied areas of research. As a central element of modern selection, the author cites the institution of initial vocational training, designed to level the lack of practical orientation of higher education and combining the stages of preliminary study and evaluation of candidates, training and interships.

Keywords: staffing; personnel selection; professional training; law enforcement service; law enforcement agencies; training; professional competencies; candidates for service.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_91

Введение. Как определено Конституцией Республики Казахстан, главной ценностью нашего государства являются человек, его жизнь, права и свободы[1].

Вокруг именно этого постулата строится государственная политика и деятельность госаппарата. При этом защита вышеуказанных ценностей, обеспечение законности и правопорядка, профилактика, пресечение и раскрытие правонарушений – в первую очередь задачи, возложенные на правоохранительную систему.

О роли, значении и истории данного института публичной власти в отечественной и зарубежной науке проведено немало исследований, в том числе дающие понимание важности кадрового обеспечения для качественной реализации поставленных перед ним задач [1]; [2].

Сама система с момента обретения независимости Казахстана под влиянием современных угроз и веяний времени претерпела ряд значимых реформ. Процесс преобразований идет и сейчас.

Одновременно с этим, вопросам развития института кадрового отбора и подготовки сотрудников правоохранительного блока в казахстанской науке какого-либо значимого внимания не уделено.

На фоне проводимых в данной сфере преобразований, выстраиваемых, как правило, на основе изучения передового опыта других стран, отечественные фундаментальные и комплексные исследования по указанному вопросу отсутствуют, что в значительной степени усиливает актуальность настоящей работы.

Постановка задачи. На фоне изменений структуры, преобразования органов, их функций и компетенций, вызывает определенный интерес изучение вопроса: как изменялась одна из ключевых процедур кадрового обеспечения – отбор кандидатов на службу в органы прокуратуры, антикоррупционную службу и службу экономических расследований.

Цель. Определить ключевые этапы реформирования системы отбора, сформулировать современные проблемы данного института и перспективы дальнейшего исследования.

Материалы и методы. В работе использован ряд общенаучных (анализ, исторический, индукция) и частных

[1] Конституция Республики Казахстан: принята на республиканском референдуме 30 авг. 1995 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 11.01.2023).

(формально-юридический, сравнительно-правовой) методов исследования.

Основные положения. Основным базисом для построения современной правоохранительной системы стал принятый в январе 2011 года Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе» (далее – Закон)[2]. Главным лейтмотивом принятия данного акта стала необходимость создания правового фундамента для системного развития правоохранительной службы как индивидуально определенной, самостоятельной сферой государственной деятельности. Наряду с определением круга государственных органов, уполномоченных осуществлять правоохранительную деятельность, Законом введены единые стандарты прохождения службы, унифицированы положения о правовом статусе, социальной защите и материальном обеспечении сотрудников.

Вопросы кадрового отбора урегулированы статьей 7 Закона, в которую с момента принятия и до настоящего времени законодателем поправки вносились шесть раз (2013, 2015, 2018, 2019, 2022 годы).

Изучение динамики вносимых изменений показывает, что ключевые из них пришлись на 2015, 2019 и 2022 годы.

Предлагается подробнее остановиться на каждом из них.

Так, главной новеллой 2015 года стала введение в законодательство новых критериев для отбора в порядке конкурса.

С указанного времени при оценке кандидатов должны учитываться показатель конкурентоспособности кандидата и степень его соответствия профессиональным компетенциям.

Функции по утверждению порядка и методов определения профессиональных компетенций, ключевых показателей и расчета показателя конкурентоспособности были закреплены за руководителем правоохранительного органа.

Таким образом в законодательстве был заложен фундамент для формирования объективно измеримых критериев для проведения отбора на основе конкретных количественных показателей.

Подробное изучение данного вопроса представляется крайне перспективным в контексте научно-прикладного обеспечения деятельности правоохранительных органов. Разработка подобных документов – трудоемкий процесс, находится на стыке множества разных дисциплин и требует подсчетов, ведения математического моделирования и прогнозирования на основании различных, слабо коррелируемых между собой показателей из медицины, психологии, социологии и других областей.

Усиливает интерес результаты предварительного анализа научных работ, в ходе которого каких-либо систематизированных и целенаправленных отечественных изысканий по этому направлению установлено не было.

Другая важнейшая веха в истории системы кадрового отбора приходится на декабрь 2019 года и связана с внедрением первоначальной профессиональной подготовки в качестве самостоятельной составляющей процедуры отбора.

С тех пор, лица, не имеющие правоохранительного стажа и претендующие на занятие должностей рядового, младшего и среднего начальствующего состава для поступления на службу должны пройти первоначальную профподготовку.

При этом остальные категории кандидатов сохранили возможность прохождения отбора по конкурсным и внеконкурсным процедурам.

В современных условиях считаем это самым адекватным решением существующей проблемы качества подготовки юристов в вузах, которая на протяжении десятилетий наряду с другими «перебоями» в системе образования нередко являются предметом обсуждения научного сообщества.

Следуя принципу того, что работодатель должен сам определять критерии и требования к своим работникам, за руководителями правоохранительных

[2] О правоохранительной службе: закон Республики Казахстан от 6 янв. 2011 г. №380-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000380 (дата обращения: 15.10.2022).

органов закреплена функция по совместному утверждению порядка отбора на первоначальную профессиональную подготовку, условий ее прохождения и оснований для отчисления[3].

Отдельные элементы нового института отбора кадров были взяты из уникального проекта Генеральной прокуратуры 2016 года «В прокуратуру – лучшие кадры», в основу которого легли концептуально новые для Казахстана подходы по централизации и унификации процедур отбора, обеспечении его прозрачности и независимости [3].

Отбор на профподготовку стал первой частью отбора на службу. Вторая часть – успешное завершение обучения и получение соответствующего сертификата. Этап стажировки перестал быть самостоятельным элементом отбора и вошел в обязательную часть профессиональной подготовки.

Подобный подход к организации подготовки специалистов существует в мире уже давно.

К примеру, в Германии, опыт которой и рассматривался при внедрении первоначальной профессиональной подготовки в Казахстане, двухэтапная подготовка юристов, сначала в университете, а затем практическое обучение в правовом референдариате (по сути – стажировка) относится к эпохе Прусского образования XIX века [4].

По нашему мнению, эффективность германской системы профподготовки в немалой степени обусловлена ее значительной научно-теоретической проработкой. Изучению национального юридического образования через референдариат посвящены работы M. Felser [5], Th. Vehslage [6]. Организационно-правовые положения и основы подготовительной службы в прокуратуре, адвокатуре и других юридических инстанциях приводятся в работах R. Deckers [7], L. Holling [8].

При этом, считаем одним из важнейших нововведений в Казахстане – централизованные ключевые, они же итоговые этапы отбора, на котором реализуется его конкурентная составляющая – экзамены в Академии правоохранительных органов и принятие решения приемной межведомственной комиссией.

Наряду с этим, значительно увеличился срок прохождения отбора на службу.

Не считая времени на прохождение медицинского и психофизиологического освидетельствований, полиграфологического исследования, подготовку и сдачу экзаменов в Академии правоохранительных органов, срок обучения и стажировки для кандидатов в органы антикоррупционной службы и службы экономических расследований составляет 6 месяцев. Кандидаты в органы прокуратуры затрачивают на это год.

Единого мнения по вопросу об оптимальной продолжительности профподготовки не имеется.

К примеру, Р.В. Антропов, Ц.С. Дондоков, посвятившие ряд системных работ изучению референдариата Германии, считают 2-летний период стажирования излишним и относят его к числу недостатков данной системы [9].

С другой стороны, В.И. Селезнев, освещая вопросы начальной подготовки полицейских, перечень необходимых компетенций которых, полагаем, значительно меньше по отношению к прокурорским сотрудникам, отмечает недостаточность 4-6 месяцев подготовки для любой из полицейских должностей [10].

Важно отметить, что в Казахстане временные затраты на профподготовку законодатель компенсировал зачетом периода обучения в стаж правоохранительной службы в случае успешного завершения обучения. Таким образом, слушатели так

[3] Об утверждении Правил отбора на первоначальную профессиональную подготовку и условия ее прохождения для лиц, поступающих на службу в органы прокуратуры, антикоррупционную службу и службу экономических расследований, а также основания их отчисления от первоначальной профессиональной подготовки: совместный приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 26 июня 2020 г. №80, Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службы) от 29 июня 2020 г. №199 и Министра финансов Республики Казахстан от 14 июля 2020 г. №675 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020984 (дата обращения: 15.10.2022).

называемого «специалитета» в плане служебной выслуги, в том числе влияющей на получение званий и классных чинов, ничего не теряют. Кроме того, слушателей обеспечивают бесплатным питанием, проживанием (на период обучения в стенах Академии правоохранительных органов) и стипендией.

С точки зрения регламентации процедуры отбора, действующий совместный приказ руководителей правоохранительных органов заслуживает отдельного изучения. Указанная позиция обуславливается уникальностью данного акта, в котором каждая норма определяет тот или иной сегмент главнойчасти процедуры отбора на правоохранительную службу. Кроме того, остается открытым вопрос: на каком этапе должен проводиться расчет ключевых показателей и показателя конкурентоспособности кандидатов – в процессе отбора на обучение либо по его завершению?

Следует отметить, что недавно, в июле 2022 года, организация проведения «специалитета» также претерпела изменения – расширен круг лиц, подлежащих прохождению профподготовки.

До этого момента гражданин, имеющий даже самый минимальный стаж правоохранительной службы вне зависимости от того, сколько лет назад этот стаж был наработан, мог поступить на службу на должности рядового, младшего и среднего начальствующего состава в порядке конкурсных или внеконкурсных процедур, минуя обучение по программе первоначальной профессиональной подготовки. Очевидно, что наличие такой возможности противоречило выстраиваемым в Казахстане подходам к отбору на службу.

Вышеуказанная категория была исключена из перечня должностей, занятие которых допускается на конкурсной основе. Сейчас во внеконкурсных процедурах отбора могут участвовать:

- выпускники ведомственных организаций образования в течение 1 года после их выпуска;
- лица, проработавшие не менее 3-х лет на соответствующих должностях в правоохранительных или специальных госорганах;
- лица, имеющие стаж воинской службы не менее 3-х лет и занимавшие должности в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях Казахстана.

Другим ключевым нововведением стала унификация требований к проведению конкурсных и внеконкурсных процедур.

До мая 2013 года перечень должностей, замещаемых на конкурсной основе, условия и порядок проведения конкурса и стажировки определялся Правительством, а после – руководителем правоохранительного органа по согласованию с уполномоченным органом по делам государственной службы. Теперь эта компетенция упразднена вовсе, а указанные процедуры отбора регулируются непосредственно Законом, а именно вновь введенными статьями 7-1 и 7-2.

В завершении, считаем важным обратить внимание на введенную в 2015 году норму статьи 7 Закона о необходимости прохождения тестов и оценки личных качеств в подразделениях Агентства по делам госслужбы для граждан, впервые поступающих на правоохранительную службу (п. 1 ст. 7 Закона).

В июле 2022 года данная норма была исключена. При этом требования о прохождении тестирования для кандидатов на должности среднего начальствующего состава были сохранены за счет отсылочной нормы пункта 7 статьи 6 Закона.

В итоге кандидаты для поступления на службу в органах прокуратуры, антикоррупционную службу и службу экономических расследований (низовая должность соответствует среднему начальствующему составу) по-прежнему обязаны пройти тестирование.

Не ставя целью – углубленное изучение процедуры и содержания тестирования, тем не менее, отметим, что оно по своей

природе и назначению является одним из инструментов отбора, на котором происходит определенный «отсев» кандидатов. Исходя из этого тезиса, можно утверждать, что прохождение тестирования фактически представляет собой полноценный этап отбора на правоохранительную службу.

Между тем, изучение положений статьи 6 Закона показало, что отсутствие сертификата о прохождении тестирования, не является обстоятельством, препятствующим поступлению на службу. Этого сертификата нет и в утвержденном перечне документов, подаваемых кандидатами для участия в отборе на первоначальную профессиональную подготовку. При этом, имеется императивная норма о том, что в отборе участвуют только лица, прошедшие тестирование[4].

С учетом сказанного, считаем целесообразным включить сертификат в перечень документов, подаваемых кандидатами для участия в отборе, а само тестирование закрепить в качестве самостоятельного этапа отбора путем внесения соответствующих дополнений в совместный приказ[5] и статью 7 Закона.

Выводы. Результаты проведенного анализа позволяют выделить основные этапы изменений *реформирования* системы отбора на правоохранительную службу:

Первый этап (2011-2015 гг.) – формирование правоохранительной службы и системы кадрового отбора, в частности.

Второй этап (2015-2019 гг.) – установление новых критериев для отбора в порядке конкурса.

Третий этап (2019 г. – по настоящее время) – внедрение первоначальной профессиональной подготовки в качестве самостоятельной составляющей процедуры отбора и расширение круга лиц, подлежащих прохождению профподготовки.

Кроме того, ключевым нововведением стало внедрение института первоначальной профессиональной подготовки, которое повлекло два важных новшества:

1. Централизация ключевых частей процедуры отбора.

2. Привитие специальных навыков и компетенций, необходимых для реализации возложенных функций, до назначения на должности в правоохранительных органах.

Таким образом, правоохранительная система осуществила переход от поиска и подбора кандидатов, формально соответствующих предъявляемым квалификационным требования, к их дополнительному обучению и наработке недостающих для служебной деятельности компетенций.

С учетом относительно недавнего внедрения данного института имеют место перспективы его дальнейшего совершенствования и дополнительного исследования.

В качестве перспективных научно-прикладных направлений изыскания можно выделить анализ и выработку предложений по:

- порядку и методам определения профессиональных компетенций, ключевых показателей и расчета показателя конкурентоспособности;
- действующим Правилам отбора на первоначальную профессиональную подготовку и условия ее прохождения для лиц, поступающих на службу в органы прокуратуры, антикоррупционную службу и службу экономических расследований, а также основания их отчисления от первоначальной профессиональной подготовки[6].

---

[4] Об утверждении Правил отбора на первоначальную профессиональную подготовку и условия ее прохождения для лиц, поступающих на службу в органы прокуратуры, антикоррупционную службу и службу экономических расследований, а также основания их отчисления от первоначальной профессиональной подготовки: совместный приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 26 июня 2020 г. №80, Председателя Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службы) от 29 июня 2020 г. №199 и Министра финансов Республики Казахстан от 14 июля 2020 г. №675 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020984 (дата обращения: 15.10.2022).

[5] Там же.

[6] Там же.

Список использованной литературы:

1. Бахтыбаев, И.Ж. Концептуальные основы деятельности прокуратуры Республики Казахстан по обеспечению законности: монография / И.Ж. Бахтыбаев; под общ. ред. Р.Т. Тусупбекова. – Алматы: Жеті Жарғы, 2008. – 331 с.
2. Досымбекова, Р.Ш. Подбор, расстановка, обучение, социальное обеспечение сотрудников правоохранительных органов и государственных служащих: отечественный и зарубежный опыт: учебное пособие / Р.Ш. Досымбекова. – Алматы: Жеті Жарғы, 2016. – 122 с.
3. Шушикова, Г.К. О проекте «В прокуратуру – лучшие кадры» / Г.К. Шушикова // Заң және заман. – 2021. – №4(232). – С. 7-10.
4. Антропов, Р.В. История развития юридического образования в Германии: сущность, модели и этапы эволюции [Электронный ресурс] / Р.В. Антропов // Genesis: исторические исследования. – 2015. – №4. – С. 251-264. – DOI: 10.7256/2409-868X.2015.4.14496. – Режим доступа: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=14496 (дата обращения: 15.10.2022).
5. Felser, M. Das erfolgreiche Rechtsreferendariat: Eine Einleitung / M. Felser. – Stuttgart Boorberg, 2006. – 314 p.
6. Vehslage, Th. Berufseinstieg: Stationen, Chancen, Bewerbung / Th. Vehslage, S. Bergmann, M. Zabel Referendariat. – C.H. Beck, 2007. – 255 p.
7. Deckers, R. Anwaltsstation Strafrecht: Klausur-Vortrag – Kanzleipraxis / R. Deckers. – Schmidt, Otto, 2011. – 189 p.
8. Holling, L. Anwaltsstation Zivilrecht: Klausur-Vortrag – Kanzleipraxis / L. Holling. – Schmidt, Otto, 2010. – 194 p.
9. Антропов, Р.В. Подготовительная служба в системе университетской подготовки кадров для юридической деятельности в Германии: структурные особенности и тенденции в развитии / Р.В. Антропов, Ц.С. Дондоков // Вестник Забайкальского государственного университета. – 2014. – №10(113). – С. 131-138.
10. Селезнев, В.И. Общепрофессиональная начальная подготовка сотрудников полиции, впервые принятых на службу: предпосылки и сущность [Электронный ресурс] / В.И. Селезнев // Полицейская деятельность. – 2022. – №2. – С. 41-50. – DOI: 10.7256/2454-0692.2022.2.36310. – Режим доступа: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=36310 (дата обращения:15.10.2022).

References:

1. Bahtybaev, I.Zh. Konceptual'nye osnovy dejatel'nosti prokuratury Respubliki Kazahstan po obespecheniju zakonnosti: monografija / I.Zh. Bahtybaev; pod obshh. red. R.T. Tusupbekova. – Almaty: Zheti Zharғy, 2008. – 331 s.
2. Dosymbekova, R.Sh. Podbor, rasstanovka, obuchenie, social'noe obespechenie sotrudnikov pravoohranitel'nyh organov i gosudarstvennyh sluzhashhih: otechestvennyj i zarubezhnyj opyt: uchebnoe posobie / R.Sh. Dosymbekova. – Almaty: Zheti Zharғy, 2016. – 122 s.
3. Shushikova, G.K. O proekte «V prokuraturu – luchshie kadry» / G.K. Shushikova // Zaң zhəne zaman. – 2021. – №4(232). – S. 7-10.
4. Antropov, R.V. Istorija razvitija juridicheskogo obrazovanija v Germanii: sushhnost', modeli i jetapy jevoljucii [Jelektronnyj resurs] / R.V. Antropov // Genesis: istoricheskie issledovanija. – 2015. – №4. – S. 251-264. – DOI: 10.7256/2409-868X.2015.4.14496. – Rezhim dostupa: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=14496 (data obrashhenija: 15.10.2022).
5. Felser, M. Das erfolgreiche Rechtsreferendariat: Eine Einleitung / M. Felser. – Stuttgart Boorberg, 2006. – 314 p.
6. Vehslage, Th. Berufseinstieg: Stationen, Chancen, Bewerbung / Th. Vehslage, S. Bergmann, M. Zabel Referendariat. – C.H. Beck, 2007. – 255 p.

7. Deckers, R. Anwaltsstation Strafrecht: Klausur-Vortrag – Kanzleipraxis / R. Deckers. – Schmidt, Otto, 2011. – 189 p.

8. Holling, L. Anwaltsstation Zivilrecht: Klausur-Vortrag – Kanzleipraxis / L. Holling. – Schmidt, Otto, 2010. – 194 p.

9. Antropov, R.V. Podgotovitel'naja sluzhba v sisteme universitetskoj podgotovki kadrov dlja juridicheskoj dejatel'nosti v Germanii: strukturnye osobennosti i tendencii v razvitii / R.V. Antropov, C.S. Dondokov // Vestnik Zabajkal'skogo gosudarstvennogo universiteta. – 2014. – №10(113). – S. 131-138.

10. Seleznev, V.I. Obshheprofessional'naja nachal'naja podgotovka sotrudnikov policii, vpervye prinjatyh na sluzhbu: predposylki i sushhnost' [Jelektronnyj resurs] / V.I. Seleznev // Policejskaja dejatel'nost'. – 2022. – №2. – S. 41-50. – DOI: 10.7256/2454-0692.2022.2.36310. – Rezhim dostupa: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=36310 (data obrashhenija:15.10.2022).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Жібек Бауыржанқызы Балтабаева – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Кәсіптік оқыту институтының прокурорлық қадағалау кафедрасының меңгерушісі, e-mail: 7171464@prokuror.kz.

Балтабаева Жибек Бауржановна – заведующая кафедрой прокурорского надзора Института профессионального обучения Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, e-mail: 7171464@prokuror.kz.

Baltabayeva Zhibek Baurzhanovna – Head of the Department of Prosecutorial Supervision of the Institute of Professional Training of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, e-mail: 7171464@prokuror.kz.

ӘОЖ 341.2; 341.231.14
МҒТАР 10.87.27

А.Н. Ергалимова, Е.М. Абайдельдинов
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы

БҰҰ-НЫҢ «МҮГЕДЕКТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ ТУРАЛЫ» КОНВЕНЦИЯСЫНА СӘЙКЕС ҚАЗАҚСТАНДА МҮГЕДЕК БАЛАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Әлемнің барлық елінде жыл санап мүмкіндігі шектеулі балалардың саны көбейіп жатқандығы мәлім. Мүгедек балалар қоғам тарапынан түрлі шеттетулерге, кемсітулерге, құқықтарының бұзылуы мен сақталмауы сияқты жағдайларға ұшырап қана қоймай, зорлық-зомбылық, қатыгездікпен қарау, қажетті күтімсіз қалу және қанау секілді әрекеттердің құрбандарына айналуда. Мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтарын қорғау механизмі халықаралық құқықпен қамтамасыз етілген. Алайда, құқықтарды заңи түрде белгілеу – олардың автоматты түрде, еш кедергісіз жүзеге асырылуын білдірмейді. Мақалада еліміздегі мүмкіндігі шектеулі балалардың халықаралық құқық нормаларына сәйкес денсаулық сақтау саласындағы құқықтарын жүзеге асыру барысында кездесетін бірқатар мәселелері туралы сөз қозғалған. Денсаулық сақтау саласында мемлекеттен қажетті әрі пәрменді көмек алу, сол арқылы денсаулық жағдайын жақсарту – мүмкіндігі шектеулі балалардың халықаралық және ұлттық заңнамалық құжаттармен кепілдік берілген құқықтары болып табылады. Аталған саладағы құқықтарды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін мемлекеттің тиімді механизмінің болуы өте маңызды. Себебі, мүмкіндігі шектеулі балалар үшін әлеуметтік, саяси, экономикалық және өзге де құқықтарын жүзеге асыра алуы олардың денсаулық жағдайларының жақсаруы не бірқалыпты болуымен тығыз байланысты.

Түйінді сөздер: мүмкіндігі шектеулі бала; мүгедектік; мүгедек бала; Біріккен Ұлттар Ұйымы; «Мүгедектердің құқықтары» туралы Біріккен Ұлттар Ұйымының Конвенциясы; ратификация; ақыл-ой дамуының бұзылуы; тірек-қимыл аппаратының аурулары; инклюзивті қоғам.

А.Н. Ергалимова, Е.М. Абайдельдинов
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ ДЕТЕЙ-ИНВАЛИДОВ В КАЗАХСТАНЕ СОГЛАСНО КОНВЕНЦИИ ООН «О ПРАВАХ ИНВАЛИДОВ»

Аннотация. Известно, что число детей с ограниченными возможностями с каждым годом увеличивается во всех странах мира. Дети с инвалидностью не только подвергаются различным исключениям, дискриминации, нарушениям и несоблюдению их прав, но и становятся жертвами таких действий, как насилие, жестокость, отсутствие необходимого ухода и эксплуатации. Механизм защиты прав детей с ограниченными возможностями предусмотрен международным правом. Однако юридическое закрепление прав не означает их автоматического, беспрепятственного осуществления. В статье говорится о ряде проблем, с которыми сталкиваются дети с ограниченными возможностями в стране при реализации своих прав в сфере охраны здоровья в соответствии с международным правом. Получение необходимой и действенной помощи от государства в сфере здравоохранения, тем самым улучшение состояния здоровья, является правом детей с ограниченными возможностями здоровья, гарантированным международными и национальными правовыми документами. Очень важно иметь эффективный механизм государства, позволяющий реализовать права в этой сфере. Это связано с тем, что возможность осуществления социальных, политических, экономических и других прав детей с ограниченными возможностями тесно

связана с улучшением или стабильностью состояния их здоровья.

Ключевые слова: ребенок с ограниченной возможностью; инвалидность; ребенок-инвалид; Организация Объединенных Наций; Конвенция Организаций Объединенных Нации «О правах инвалидов»; ратификация; нарушение психического развития; заболевание опорно-двигательного аппарата; инклюзивное общество.

A.N. Yergalimova, Y.M. Abaideldinov
Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Astana c., the Republic of Kazakhstan

SOME ISSUES OF REALIZATION OF THE RIGHTS OF DISABLED CHILDREN IN KAZAKHSTAN ACCORDING TO THE UN CONVENTION ON «THE RIGHTS OF DISABLED PEOPLE»

Abstract. It is known that the number of children with disabilities is increasing every year in all countries of the world. Children with disabilities are not only subject to various exclusions, discrimination, violations and violations of their rights, but also become victims of acts such as violence, cruelty, neglect and exploitation. The mechanism for recognizing and protecting the rights of children with disabilities is provided for by international law. However, the legal consolidation of rights does not mean their automatic, unhindered exercise. The article refers to a number of problems that children with disabilities face in the country in the exercise of their rights in the field of health in accordance with international law. Receiving the necessary and effective assistance from the state in the field of health, thereby improving the state of health, is the right of children with disabilities, guaranteed by international and national legal documents. It is very important to have an effective mechanism of the state that allows the realization of rights in this area. This is due to the fact that the possibility of exercising the social, political, economic and other rights of children with disabilities is closely related to the improvement or stability of their health.

Keywords: child with a disability; disability; disabled child; United Nations; United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities; ratification; mental development disorders; diseases of the musculoskeletal system; inclusive society.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_99

Кіріспе. Бала құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау – қазіргі заманның жаһандық мәселелерінің бірі, оны шешуге бүкіл әлем қауымдастығы мүдделі. Біріккен Ұлттар Ұйымының (бұдан әрі – БҰҰ) мәліметтері бойынша жыл сайын шамамен 10 миллион бала кәмелеттік жасқа толғанға дейін қайтыс болады немесе олардың өмір сүруі мен дамуы үшін жеткілікті жағдайлар жасалмағандықтан, бес жасқа толғанға дейін физикалық немесе психикалық ауру болып қалады [1, 27 б.].

ЮНИСЕФ есебіне сәйкес, 2021 жылы әлемде 240 миллион мүгедек бала бар деп есептелген. Осы құжатта «олардың құқықтары туылған кезден бастап бұзылады: мұндай балалар көбінесе тіркеуге алынбайды, интернатқа орналастырылады, қамқорлыққа бөлену, отбасында тәрбиелену, білім алу, медициналық көмек алу және тұрғын үй иелену құқығынан айырылады» деп ерекше атап өтілген[1]. Мүгедек балалардың құқықтарын жан-жақты, дұрыс қамтамасыз ету және қорғауға байланысты жаһандық проблемаларды шешу әлемнің барлық елдерінің, соның ішінде Қазақстан Республикасының да өзекті міндеті болып табылады. 2006 жылғы 13 желтоқсандағы «Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы (бұдан әрі – Конвенция) мүгедектердің құқықтарын жан-жақты қорғауға арналған заңды күші бар бірінші

[1] ООН: дети с инвалидностью по-прежнему отстают в доступе к образованию / Ekberova E. [Электронный ресурс] ¬ Режим доступа: https://www.aa.com.tr/ru/%D0%BC%D0%B8%D1%80/%D0%BE%D0%BE%D0%BD-%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B8-%D1%81-%D0%B8%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C%D1%8E-%D0%BF%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D1%83-%D0%BE%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%8E%D1%82-%D0%B2-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%-D0%BF%D0%B5-%D0%BA-%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8E/2417670 (дата обращения: 29.11.2022).

халықаралық құқықтық құжат болып табылады. Конвенцияда мүгедектердің құқықтарын көтермелеу, қорғау және қамтамасыз ету нормалары бар, оларды мемлекеттер орындауға міндеттенеді. Конвенция мемлекеттерге мүгедектерге қатысты кемсітушілікке жол бермеу қажеттілігін түсіндіріп қана қоймайды, сонымен қатар мүгедектердің қоғамда нақты теңдікке қол жеткізуі үшін қолайлы жағдайлар жасау үшін мемлекеттер қабылдауы тиіс бірқатар шараларды белгілейді. Осы Конвенцияның 1-бабында «Құжатты бекітудің негізгі мақсаты азаматтарға, мүгедектерге тиесілі барлық құқықтар мен бостандықтарға ие болу, олардың құқықтарын толық және тең қамтамасыз ету, олардың туа біткен қадір-қасиетін құрметтеу болып табылады» делінген[2]. Конвенцияда мүгедектерге «әртүрлі кедергілермен өзара әрекеттесу кезінде олардың басқалармен тең негізде қоғамға толық және тиімді қатысуына кедергі келтіруі мүмкін ұзақ мерзімді физикалық, психикалық, интеллектуалдық немесе сенсорлық бұзылыстары бар адамдарды» жатқызады[3]. Көріп отырғанымыздай, Конвенцияда берілген анықтама мүгедектердің осалдығын айтып қана қоймайды, сонымен қатар мемлекет пен қоғамның алдына олардың толыққанды өмір сүруі үшін «әртүрлі кедергілерді» жою бойынша жұмыс істеу міндеттерін қояды. Мүгедектердің құқықтарын жүзеге асырудағы бұл кешенді тәсілді барлық елдерде тәжірибеге енгізу қажет.

Әдістер мен материалдар. Зерттеудің әдіснамалық негізін заң ғылымындағы танымның жалпы ғылыми логикалық, диалектикалық әдістері, арнайы заңды әдістің формальды құқықтық түрі құрайды. Зерттеу барысында құзыретті органдардың берген статистикалық мәліметтері қолданылды.

Негізгі бөлім. 2015 жылы 20 ақпанда Қазақстан Республикасы БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары туралы» Конвенциясын ратификациялаған сәттен бастап, елімізде мүгедек жандардың құқықтары заң жүзінде белгіленіп қана қоймай оларды жүзеге асыру жолында бірқатар шаралар іске асырылды. Соңғы жылдары елімізде Конвенцияның ережелерін мүмкіндігі шектеулі балалардың өмірінің барлық салаларына енгізу жұмыстары қарқынды жүргізілуде. Балалардың мүгедектігі мәселесі бүгінгі таңда жалпыұлттық сипатқа ие болды деп айтсақ артық емес. Балалардың мүддесіне сай жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясатқа қарамастан Республикамызда әлі де болса шешілмеген мәселелер жетерлік [2, 101 б.].

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің 2022 жылғы статистикалық мәліметтеріне сүйенетін болсақ, елімізде 18 жасқа дейінгі мүгедек балалардың саны – 98 254, оның ішінде Атырау облысында – 3 922, Қызылорда облысында – 5 513, Түркістан облысында – 14 883, Шығыс Қазақстан облысында – 5 593, Қостанай облысында – 3 231, Алматы қаласында – 7 841, Ақмола облысында – 3 077, Жамбыл облысында – 6 658, Маңғыстау облысында – 6 601, Астана қаласында – 7 188, Ақтөбе облысында – 4 428, Батыс Қазақстан облысында – 2 866, Павлодар облысында – 3 123, Шымкент қаласында – 6 663, Алматы облысында –8 953, Қарағанды облысында – 5 478, Солтүстік Қазақстан облысында – 2 236[4]. 2021 жылғы ресми деректер бойынша Қазақстанда 6 295 590 бала[5] болғанын ескерсек, әрбір 50-ші бала мүгедек. Денсаулығында белгілі бір проблемалары бар балалар санының өте көп болуы, мемлекет пен азаматтық қоғам назар аударуы керек мәселе.

Қазақстан Республикасының «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» 2002 жылғы 11 шілдедегі заңына сәйкес, «кемтар бала (балалар) – белгіленген

[2] Конвенция о правах инвалидов / Принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи от 13 дек. 2006 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml (дата обращения: 29.11.2022).

[3] Сол жерде.

[4] Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm?lang=kk (жүгінген күні: 29.11.2022).

[5] Демографические характеристики / Численность детей по полу и возрасту [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://bala.stat.gov.kz/chislennost-detej-po-polu-i-vozrastu/ (дата обращения: 29.11.2022).

тәртіппен расталған, туа біткен, тұқым қуалаған, жүре пайда болған аурулардан немесе жарақаттардың салдарынан тіршілік етуі шектелген, дене және (немесе) психикалық кемістігі бар он сегіз жасқа дейінгі бала (балалар)»[6] деген анықтама берілген.

Мүгедектікті, оның себептері мен мерзімдерін, еңбек ету қабілетінен айырылу дәрежесін белгілеу тәртібі Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 30 қаңтардағы №44 бұйрығымен бекітілген медициналық-әлеуметтік сараптама жүргізу Ережесімен регламенттелген[7]. Мүгедектік еңбекке қабілеттілікті ішінара немесе толығымен шектейтін және сау адамға тән қалыпты өмір салтына кедергі келтіретін аурулары бар адамға беріледі. Мүгедектік тобын тағайындауға негіз болып табылатын ауруларға адамға әлеуметтік көмек талап етілетін ауыр жарақаттар, созылмалы аурулар және туа біткен патологиялар жатады. Жоғарыда аталған ережеге сәйкес мүгедектік берілетін аурулардың төмендегідей тізбесі көрсетілген: тірек-қимыл аппаратының аурулары; қабылдау органдарының аурулары (көру, есту); есте сақтау, зейін, қабылдау, ойлау, сөйлеу қабілетінің бұзылуымен байланысты психикалық аурулар; қан айналымы, ас қорыту, тыныс алу органдарының жүйелік аурулары. Мүгедектік тобын белгілеу кезінде Комиссия мүшелері мынадай параметрлерді ескереді:

- Мүгедек жанның өзін-өзі күту қабілеті немесе қабілетсіздігі;
- Тіршілік әрекетін жүзеге асыру үшін басқа адамдарға тәуелділік дәрежесі;
- Қосалқы құралдарды пайдалана отырып, өзіне-өзі қызмет көрсету қабілеті.

Мүгедектік тобын алғаннан кейін белгілі бір кезеңділігі бар адам қайта куәландырудан өтуге міндетті. Бұл процесс науқастың жағдайында жақсарулардың болуын немесе болмауын анықтауға мүмкіндік береді. Мүгедектік тобы елімізде бала 7-жасқа толған кезден бастап тағайындалады.

Қайта куәландыру 1-топтағы мүгедектер үшін 2 жылда 1 рет және 2, 3-топтағы мүгедектер үшін жыл сайын жүргізіледі. Егер сараптама комиссиясында өзгеше көрсетілмесе, мүгедек балалар 18 жасқа толғанда қайта куәландырудан өтеді[8].

Қазақстан Республикасының «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» заңының 15-бабына сәйкес кемтар балалардың мынадай заңмен кепілдік берілген құқықтары бар:

1. Әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдауды кепілдік түрінде тегін алуға.
2. Денсаулық сақтау субъектілерінде, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияларда немесе медициналық-әлеуметтік сараптама бөлімдерінде Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен тегін зерттеп-қаралуға және тегін медициналық көмек алуға.
3. Дене немесе психикалық кемістіктері байқалған сәттен бастап, оның көріну дәрежесіне қарамастан, психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес қорытындысына сәйкес тегін медициналық-психологиялық-педагогикалық түзеуге.
4. Медициналық айғақтамалары бойынша Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен протез-ортопедия бұйымдарымен және аяқ киіммен, арнайы қарпі бар баспа басылымдарымен, дыбыс күшейткіш аппаратурамен және сигнал бергіш құралдармен, компенсаторлық техникалық құралдармен тегін қамтамасыз етілуге.
5. Психологиялық – медициналық-педагогикалық кеңестердің қорытындысына сәйкес арнаулы білім беру ұйымдарында немесе мемлекеттік білім беру ұйымдарында тегін мектепалды және жалпы орта білім

[6] Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы: Қазақстан Республикасының 2002 ж. 11 шілдедегі №343 Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343_/links (жүгінген күні: 29.11.2022).

[7] Об утверждении Правил проведения медико-социальной экспертизы: приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 30 янв. 2015 г. №44 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010589 (дата обращения: 29.11.2022).

[8] Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы: Қазақстан Республикасының 2002 ж. 11 шілдедегі №343 Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343_/links (жүгінген күні: 29.11.2022).

алуға.

6. Мемлекеттік білім беру ұйымдарында мемлекеттік білім беру бағдарламалары шегінде конкурстық негізде тегін техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары білім алуға.

7. Оқу бітіргеннен кейін алған біліміне және (немесе) кәсіби даярлығына сәйкес Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалатын тәртіппен жұмысқа орналасуға.

8. Денсаулық сақтау ұйымдарында бірінші кезекте қызмет көрсетілуіне құқығы бар.

Елімізде заңнамалық тұрғыдан мүгедек балалардың құқықтарын қамтамасыз ету механизмі қалыптасқанымен, әлемнің көптеген елдері сияқты елімізде мүгедек балалар санының жыл санап көбеюі байқалады. Мұның басты себептерінің бірі – халық денсаулығының төмендігі. Жас ұрпақтың денсаулығы көп жағдайда ұлттың репродуктивті денсаулығына байланысты. Ал бұл мәселенің ұлттық қауіпсіздік факторларының бірі ретінде де әлеуметтік маңызы зор.

Мүгедек балаларды қолдау бойынша мемлекет қабылдап жатқан шараларға қарамастан, бірқатар мәселелер іс жүзінде әлі шешілген жоқ, олардың ішінде мыналарды атап өтуге болады:

1. Қазақстан Республикасында «мүгедек, мүмкіндігі шектеулі адам, кемтар» терминдері мүгедектік мәселесіне қатысты әлеуметтік емес, тек медициналық көзқарасты білдіреді. Біріншіден, қазіргі заңнамалардағы «мүгедек, кемтар, мүмкіндігі шектеулі адам» термині мүгедек адамның басқалармен тең дәрежеде қоғам өміріне толық және тиімді қатысу мүмкіндігін шектейтін кедергілерге емес, адам ағзасының физикалық кемістіктеріне ғана назар аударады. Бұл түсіндіру мүгедектерге қатысты жалпы мемлекеттік саясатта тек медициналық көзқарастың таралуына ықпал етеді.

2. Екіншіден, «ақау», «кемтар», «кемістік», «мүгедек» «мүмкіндігі шектеулі адам» сияқты медициналық терминдерді қолдану мүгедектердің қадір-қасиетін төмендетіп, олардың ар-намысын, адамдық қасиетін кемсітіп, тұлға ретіндегі құқығын қорғау көзқарасынан гөрі қайырымдылық, аяушылық сияқты сезімдерге негізделген көзқарасты қалыптастырады.

3. Мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеп отырған отбасы қоғам тарапынан көптеген кедергілерге ұшырап жатады. Біздің қоғамда мүгедек адамға деген теріс пікір, оны қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қабылдамау, мүгедек баланы – болашағы бұлыңғыр адамдардың санатына жатқызу секілді теріс пікір мен мәдениет қалыптасқан. Осындай қатынасты қабылдағысы келмейтін отбасылар өкінішке орай отбасындағы мүгедек баланы қоғамнан оқшаулап ұстауға тырысады. Бұл жерде екі түрлі себеп болуы мүмкін: біріншісі – ата-ананың онсызда тағдырдан талқы көрген мүгедек баласын қоғамның талқысынан арашалағысы келуі, екіншіден, ата-ананың баласының басқа балалар секілді дені сау болып туылмағанына өздерін кінәлау сезімі, психологиялық комплекстері [3]. Себеп әрқашанда салдарды туғызатыны анық. Ата-ананың мүгедек баланы қоғамнан оқшаулауы бала бойында сенімсіздік, өз-өзін қабылдамау, өзі қатарлы балалардың ортасына сіңісіп кете алмау, өмірден өзіне не керек екендігін түсінбеу немесе мақсаттарына қол жеткізуге деген құлшыныстың болмауына алып келіп соғады. Мүгедек баланың бойында қоғамның толыққанды мүшесі екендігіне деген сенімді орнату үшін ең алдымен біз қоғамдағы көзқарасты, қоғамдық мәдениетті қалыптастыруымыз қажет. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларды қоғамдық ортаға бейімдеу, психологиялық көмек көрсету орталықтарының қызметін жүйелі әрі сапалы түрде ұйымдастыру керек.

4. Мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтары мен денсаулығына деген қажеттіліктерін білуде барлық медициналық қызметкерлердің кәсіби деңгейі жоғары емес. Ал, мүгедектік мәселесі дұрыс және жан-жақты дайындықты, осы мәселе бойынша үнемі кәсіби дамуды талап етеді.

5. Мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтары мен қажеттіліктері жаппай қоғаммен, оның ішінде медицина мамандарымен де оқытылуы қажет. Медициналық мекемелерде

барлығына қолжетімді және толық көрнекі ақпараттар, жадынамалар, нұсқаулықтар, жұмыс ережелері және т.б. болуы керек, бұл мүмкіндігі шектеулі балаларға дәрігердің қабылдау мерзімін икемді түрде қарастыру, шақыру бойынша медициналық көмек көрсету сапасын арттыру, пациенттердің шығындарын азайту сияқты мәселелерді шешуге көмектеседі.

6. Мүгедек бала тіркелген медициналық мекемелерге жету мүгедек бала мен оның ата-анасына қолайсыздықтар тудырады. Елімізде мүмкіндігі шектеулі адамдардың қозғалысын жақсарту мақсатында қолданысқа енгізілген инватакси қызметі ҚР еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің бастамасымен 2021 жылдан бастап пилоттық режимде әлеуметтік қызметтер порталына енгізілген, 2023 жылдан бастап бұл қызметті толықтай енгізу жоспарлануда. Алайда, бұл қызметті қолдану үшін тұлғада ЭЦҚ болуы мен оның компьютерлік техниканы жеткілікті дәрежеде меңгеруі, қолында ғаламтор желісіне қосылған ұялы телефоны не компьютері болуы қажет. Алайда, осы тұста мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған көптеген отбасылардың табысы мен халықтың компьютерлік сауаттылығының төмендігі ескерілмеген.

7. Инватакси қызметін біріншіден, тірек-қимыл аппараты бұзылған мүгедектер қолдана алады, екіншіден, инватакси қызметін пайдалану үшін оған бір тәулік бұрын тапсырыс берілуі керек, үшіншіден инватакси қызметінің бір күндік лимиті 2 реттен аспайды[9]. Осындай шектеулер мүгедек бала тәрбиелеп отырған отбасыларға қоғамдық көлікпен не өз қаражаты есебінен жеткізу қызметіне жүгінуіне алып келіп соғады. Қоғамдық көліктер, Астана мен Алматы сияқты республикалық маңызы бар қалаларды қоспағанда, мүмкіндігі шектеулі жандардың, соның ішінде тірек-қимыл аппараттары бұзылған мүмкіндігі шектеулі жандардың жүріп-тұруына қажетті жағдай мүлде тудырмайды.

8. Қоғамдық орындар мен ғимараттардың көпшілігі мүгедек балалардың еркін қозғалысына икемделіп құрылмаған. Кейбір мекемелерде флюрографиялық, маммографиялық құрылғылар, пандустар, жеделсатылар, дәрігердің науқастарды қарайтын кушеткалары қимыл-қозғалыс аппараты бұзылған мүгедек балалардың қажеттілігін қанағаттандыра алмайды.

9. Денсаулық жағдайының ерекшелігіне байланысты мүгедек балалар жол-көлік апаттарының құрбандарына жиі айналу қаупі бар. Ресми мәліметтерге сүйенетін болсақ, 2022 жылдың қаңтар мен шілде айлары аралығында елімізде балалардың қатысуымен 1200-ден астам жол-көлік оқиғасы орын алып, нәтижесінде 70 кәмелетке толмаған бала қайтыс болса, 1500 жуығы түрлі жарақаттар алған[10]. Қауіптің салдарымен күрескеннен гөрі оның алдын алған әлдеқайда дұрыс. Елімізде Астана мен Алматы қалаларын қоспағанда жол белгілері, бағдаршамдар есту, көру қабілеті төмен, тірек-қимыл аппараттарының бұзылуы бар мүгедек балалардың қажеттілігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз ете алмайды.

10. Есту қабілеті шектелген мүгедек балалар үшін медициналық қызметтерге қолжеткізуді шектейтін кедергінің бірі – жазу материалдарының немесе сурдоаудармашы қызметінің шектеулі қолжетімділігі, кейбір медициналық мекемелерде сурдоаудармашы қызметі мүлде қарастырылмаған. Дәрігер маман сурдоаудармашы мамандығын игермегендіктен есту, сөйлеу қабілеті шектелген мүгедек баланың қандай шағым, тілектері бар екендігін толықтай түсіну, сол арқылы ол балаға тиісті ем тағайындау объективті жүргізілмеуге алып келіп соғады.

11. Мүгедектігі бар балаларға арналған мамандандырылған медициналық мекемелер санын көбейту үшін соңғы жылдары көп күш-қуат жұмсалғанына қарамастан, мамандандырылған медициналық мекемелер негізінен тек ірі қалаларда

[9] Пользователям инватакси в Казахстане обещают 60 бесплатных поездок в месяц с 2021 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.sputnik.kz/20201028/Polzovatelyam-invataksi-v-Kazakhstane-obeschayut-60-besplatnykh-poezdok-v-mesyats-s-2021-goda-15316120.html (дата обращения: 29.11.2022).

[10] Количество ДТП в Казахстане находится в критически высоком уровне – МВД [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.kt.kz/rus/society/kolichestvo_dtp_v_kazahstane_nahoditsya_na_kriticheski_1377936109.html (дата обращения: 13.03.2023).

орналасқан. Тіпті медициналық қызметтер көрсетіліп жатқанымен, олардың сапасы төмен. Бұл жабдықтардың жетіспеушілігі (әсіресе жүктіліктің алғашқы мерзімдерінде мүгедектікке алып келіп соғатын кейбір патологияларды ерте анықтауға арналған жабдықтар), баланың жастық шағында мүгедектікке алып келіп соғатын қауіптің алғашқы симптомдарын және факторларын анықтай алатын білікті медициналық қызметкерлердің жетіспеушілігі және баласына жуырда диагноз қойылған ата-аналарда ол диагноз, мүгедектік, мүгедектікке өту ережесі мен шарттары, мүгедек балаға жасалатын қажетті көмектер, күту жағдайлары туралы ақпараттың шектеулі көлемі сияқты бірнеше себептерге байланысты.

Қорытынды. Жоғарыда аталған мәселелер-ді талдау нәтижесінде біз мынадай қорытынды жасадық:

1. Тақырып бойынша әдебиеттерді зерделеу – мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтарын зерттеуге, оларды жүзеге асыру тетіктері бойынша ұсыныстарды әзірлеуге, туындаған проблемаларды шешу жолдарына арналған ғалымдардың еңбектерінің аз екенін көрсетті. Бұл еліміздегі мүгедектік мәселелерін ғылыми деңгейде зерттеуге қызығушылықтың төмен деңгейін көрсетеді. Қоғамдағы мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтарын қорғау саласындағы ғылымның рөлін арттыру үшін мемлекет тарапынан ғылыми зерттеулерді ынталандыруды арттыру қажет, атап айтқанда, жоғары оқу орындарында оқуға және осы саладағы ғылыми-зерттеу жұмыстары мен конкурстық жобаларына мемлекеттік гранттардың санын көбейту.

2. Мүгедек балаларды әлеуметтік интеграцияға қосудың ең қажетті басты шарты – қоғамның мүгедек балаларға деген көзқарастарын өзгертуге бағытталған қоғамдық мәдениетті қалыптастыру, яғни, инклюзивті қоғам құру. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін 2002 жылы 08 тамызда қабылданған «Қазақстан Республикасын-дағы баланың құқықтары туралы» және 2005 жылы 13 сәуірде қабылданған «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» заңдарындағы «мүгедек бала», «мүмкіндігі шектеулі бала» терминдерін және «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» ҚР 2002 жылғы 11 шілдедегі заңындағы «кемтар бала» терминін «ерекше бала» терминіне унификациялау ұсынылады. ҚР Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» №326 қаулысының 3-бөлім, 2-тарау, 7-параграфы 1-тармағында «Қоғамның мүгедектігі бар адамдардың проблемаларына деген көзқарасын өзгерту мақсатында бірқатар негізгі дефинициялар мен ұғымдарды қайта қарау қажеттігі» мәселесі қарастырылған[11]. Біз ұсынып отырған «Ерекше бала» термині – аталған стратегиялық шараны іске асырудың нысаналы алғышарты болуы керек деп ойлаймыз. «Ерекше бала» термині мүмкіндігі шектеулі баланың бойындағы физикалық, зияткерлік және өзге де кемшіліктеріне қоғамның өткір назарын аудармайды. Керісінше, қоғамның, мемлекеттің, әрбір адамның бұл балалардың бойындағы «шектеусіз мүмкіндіктерін» ашуға ынтасын көтереді. Тарихқа көз жүгіртетін болсақ, Нобель сыйлығының лауреаты, атақты физик-теоретик Стивен Вильям Хокинг, неміс композиторы Людвиг ван Бетховен, Америка Құрама Штаттарының тарихында дипломатиялық саясаттағы шеберлігімен есте қалған 32-ші Президент Франклин Делано Рузвельт, «Грэмми» сыйлығының иегері белгілі американдық музыкант Рэй Чарльз, 13 жасында толықтай көрсоқырлыққа ұшыраганына қарамай Эверест шыңын бағындырған тұңғыш сколалаз Эрик Вайхенмайер, тізесінен төмен аяғы болмасада дені сау жеңіл атлеттермен теңдей сайысқа түсіп спортта үлкен жетістіктерге жетіп, мүмкіндігі шектеулі адамдарға мотиватор

[11] Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 ж. 28 мамырдағы №326 қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326 (жүгінген күні: 13.03.2023).

болған Оскар Писториустар әртүрлі сипатта мүмкіндіктері шектеулі болған. Соған қарамастан олардың бойындағы шексіз мүмкіндіктері, өзге адамдарға ұқсамайтын ерекшеліктері аталған тұлғалардың адамзат тарихына өз үлестерін қосып, күні бүгінге дейін тарих беттерінде қалуларына себеп болды. Еліміздегі әрбір «мүмкіндігі шектеулі» деп саналатын балалардың бойындағы осындай «шексіз мүмкіндіктерін» ашу үшін, олардың қоғамдық өмірге белсене араласуына жол ашу үшін, бұл санаттағы балалар мен олардың ата-аналарының өздерін қоршаған ортада жайлы сезінулері үшін біз ұсынып отырған «ерекше бала» термині сөзсіз қажет деп санаймыз. Қолданылуы ыңғайлы, естуге жеңіл тиетін осы бір термин мүмкіндігі шектеулі балалардың мәселелеріне тек қана медициналық көзқараспен ғана қарамай, әлеуметтік, мәдени, адами көзқарастарды орнатуға негіз болып, сол балалардан еліміздің дамуына өз үлестерін тигізетін кәсіби мамандардың шығуына мүмкіндіктер ашады деген сенімдеміз.

3. Инклюзивті қоғамды қалыптастыру үшін жүргізілетін шараларда бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі өте зор. Бұқаралық ақпарат құралдары арқылы мүмкіндігі шектеулі балалардың күнделікті тұрмыс-тіршілігін, олардың оқуда, өнерде, спортта жеткен аз да болса жетістіктерін дәріптеу, олардың өздері қатарлы балалар алдындағы беделін көтеру, сол арқылы олардың өздеріне деген бағалау дәрежесін көтеру қажет.

4. Денсаулық сақтау саласында бірқатар өзгерістер енгізу. Атап айтсақ, медициналық мекемелерде тек мүгедек балалардың мәселесі бойынша маманданған педиатр, терапевт, психолог, логопед, психиатр, сурдомамандарды қайта даярлау. Бұл мамандардың қызметі мүгедек балаларды үздіксіз бақылау, емдеумен қатар, кейбір тұқымқуалау жолымен берілетін мүгедектікке алып келіп соғатын ауруларды ерте скринингтеуде маңызды рөл атқарады деген сенімдеміз.

5. Еліміздегі инватакси қызметін одан әрі жетілдіру. Инватакси қызметі қолжетімді әрі ыңғайлы деңгейде қызмет көрсету үшін мемлекет тарапынан қаржы бөлуді жалғастыру. Инватакси қызметін тек инфраструктурасы дамыған қалалық жерлерде ғана емес, еліміздің шалғай өңірлерінде тұратын мүгедек балалар үшін де қолжетімді ету.

6. Бүгінгі таңда әлемде 1млрд-қа жуық әртүрлі физикалық, психикалық және сенсорлық бұзылыстары бар адамдар өмір сүруде. Оның 240 миллионы балалардың үлесіне келеді. Физикалық түрлі бұзылыстар бұл балалардың қоғамдық көліктерді пайдалану мен қоғамдық мекемелерге кедергісіз бару мүмкіндіктерін жоққа шығаруда. Соның әсерінен көптеген мүгедек балалар өзі қатарлы балалармен тең қатынаста өмір сүре алмауда[12]. Өкінішке орай, бұл мәселелермен біздің мемлекетімізде өмір сүріп жатқан мүмкіндігі шектеулі балаларда күнделікті өмірде жиі ұшырасатыны жасырын емес. Мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтарын толыққанды қамтамасыз ету үшін қоғамдық орындар мен ғимараттарды, қоғамдық көліктер мен әлеуметтік маңызды құрылыстарды мүгедек балалардың жүріп-тұруы үшін ыңғайлы етіп жабдықтауды жандандыру қажет.

7. Жол-көлік апаттарына қатысты жоғарыда көрсетілген статистикалық мәліметтерді назарға алатын болсақ, мүмкіндігі шектеулі балалардың әртүрлі физикалық және зияткерлік кемшіліктеріне байланысты осындай апаттардың құрбандары болу ықтималдығы жоғары екендігін ескеру өте маңызды. Сол себепті, еліміздегі балалардың, мүмкіндігі шектеулі балалардың жол қатынасы саласындағы қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында жол белгілерін, бағдаршамдарды қауіпсіздік белгілерімен жабдықтандыруды күшейту қажет.

Осылайша, зерттеу көрсеткендей дүниежүзілік қоғамдастық және әрбір мемлекетте, оның ішінде Қазақстанда

[12] Глава ООН: необходимо сломать все барьеры, с которыми сталкиваются люди с инвалидностью [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://news.un.org/ru/story/2022/02/1418362 (дата обращения: 13.03.2023).

ерекше балалардың құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау бойынша жүргізіліп жатқан шараларға қарамастан, БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары туралы» Конвенциясының ережелерін іске асыру бойынша әлі де атқарылуы тиіс көп жұмыс күтіп тұр.

Біз «Тек кепілдік берілген адам құқықтары – мемлекет пен халықаралық қоғамдастықтың тұрақты негізін құрайды» деген көрнекті ғалымдардың пікірімен келісеміз [4, 5 б.]. Қоғамдық өмірге араласқан, тұрмыстың барлық саласында белсенді балалар ата-ананың, отбасының ғана емес, бүкіл халықтың болашағы. Елімізде балалық шақтағы мүгедектіктің алдын алу және мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтарын жақсарту бойынша әлеуметтік, медициналық, құқықтық, ағарту іс-шаралары қазірдің өзінде жүргізілуде және барлық балалардың болашағы сенімді және жарқын болуы үшін одан әрі де үздіксіз, сапалы, халықаралық стандарттар деңгейінде жүзеге асырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алисиевич, Е.С. Поощрение и защита прав уязвимых групп в международном праве: учеб. пособие / Е.С. Алисиевич. – М.: РУДН, 2012. – 431 с.
2. Тұрсынов, А.Б. Қазақстандағы балалар құқықтарын қорғаудың өзекті мәселелері / А.Б. Тұрсынов // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2020. – №1(15). – 100-106 бб.
3. Stoykovich, L.Yu. Inclusive Education: Factors Of Adaptation of Disabled People to the Education Process [Electronic resource] / L.Yu. Stoykovich, et al. – Global Challenges and Prospects of the Modern Economic Development / European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, 2019. – vol 57. – pp. 643-653. – Access mode: https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.03.64 (Access data: 29.11.2022).
4. Международная и внутригосударственная защита прав человека: учебник / под ред. Р.М. Валеева. – М.: Статут, 2011. – 413 с.

References:

1. Alisievich, E.S. Pooshhrenie i zashhita prav ujazvimyh grupp v mezhdunarodnom prave: ucheb. posobie / E.S. Alisievich. – M.: RUDN, 2012. – 431 s.
2. Tұrsynov, A.B. Қazaқstandaғy balalar құқұқtaryn қorғaudyң өzekti məseleleri / A.B. Tұrsynov // Құқұқ қorғau organdary akademijasynyң zharshysy. – 2020. – №1(15). – 100-106 bb.
3. Stoykovich, L.Yu. Inclusive Education: Factors Of Adaptation of Disabled People to the Education Process [Electronic resource] / L.Yu. Stoykovich, et al. – Global Challenges and Prospects of the Modern Economic Development / European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, 2019. – vol 57. – pp. 643-653. – Access mode: https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.03.64 (Access data: 29.11.2022).
4. Mezhdunarodnaja i vnutrigosudarstvennaja zashhita prav cheloveka: uchebnik / pod red. R.M. Valeeva. – M.: Statut, 2011. – 413 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ақбөпе Нұрмұханбетқызы Ергалимова – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, халықаралық құқық магистрі, e-mail: akbope_80kz@mail.ru.

Ергалимова Ақбөпе Нұрмұханбетқызы – докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, магистр международного права, e-mail: akbope_80kz @mail.ru.

Yergalimova Akbope Nurmukhanbetkyzy – Doctoral student of the Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Master of International Law, e-mail: akbope_80kz@mail.ru.

Ербол Мусинович Абайдельдинов – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің халықаралық құқық кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, e-mail: erbolabay @mail.ru.

Абайдельдинов Ербол Мусинович – профессор кафедры международного права Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, доктор юридических наук, e-mail: erbolabay@mail.ru.

Abaideldinov Yerbol Musinovich – Professor of the Department for International Law of the Eurasian National University named after L.N. Gumilev, Doctor of Law, e-mail: erbolabay@mail.ru.

АВТОРЛАР ҮШІН АҚПАРАТ

Журналдың айдарлары: Мемлекет және құқық теориясы мен тарихы; Конституциялық және әкімшілік құқық; Азаматтық және азаматтық-процестік құқық; Қылмыстық құқық және криминология, қылмыстық-атқарушылық құқық; Қылмыстық процесс, криминалистика, сот-сараптама қызметі, жедел-іздестіру қызметі; Прокурорлық қадағалау теориясы және тәжірибесі; Құқық қорғау және басқа мемлекеттік органдар қызметі; Педагогика, психология және әлеуметтік-экономикалық ғылымдар салаларындағы зерттеулер; Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану. Журналдың тақырыптық бөлімдері авторлардың жариялауым тақырыбын таңдауына шектеу қоймайды, өйткені маңызды материалдар болса, айдарды кеңейтуге болады.

Журналға жариялануға: а) басқа басылымдарда бұрын жарияланған авторлық материалдар; б) ертеде жарияланған нәтижелермен салыстырғанда жаңа ақпараты жоқ мақалалар немесе нақты, тарихи немесе басқа да қателіктер, сонымен қатар келтіретін ғылыми фактілерге тура қарсылық келтіретін бекітулер және гипотезалар бар мақалалар; в) Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамалар және ведомстволық нормативтік актілеріне, шарттарға және т.б. сәйкес мемлекеттік құпиялар, қызметтік немесе коммерциялық құпияларға жататын мәліметтері бар материалдар; г) Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес жариялануға тыйым салынған материалдар қабылданбайды.

Берілген материалдардың мазмұны мен оның шынайылығы автордың жауапкершілігінде. Автордың көзқарасы Редкеңестің және редакцияның көзқарастарына сай келмеуі мүмкін. Редакция қажетті түзетулер мен қысқартулар жасауға құқылы. Материалдар қайтарылмайды. Жариялау бойынша мерзімдерді баспагер өз жауапкершілігіне алмайды. Егер де материал авторға (авторларға) қайта өңдеуге жіберілетін болса, автордың (авторлардың) қайта өңдеп, қайтарған күні материал түскен күні болып есептеледі. Әр автор (авторлар) бір нөмірде екі материал жариялай алады.

Материалдарды қабылдау және Журнал нөмірін құру келесі мерзімде жасалады: 1) тоқсанның бірінші айының 30 дейін – материалдарды жариялауға қабылдау; 2) тоқсанның екінші айының 30 дейін – журнал нөмірін құру бойынша Редакциялық алқаның және Редакцияның жұмыстары; 3) тоқсанның үшінші айының 30 дейін – журнал нөмірінің жобасын баспаханаға беру, журналды жариялау. Жаршыға мақалаларды рәсімдеу бойынша талаптар: 1) жариялауға арналған мақалаларда ғылыми зерттеулердің түпнұсқалар нәтижелері болуы қажет; 2) мақала мәтіні doc (Microsoft Word) А4 парағындағы форматта рәсімделеді, кітап бағытында, негізгі мәтіннің көлемі 8 бетке дейін, Times New Roman қарпінде, 14 pt, интервалы – 1,0; жолақтар арасы – біреу; форматтау – ені бойынша, абзацтық шегіну – 1,25 см, барлық жағынан өрістері – 20 мм, нөмірлеу міндетті түрде беттің төменгі жағындағы ортада; 3) мақала электронды түрде беріледі, рәсімделген келесі мәліметтердің көрсетілуімен беріледі: сол жақ бұрышында ӘОЖ (Әмбебап ондық жіктеу), МҒТАР (Мемлекетаралық ғылыми-техникалық ақпараттар рубрикаторы) (http://grnti.ru); автордың (авторлардың) аты-жөні (2 автордан аспау қажет), ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, академиялық дәрежесі, жұмыс орны, қаласы, мемлекеті, мақаланың аты (жартылай боялған басты әріптермен), аннотациясы (сөздердің саны 100-ден 150-ге дейін), түйінді сөздері (8-10 сөз) қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде. Ұйымның толық аты, қаласы, мемлекеті (егер де авторлар басқа ұйымдарда жұмыс жасайтын болса, автор тегінің және тиісті ұйымның қасына бірдей белгі қойылуы қажет).

Аннотацияда мазмұны бойынша мақаланың атауын қайталамауы, формулалардың, библиографиялық сілтемелердің болмауы, мақаланың құрылымын сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұнын көрсетуі тиіс.

Түйінді сөздер мақаланың негізгі мазмұнын көрсетуі, мүмкіндігінше тақырып аты мен түйіндегі сөздер қайталанбауы тиіс, терминдерді мақала мәтінінен пайдаланған жөн, сонымен қатар мақаланы ақпаратты жүйелерден табуды кеңейтетін және оны жеңілдетуге мүмкіндік

беретін, басқа да маңызды ұғымдар мен мәнінің саласын анықтайтын терминдердің болуы қажет; мақала мәтінінде кіріспе, зерттеу материалы мен әдістері, нәтиже/талқылау, қорытынды/шешімнің болуы; қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса); пайдаланылған әдебиеттер, ақпарат көздері мақаланы дайындау барысында (әдебиеттер тізімі) оның соңына орналасады (соның ішінде 1/3 кем емес шет тіліндегі шетелдік сілтемелер көздерінің болуы). Редакциялық алқа әдебиеттер тізімінде (Scopus, Web of Science) журналдарының жаһан бойынша индекстер сілтемелері бар мақалаларына сілтеме жасауды ұсынады. Мақалада сілтемелер аталу тәртібі бойынша нөмірленуі қажет. Мақаладағы сілтемелер нөмірі квадратты жақшалармен рәсімделеді. Мақаладағы әдебиеттерге бірінші сілтеме [1] нөмірлі болуы қажет, екінші – [2] және с.с. Материалдың авторы көрсетілмеген электрондық ресурстар, статистикалық жинақтар, нормативтік құқықтық актілер әр беттік сілтемелерде көрсетіледі және пайдаланылған әдебиеттер тізімі енгізілмейді. Мақаланың негізгі мәтініндегі кітапқа сілтеме пайдаланылған беттерді көрсетуі қажет (мысалы, [2, 545 б.]). Әдебиеттер тізімі МЕМСТ 7.1.-2003 «Библиографиялық жазба. Жалпы талаптар және толтыру ережесіне» сәйкес рәсімделеді. Қайта сілтеме жасалған кезде алдыңғы қолданған сілтеме нөмірі беріледі. Интернет-ресурстарға сілтеме жасалғанда автор, мақала мәтіні көрсетіледі, көздері, электрондық толық мекенжайы, оған кірген күні көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді. Мақаладағы әдебиеттер тізімі роман әліпбиімен (References) рәсімделеді (http://translit.ru_ сайтында орыс әліпбиінен латыншаға транслитерация жасайтын бағдарлама бар. Автордың өзіне-өзі сілтеме жасауы әдебиеттер тізіміндегі сілтемелердің жалпы санымен салыстырғанда 20% аспауы қажет. Сапалы рәсімделген және аударылған аннотация, түйінді сөздер, әдебиеттер тізімі мақалаға деген ынтаны, сонымен қатар шетелдік әріптестердің сілтеме жасауын арттырады. 4) формула теру үшін формулалар редакторы Microsoft Eguation 3.0. пайдаланылады. Формулалар латын әліпбиімен теріледі, шрифтің көлемі 11. Мақалада сілтеме бар формулалар ғана нөмірленеді. Кестелер, суреттер (графикалық материалдар) айтылғаннан кейін орналастырылуы қажет. Әрбір иллюстрациядан кейін жазу болуы қажет. Суреттер анық, барлық детальдарды жеткізе алатындай күйде орындалуы қажет, нөмірленген, қол қойылған және электронды түрде берілуі тиіс. Кестенің атауы бас әріптермен, ал оның астындағылар жолақтағы әріптермен жазылса да болады, егер де олар бір сөйлемді құраса.

Көпшілікке белгілілерден басқа барлық аббревиатуралар және қысқартулар мәтінде бірінші рет қолданғаннан бастап ашылып жазылуы қажет.

Материалдар ақысыз жарияланады. Материалдар 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz электрондық поштасына жіберіледі. Пошталық мекенжайы: Қазақстан Республикасы, 010078, Ақмола облысы, Қосшы қ., Республика көшесі, 94-құрылыс, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы.

Журналдың электрондық мұрағаты Журналдың ресми сайтында (vestnikacademy.kz) ашық қолжетілімділікте орналастырылады.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Рубрики журнала: Теория и история государства и права; Конституционное и административное право; Гражданское и гражданско-процессуальное право; Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право; Уголовный процесс, криминалистика, судебно-экспертная деятельность, оперативно-розыскная деятельность; Теория и практика прокурорского надзора; Деятельность правоохранительных и иных государственных органов; Исследования в сфере педагогики, психологии и социально-экономических наук; Международное право и сравнительное правоведение. Заявленные тематические разделы Журнала не ограничивают авторов в выборе темы публикации, так как при наличии актуального материала рубрикация может быть расширена.

К публикации в Журнал не принимаются: а) авторские материалы, ранее опубликованные в других изданиях; б) статьи, не содержащие новой информации, по сравнению с ранее опубликованными результатами, либо содержащие фактические, исторические или иные ошибки, а также статьи, содержащие утверждения и гипотезы, прямо противоречащие установленным научным фактам; в) материалы, содержащие сведения, которые составляют государственные секреты, служебную или коммерческую тайну в соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан и ведомственными нормативными актами, договорами и т.д.; г) материалы, запрещенные к опубликованию в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

За достоверность и содержание предоставленных материалов ответственность несет автор. Мнения авторов могут не совпадать с точкой зрения Редсовета и редакции. Редакция имеет право производить необходимые правку и сокращения. Материалы не возвращаются. Издатель не берет на себя обязательства по срокам публикации. Если материал направляется автору (авторам) на доработку, то датой поступления считается дата возвращения автором (авторами) переработанного материала. Каждый автор (авторы) может опубликовать в одном выпуске не более двух материалов.

Прием материалов и формирование номера Журнала осуществляется в следующие сроки: 1) до 30 числа первого месяца квартала – прием материалов для публикации; 2) до 30 числа второго месяца квартала – работа Редакции по формированию номера Журнала; 3) до 30 числа третьего месяца квартала – передача проекта номера Журнала в типографию, опубликование Журнала. Требования по оформлению статей в Журнал: 1) статья для публикации должна содержать результаты оригинальных научных исследований; 2) текст статьи оформляется в формате doc (Microsoft Word) страница – А4, книжная ориентация, объем основного текста до 8 страниц, шрифт Times New Roman, кегль 14 пт, интервал – 1,0; межстрочный интервал – одинарный, форматирование – по ширине, абзацный отступ – 1,25 см, поля – 20 мм со всех сторон, нумерация обязательная внизу по центру страницы; 3) статья представляется в электронном виде, оформленная с указанием следующих сведений: в левом верхнем углу индекс УДК (универсальный десятичный классификатор, МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации) (http://grnti.ru); фамилия, имя, отчество автора (ов) (не более 2-х авторов), ученая степень, ученое звание, академическая степень (при наличии), информация о месте работы автора, город, страна, название статьи (прописными буквами, полужирным шрифтом), аннотация (количество слов – от 100 до 150), ключевые слова (8-10 слов) на казахском, русском и английском языках. Полное наименование организации, города, страны (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации).

Аннотация не должна по содержанию повторять название статьи, содержать формулы, содержать библиографические ссылки, должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи.

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, по возможности не повторять термины заглавия и аннотации, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационной системы; текст статьи, содержащий введение, материалы и методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы; информацию о финансировании (при наличии); список использованных при подготовке статьи информационных источников (список литературы) располагается в конце статьи (в том числе не менее 1/3 иностранных источников на иностранном языке от общего количества). Редакционная коллегия рекомендует в списке литературы ссылаться на статьи из журналов по глобальным индексам цитирования (Scopus, Web of Science). Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая – [2] и т.д. Электронные ресурсы, в которых не указан автор материала, статистические сборники, нормативно-правовые акты указываются в постраничных сносках и в список использованной литературы не вносятся. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например [2, 545 стр.]). Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1.-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При повторном цитировании источника ему присваивается номер первоначального цитирования. При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его посещения. Не разрешается ссылка на частные сообщения, отчеты, не защищенные диссертации и другие неопубликованные материалы. Пристатейные списки литературы оформляются также в романском алфавите (References). На сайте http://translit.ru имеется программа транслитерации русского языка в латиницу. Самоцитирование автора допускается не более 20% от количества источников в списке литературы. Качественно оформленные и переведенные аннотация, ключевые слова, список литературы повышают интерес к статье, а также вероятность цитирования статьи зарубежными коллегами; 4) для набора формул следует использовать встроенный редактор формул Microsoft Eguation 3.0. Формулы набираются латинским алфавитом, размер шрифта 11. Нумеруются только те формулы, на которые есть ссылки в тексте. Таблицы, рисунки (графический материал) должны располагаться после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе. Заголовки граф таблицы начинаются с прописных букв, а подзаголовки могут начинаться со строчных букв, если они составляют одно предложение с заголовком.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте. Статьи публикуются на безвозмездной основе. Материалы направляются на e-mail: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz. Почтовый адрес: Республика Казахстан, 010078, Акмолинская область, г. Косшы, улица Республика, строение 94, Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан.

Электронный архив Журнала выкладывается в открытом доступе на официальном сайте Журнала: vestnikacademy.kz.

INFORMATION FOR AUTHORS

Headings of the Journal: - Theory and history of state and law; - Constitutional and Administrative Law; - Civil and Civil Procedure Law; - Criminal Law and Criminology, Penal Law; - Criminal procedure, Criminalistics, Forensic Expertise, Operational Investigative Activities; - Theory and Practice of Prosecutorial Oversight; - The Activities of Law Enforcement and Other Government Agencies; - Research in the Field of Pedagogy, Psychology and Socio-Economic Sciences; - International Law and Comparative Law. The thematic sections of the Journal do not limit the authors in choosing the topic of publication, since if there is interesting, relevant material, the rubrication can be expanded.

The following are not accepted for publication in the Journal: a) copyrighted materials previously published in other publications; b) articles that do not contain new information, compared with previously published results, or contain actual, historical or other errors, as well as articles containing statements and hypotheses that directly contradict established scientific facts; c) materials containing information that constitutes state secrets, official or commercial secrets in accordance with the current legislation of the Republic of Kazakhstan and departmental regulations, agreements, etc.; d) materials prohibited for publication in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan.

An author is responsible for the accuracy and content of the materials provided. The opinions of the authors may not coincide with the point of view of the Editorial Council and the editors. The editors have the right to make the necessary revisions and reductions. Materials are not returned. The publisher does not undertake obligations on the timing of publication. If the material is sent to the author (s) for revision, the date of receipt is the date of return by the author (s) of the revised material. Each author (s) can publish in one issue no more than two materials.

Reception of materials and the formation of the Journal number is carried out in the following terms: 1) until the 30th day of the first month of the quarter - acceptance of materials for publication; 2) until the 30th day of the second month of the quarter - the work of the Editorial Board on the formation of the Journal number; 3) until the 30th day of the third month of the quarter - transfer of the draft number of the Journal to the printing house, publication of the Journal. Requirements for articles to be accepted in the Journal: 1) article for publication must contain the results of original scientific research; 2) text of the article is in the format of doc (Microsoft Word) page - A4, portrait orientation, the volume of the main text up to 8 pages, font Times New Roman, size 14 pt, spacing - 1.0; single line spacing, formatting - in width, paragraph indent - 1.25 cm, margins - 20 mm on all sides, numbering is obligatory at the bottom in the center of the page; 3) article is submitted in electronic form, issued with the following information: in the upper left corner, the UDC index (universal decimal classifier, IRSTI (Interstate rubricator of scientific and technical information) (http://grnti.ru);surname, name, patronymic of the author (s) (no more than 2 authors), academic title, academic degree (if available), information about the place of work of the author, city, country, article title (in capital letters, bold) , abstract (number of words - from 100 to 150) keywords (8-10 words) in Kazakh, Russian and English. Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you must put the same icon next to the author's name and the corresponding organization).

The abstract should not repeat the title of the article, contain formulas, contain bibliographic references, should reflect the summary of the article, keeping the structure of the article.

Keywords should reflect the main content of the article, if possible not repeat the terms of the title and annotations, use the terms from the text of the article, as well as terms defining the subject area and include other important concepts that make it possible to facilitate and expand the possibilities of finding the article by means of an information system; text of the article containing the introduction, materials and methods of research results/discussion, conclusion/summary; information on funding (if applicable); list of information sources used in the preparation of an article (references) is located at the end of the article (including at least 1/3 of foreign sources in a foreign language of the total). The editorial board recommends in the list of references to refer to articles from magazines on global

citation indices (Scopus, Web of Science). References should be numbered strictly in the order of mention in the text. The reference number in the text of the article is in square brackets. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second – [2], etc. Electronic resources that do not specify the author of the sources, statistical data, normative legal acts are indicated in page-by-page footnotes and not included in the references list.

The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [2, 545 p.]). References are made in accordance with GOST 7.1.-2003 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of drafting». When re-quoting a source, it is assigned an initial citation number. When linking to the Internet resources, the author, the name of the text, the source, the full electronic address of the material, the date of its visit are indicated. Reference to private messages, reports, dissertation and other unpublished materials is not permitted. Work references are also drawn up in the Roman alphabet (References). On the site http://translit.ru there is a program for transliteration of the Russian language into Latin. The author's self-citation is allowed no more than 20% of the number of sources in the list of references. Qualitatively executed and translated abstract, keywords, bibliography increase interest in the article, as well as the likelihood of citing the article by foreign colleagues; 4) for the set of formulas, use the built-in formula editor Microsoft Eguation 3.0. Formulas are typed in the Latin alphabet, font size 11. Only those formulas that are referenced in the text are numbered. Tables, figures (graphic material) should be located after the mention. Each illustration should follow the inscription. Figures should be made clearly, in a format that ensures the clarity of the transfer of all the details, numbered, signed and presented on electronic media. The headings of the table columns begin with capital letters, and subheadings can begin with lowercase letters if they constitute one sentence with a heading.

All abbreviations, with the exception of obviously well-known, should be deciphered when first used in the text. Articles are published free of charge. Materials are sent to e-mail: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz. Mailing address: Republic of Kazakhstan, 010078, Akmola region, Kosshy c., building 94, Law enforcement Academy under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan.

The electronic archive of the Journal is put out in the public domain on the official website of the Journal: vestnikacademy.kz.

Құрылтайшы:
Құқық қорғау органдары академиясы
010078, Ақмола облысы, Қосшы қ.,
Республика көшесі, 94-құрылыс
Тел.\факс: 8 (71651) 68-100
e-mail: academy-gp.kz, vestnikacademy.kz

Басуға 2023 жылдың 31 наурызында қол қойылған
Пішімі 84х60$^{1/8}$. Көлемі-114 бет.
Журналды басып шығарған
«Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының
жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы» ММ баспасы.
010078, Ақмола облысы, Қосшы қ.,
Республика көшесі, 94-құрылыс